

GLASILO

INŠTITUTA ZA SLOVENSKI JEZIK FRANA RAMOVŠA ZRC SAZU

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI 9·I

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

ISSN 0354-0448

Uredniški odbor

Metka Furlan, Janez Keber, France Novak, Vera Smole

Urednik

Janez Keber

Prevod izvlečkov in povzetkov v angleščino

Nanika Holz

Prelom

Brane Vidmar

Oblikovanje

Milojka Žalik Huzjan

Naslov uredništva

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

Novi trg 4, 1000 Ljubljana, Slovenija

Telefon: 01 4706 160, faks: 01 425 77 96

<http://www.zrc-sazu.si/isjfr/jezikosl.htm>

E-pošta: isj@zrc-sazu.si

Cena posamezne številke: 1500 SIT

Naročila sprejema

ZALOŽBA ZRC, p. p. 306, 1001 Ljubljana

Telefon: 01 4706 464, faks: 01 425 77 94

E-pošta: zalozba@zrc-sazu.si

Jezikoslovni zapiski so glasilo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in slovenska znanstvena jezikoslovna revija. Izhaja od leta 1991, od 3. letnika 1997 vsako leto, od 2001 dvakrat letno. V njih domači in tuji raziskovalci slovenskega jezika objavljajo svoje izsledke ter ocene in poročila o najnovejših slovenskih in tujih jezikoslovnih delih.

Jezikoslovni zapiski so uvrščeni v mednarodno bazo podatkov MLA International Bibliography of Books and Articles on the Modern Languages and Literatures, New York.

Tiskano s podporo Ministrstva za šolstvo, znanost in šport Republike Slovenije

Tisk: Littera picta d.o.o., Ljubljana

© 2003, ZRC SAZU

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

Glasilo

Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša

9 • 1

2003

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI 9 • 2003 • 1

V **Jezikoslovnih zapiskih 9 • 2003 • 1** sodeluje 11 avtorjev in avtoric (soavtoric) z 10 prispevki. Tokratni prvi zvezek 9. letnika je delno tematski. Začenja se s tematskim razdelkom **I. SLOVAROPISJE**, ki ima v poglavju **RAZPRAVE IN ČLANKI** dva prispevka. Na prvi prispevek se v naslednjem poglavju **GRADIVO I** navezujejo štirje prispevki. Preostali netematski del prvega zvezka vsebuje poglavji **II. DRUGE RAZPRAVE IN ČLANKI** s tremi prispevki in **III. GRADIVO, OCENE, POROČILA** z enim prispevkom.

Sodelujoči avtorji in avtorice (soavtorice) so:

I. *Ljudmila Bokal* (trije prispevki), mag. *Alenka Gložančev* (dva prispevka), mag. *Nataša Jakop*, *Polona Kostanjevec* (dva prispevka), *Nastja Vojnovič* (trije prispevki), dr. *Peter Weiss*, *Nanika Holz* (vsi Inštitut za slovenski jezik = ISJ);

II. *Kozma Ahačič* (ISJ), mag. *Tjaša Jakop* (ISJ), *Elena Savelieva* (Pedagoška akademija Univerze v Mariboru);

III. dr. *Irena Stramljič Breznik* (Pedagoška akademija Univerze v Mariboru).

Janez Keber

VSEBINA

I. SLOVAROPISJE

RAZPRAVE IN ČLANKI

Ljudmila Bokal, Alenka Gložančev, Nataša Jakop, Polona Kostanjevec, Nastja Vojnovič, <i>O načrtovanem slovarju novejšega besedja slovenskega knjižnega jezika</i>	7
Peter Weiss, <i>Uvod v (slovenski) narečni slovar</i>	49

GRADIVO I

Ljudmila Bokal, Alenka Gložančev, Polona Kostanjevec, Nastja Vojnovič, <i>Predstavitev slovaropisnih kategorij za enojezični razlagalni slovarju srednjega obsega – s temeljnim izhodiščem v SSKJ</i>	65
Ljudmila Bokal, <i>Nekaj leksikoloških načel o novih besedah pri Stanislavu Škrabcu</i>	77
Nastja Vojnovič, <i>Ob slovarju novejšega besedja</i>	83
Nanika Holz, <i>Besedilni korpus Nova beseda in geslovník za Slovar novejšega besedja slovenskega knjižnega jezika</i>	89

II. DRUGE RAZPRAVE IN ČLANKI

Kozma Ahačič, <i>O analogiji in njeni rabi v delu Marka Terencija Varona De lingua latina</i>	97
Tjaša Jakop, <i>Fonološki opis šentvliškega govora</i>	113
Elena Savelieva, <i>Jezikovne podobe žalosti v frazemih slovenskega jezika</i> ..	129

III. GRADIVO, OCENE, POROČILA

Irena Stramljič Breznik, Željka Fink-Arsovski, <i>Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra (Zagreb 2002)</i>	145
---	-----

I. SLOVAROPISJE

RAZPRAVE IN ČLANKI

O načrtovanem slovarju novejšega besedja slovenskega knjižnega jezika

Ljudmila Bokal, Alenka Gložančev, Nataša Jakop,
Polona Kostanjevec, Nastja Vojnovič

IZVLEČEK: Slovar novejšega besedja slovenskega knjižnega jezika je utemeljen zlasti s potrebo po slovarski pomenski predstavitvi novosti in sprememb v slovenskem besedju v zadnjih dvajsetih letih. Načrtovani slovar predstavlja nadaljevanje Slovarja slovenskega knjižnega jezika, zaradi česar je le-ta tudi njegovo konceptualno izhodišče.

ABSTRACT: The article presents the reasons for the planning of a dictionary of newer standard Slovenian words. This type of dictionary should be considered as a continuation of the Dictionary of Standard Slovenian (SSKJ) and as such it should form a lexicographic realization of the explanatory and informative-normative representation of contemporary Slovenian. With regard to its role the concept of the planned dictionary is based on SSKJ and typological changes would only be made when they would be required by the modern grammatical and linguistic theories.

Enote članka:¹ Začetna pripravljalna dela (Andreja Žele); Uvod v vsebinski del: 1 Umestitev Slovarja novejšega besedja slovenskega knjižnega jezika (Alenka Gložančev), 2 Namen Slovarja novejšega besedja slovenskega knjižnega jezika (Ljudmila Bokal), 3 Obseg – določitev števila obdelanih gesel v Slovarju novejšega besedja slovenskega knjižnega jezika (Ljudmila Bokal), 4 Gradivo za izdelavo slovarja (Nastja Vojnovič), 5 Značilnosti besedja (Ljudmila Bokal), 6 Vsebinska in tehnična obravnava slovarskih sestavkov: 6.1 Slovaropisne kategorije in izdelava osnutka (maske) za elektronski zasloni vnos podatkov (Alenka Gložančev, Nastja Vojnovič, Ljudmila Bokal, Polona Kostanjevec), 6.2 Vrste tiskov v Slovarju novejšega besedja slovenskega knjižnega jezika (Alenka Gložančev, Nastja

¹ Na tem mestu je ob posameznih vsebinskih enotah navedeno tudi avtorstvo. – Enako besedilo je bilo kot osnutek za slovar novejšega besedja slovenskega knjižnega jezika v smislu poskusnega snopiča slovarja predloženo Znanstvenemu svetu Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, ki je na svoji seji dne 30. 1. 2003 projekt odobril.

Vojnovič), 6.3 Ločila in mala začetnica v slovarskih sestavkih (Polona Kostanjevec), 6.4 Označevanje geselskih besed v Slovarju novejšega besedja slovenskega knjižnega jezika glede na povezavo s SSKJ (Alenka Gložančev, Nastja Vojnovič, Polona Kostanjevec), 7 Uporabljenost slovaropisno izrazje (Nastja Vojnovič), 8 Kvalificiranje leksemov v Slovarju novejšega besedja slovenskega knjižnega jezika (Alenka Gložančev, Nataša Jakop), 9 Etimološka osvetlitev gesel (Marko Snoj), 10 Oblikoslovno označevanje slovarskih sestavkov (Primož Jakopin, Aleksandra Bizjak); Poskusne redakcije (Ljudmila Bokal, Alenka Gložančev, Polona Kostanjevec, Nastja Vojnovič).

ZAČETNA PRIPRAVLJALNA DELA

Projekt enozvezkovnika slovenskega knjižnega jezika z delovnim naslovom *Priročni slovar slovenskega knjižnega jezika* je bil prijavljen 13. junija 2001 na Ministrstvu Republike Slovenije za šolstvo, znanost in šport. Začetna pripravljala dela, potrjena na 16. seji Znanstvenega sveta Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU dne 21. 6. 2001, so pokazala potrebo po ažuriranju določenih slovarskih slovnično-pomenskih opredelitev in razvrstitev (glede na petzvezkovni Slovar slovenskega knjižnega jezika samo najnujnejših, ki ne ustrezajo več teoretično-praktičnemu jezikoslovnemu stanju sodobne slovenščine) in upad načrtnega zbiranja besedja za zadnjih petnajst let oz. od leta 1985 naprej. Poudarjena nujnost zbiranja in izbiranja novejšega besedja je konceptualno široko praktično-teoretično zasnovano slovarsko delo s soglasjem sodelavcev pri enozvezkovniku 17. junija 2002 delovno usmerila v izdelavo *Slovarja novejšega besedja slovenskega knjižnega jezika*, ki bo dopolnjeval dosedanja petzvezkovni Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ). Na podlagi zastavljenega dela so bile za redatorsko delo določene Ljudmila Bokal, mag. Alenka Gložančev, Polona Kostanjevec in Nastja Vojnovič. Vzporedno pa so ves čas potekala nujna teoretično-praktična jezikoslovna in slovaropisna dela: – sprotno zbiranje in izbiranje besed ter oblikovanje geslovnika (Polona Kostanjevec in Nastja Vojnovič), – določitev izločitvenih meril za besede v Slovarju slovenskega knjižnega jezika in terminoloških načel redigiranja (Ljudmila Bokal), – določitev meril pri obravnavi frazeologije (Janez Keber: sodeloval do konca decembra 2001), – posodobljeno kvalificiranje (mag. Alenka Gložančev, mag. Nataša Jakop (mlada raziskovalka) in mag. Helena Majcenovič (sodelovala do konca decembra 2001)), – etimološke osvetlitve (dr. Marko Snoj), – oblikoslovna (računalniška) označitev gesel (dr. Primož Jakopin in mag. Aleksandra Bizjak), – izdelava programske maske: dr. Primož Jakopin, – tehnična ureditev besedila: Nanika Holz; strokovna delavka je Nevenka Jerman. Vodja slovarskega dela je dr. Andreja Žele.

UVOD V VSEBINSKI DEL

1 UMESTITEV SLOVARJA NOVEJŠEGA BESEDJA SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

Glede na temeljno slovaropisno tipologijo je *Slovar novejšega besedja slovenskega knjižnega jezika* (SNB) splošni enojezični razlagalni slovar sodobnega jezika. Uvrščevalna določila izražajo njegove osnovne značilnosti, zlasti v odnosu do specializiranih enojezičnih slovarjev, kot so terminološki, frazeološki, sinonimni, etimološki, zgodovinski, dialektološki, in do jezikoslovno specialnih, kot so besedotvorni, vezljivostni in lematizacijski slovar. Njegova osnovna značilnost – splošnost – je v predstavitvi besedja sodobnega jezika z različnih pojmovnih področij, pri čemer slovar zaradi prikaza besedja v sistemu jezika ohranja do določene mere tudi značilnosti nekaterih specializiranih slovarjev, npr. sinonimnega, frazeološkega ali terminološkega slovarja.

Načrtovani *Slovar novejšega besedja slovenskega knjižnega jezika* sledi načelu, da sinhrono slovaropisje zajame izsek jezika tudi v določenem sorazmerno krajšem sodobnem obdobju, natančneje povedano, da nujno soupoštevata tudi tisto besedje oz. leksemске pomenske enote, ki so nastale iz poimenovalnih potreb v novejšem času. Utemeljitev za pojavitev novih besed oz. poimenovalnih potreb zanje izvira bodisi iz sprememb oz. razvoja človekove denotativne materialne ali pojmovne stvarnosti ali iz človekovega konotativno pogojenega dojemanja le-te bodisi iz uzaveščanja in udejanjanja jezikovnosistemskih poimenovalnih možnosti kot alternativnih za že obstoječe besedje, kar je za slovarsko registracijo in predstavitev še posebnega pomena, saj kaže aplikativno vitalnost jezikoslovnih besedotvornih in besedoslovnih teoremov, specifičnih za vsak jezik, v našem primeru za slovenščino.

Novo besedje se kot odziv na spremembe oz. novosti na materialnem in pojmovno duhovnem področju pojavlja seveda v vseh jezikih in nacionalno jezikoslovje nanje načeloma časovno ustrezno odgovarja, kar pomeni, da jih slovaropisno predstavi v času, ko se določena množica novonastalih ali novoopomenjenih besed oz. leksemov bodisi na izrazni ali pomenski ravni v jeziku utrdi do tolikšne mere, da se pojavlja tudi v tiskanih (ali za natis dostopnih – elektronskih) virih, namenjenih splošni javnosti, za kar se štejejo splošno-informativna, poljudnoznanstvena, leposlovna in splošnoizobraževalna dela. Na takšen pristop jezikovnokulturne politike določene narodnostne skupnosti k slovaropisju kažejo tudi v zadnjem desetletju izšli tuji slovarji (npr. češki, ruski). – Potreba po slovarju novejših besed se kaže tudi v slovenskem prostoru.

V slovenskem sodobnem splošnem enojezičnem razlagalnem slovaropisju se bo SNB umestil zlasti ob *Slovar slovenskega knjižnega jezika I–V* (SSKJ), (1970–1991). S svojim razlagalnim in informativno-normativnim značajem je imel SSKJ že ob izidu za slovenščino načelni narodnoreprezentativni pomen, poleg tega pa je treba poudariti njegovo pomembno praktično, uporabno vlogo v smislu enega od temeljnih sodobnih jezikovnih priročnikov. – Upoštevajoč čas samega izhajanja slovarja, natančneje, časovni razpon dvajsetih let, in še bolj utemeljeno, upoštevajoč časovni razpon njegovega nastajanja (najmanj trideset let), je razumljivo, da SSKJ danes ni povsem zadovoljiv; njegova zaradi časa nastanka imanentna lastnost je

seveda odsotnost aktualnega besedja. To vrzel skuša sicer vsaj delno zapolniti *Slovenski pravopis* (dalje SP 2001), ki pa je žal uspel registrirati le manjši del novega besedja, ki je sicer v splošni rabi, poleg tega pa ob svojem primarnem značaju normativnega pravopisnega priručnika kljub svoji opazni specifično povzemajoči pomenski naslonitvi na SSKJ ni splošni razlagalni slovar, saj je njegov osnovni namen prikaz pravopisne in pravorečne normativnosti. – SNB bo kot nadaljevanje SSKJ opravljal dve nalogi: (1) Kot samostojen enojezični razlagalni slovar bo obravnaval novejšje besedje, lekseme pomensko razčlenjeval in podajal tudi druge za jezikovno kompetenco ustrezne informacije. (2) SNB bo skupaj s SSKJ tvoril temeljno osnovo sodobnega slovenskega razlagalnega slovaropisja kot celote, ki bo primerno izhodišče za izdelavo t. i. enozvezkovnega skrajšanega slovarja slovenskega knjižnega jezika.

2 NAMEN SLOVARJA NOVEJŠEGA BESEDJA SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

Vsak slovar že v izhodišču določata dve stvari: namen slovarja in uporabnik oz. naslovník. Namen slovarja namreč v najširšem smislu določa naravo slovarja. Uporabniku oz. naslovníku se prilagodi pojmovni svet, ki ga želimo prikazati, hkrati pa glede na hipotetičnega uporabnika krojimo praktična slovaropisna načela, kot so izbira besedja, formuliranje razlag in drugo. Uporabniki SNB bodo populacija jezikovno ozavešenih ljudi, ne glede na stopnjo in vrsto izobrazbe.

Potrebo po slovarju, v katerem bi bilo zajeto živo, aktualno novejšje besedje in novo izrazje različnih strok, je že večkrat izrazila strokovna in druga slovenska javnost.

Samostojen slovar novejšega besedja je v slovenski slovaropisni tradiciji novost, vendar je bila kategorija novih besed zajeta in obravnavana že v preteklih slovenskih slovarjih (npr. v SP 2001, SSKJ, Pleteršnikovem slovarju in drugih, še starejših).

SNB bo poleg splošno novega besedja, pri čemer pomemben delež nastaja z determinologizacijo besedja, zajel tudi vsa strokovna področja, kot so v SSKJ, le da z novim oz. novejšim besedjem. Prav tako je v slovarju treba na novo vpeljati strokovna področja, ki so se izločila iz posameznih ved, npr. iz elektrotehnike računalništvo; v naravoslovju je postala pomembna ekologija, na področju medijev komunikologija itd. SNB bo potemtakem prav tako kot SSKJ informativno-normativen, le z večjim poudarkom na informativnosti. To bo nadaljevanje in dopolnitev SSKJ glede na čas.

Slovar bo dajal vse potrebne slovnične, pomenske in stilne podatke o leksemu. Za razliko od SSKJ bodo v tem slovarju gesla tudi besedne zveze. Slovnično informacijo bodo dajali podatki o slovničnih lastnostih (besednovrstni uvrščenosti, pri samostalniku o spolu, živosti, človeškosti). Pomenska informacija se bo izrazila v razlagi, ki bo zajela bistvene pomenske sestavine s stališča razločevalnih lastnosti do sorodnih prirejenih pojmov iz iste pojmovne skupine, z nosilno besedo (nadpomenko) v razlagi pa nakazala uvrstitev v nadrejeno pojmovno skupino. Poseben podatek k pomenski informaciji zadeva tudi določitev besed z vidika kategorije števnosti. S posebnimi slovaropisnimi pravili se bo izrazilo medleksemsko razmerje.

2.1 Utemeljitev naslova

Naslov *Slovar novejšega besedja slovenskega knjižnega jezika* v bistvu pomeni enojezični razlagalni slovar novejšega besedja slovenskega knjižnega jezika kratkega obsega.

Razlagalnost se nanaša na določanje pomenskih sestavin in prikaz pomenja na način slovaropisne prakse razlagalnih slovarjev. Besedo slovar kot izraz, ki določa po določenem merilu materializirano zbirko leksikalnih enot, na desni strani določa najkonkretnější vsebinski namen. Namen je zajeti novejše besedje, ki ga sicer glede na časovno os določa znano merilo sodobnosti in je hkrati glede na več kriterijev, ki bodo razčlenjeni v nadaljevanju, zelo heterogeno.

Gradivo v splošni kartoteki Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in novo gradivo v splošni kartoteki inštituta dokazujeta, da se leksem besedje rabi za določitev socialno- in funkcijskozvrstne zamejitve leksikalnih enot (primeri zvez iz gradiva – socialna določitev: slovensko besedje, narečno besedje, tuje besedje; funkcijskozvrstna določitev: strokovno besedje, starinsko besedje). To potrjuje tudi raba izraza v slovenskih slovnica in drugi strokovni literaturi. Vsi viri dokazujejo, da je leksem besedje mogoče uporabiti v najširšem kontekstu, tako za popis celotnega leksemkega fonda določenega jezika in tudi za posamezne njegove plasti. Kot tak je primeren tudi za navedbo v naslovi razlagalnih slovarjev, če ne prihaja do kolizije s kakim drugim določilom. Tako se v gradivu še zmeraj potrjuje prikaz leksema besedje, kakršen je v SSKJ, ko ga vzporeja s kvalifikatorjem knjižno ob sopomenki besedni zaklad, besedišče. Smiselna dopolnitev zadevnega razpravljanja je pritegnitev izraza besedišče. Pomen tega izraza, kakršen je izkazan v gradivu, prav tako ne kaže specializirane rabe, čeprav strokovni krogi tako specializacijo podpirajo. Prizadevanje za specializirano rabo izraza besedišče za celotni leksikalni sistem in zožitev izraza besedje na specializirano rabo v zvezi s terminološkimi določitvami tako za sedaj še nima potrditve v gradivu. V splošnem jeziku še zmeraj velja razlaga obeh leksemov v SSKJ.

Določitev *slovenski* izhaja iz konkretizacije našega jezika v evropskem prostoru. Izraz knjižni jezik v naslovu je vezan na sedanjo (ne preteklih obdobj) narodno reprezentativno vlogo slovenskega jezika, kar pomeni identifikacijo našega nasproti drugim jezikom, in je z izrazi kontinuiranost v obdobjih zgodovine, pisnost navedena v vseh definicijah knjižnega jezika. Knjižni jezik namreč kaže določeno ustaljenost na vseh ravneh in to mu omogoča njegovo kodifikacijo v konkretnih opisih s stališča jezikovnega sistema (slovnica, slovar, pravopis, pravorečje). Tako definicijo potrjuje tudi razlaga knjižni jezik v SSKJ: *nanašajoč se na kodificirani jezik jezikovne, narodnostne skupnosti*.

Besedno zvezo *slovenski knjižni jezik* ima v naslovu že SSKJ in je smiselno, da jo ima tudi novo zasnovani slovar, ki bo časovno dopolnilo SSKJ. Tako bomo z naslovom kot celoto nakazali diferencialno lastnost do SSKJ, obenem pa priznali tudi kontinuiranost z njim. Glede na to, da naj bi bilo v tako zasnovanem slovarju po vsej verjetnosti tudi manjše število besed iz pogovornega jezika, bo zveza knjižni jezik v naslovu nosila podoben pomen kot v SSKJ, kar je bilo opisano tudi v strokovni literaturi. Upoštevajoč to dejstvo naj bi izraz knjižni jezik v novo zasnovanem slovarju zajemal jezik, ki naj bi bil veliko bolj "knjižen" kot pa v SSKJ.

3 OBSEG – DOLOČITEV ŠTEVILA OBDELANIH GESEL V SLOVARJU NOVEJŠEGA BESEDJA SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

Pri splošnem primerjanju pojavljanja novih besed, kar bi zahtevalo samostojno obdelavo, ni moč spregledati dveh dejstev:

1. Nove besede, ki se pojavljajo v določenih zemljepisnih enotah, se, kar zadeva njihovo denotativno obvestilnost, zaradi sodobnih povezovalnih teženj posameznih kultur bolj ali manj nanašajo na iste pojmovne skupine.

2. Nove besede, kakor so opredeljene pod točko 1, se pojavljajo na celi taki zemljepisni enoti bolj ali manj hkrati.

Pri določitvi obsega slovarja novih besed izhajamo iz najširših izhodišč. Glede na zgoraj upoštevalno sociolingvistično dejstvo in glede na pripadnost slovenščine slovanskim jezikom je smiselno raziskati obseg že obstoječih slovarjev v slovanskem svetu. Dostopnost temu ustreznih slovarjev je tista praktično določujoča podlaga, ki je narekovala, da smo za tovrstno testiranje izbrali slovar novih besed *Nová slova v češtině, Slovník neologizmů*, Akademie věd české republiky, Praha 1998, *Kratkij slovar' sovremennyh ponjatij i terminov*, Moskva 2000, in *Rječnik novih reči*, Beograd 1982.

Ne glede na različne koncepte omenjenih slovarjev in različen časovni obseg, ki ga taki slovarji v zajemanju novih besed obsegajo, se taka primerjalna metodologija vseeno izkaže za sprejemljivo. Nedvomno so vsaj en sklop vzrokov za to zgoraj omenjena splošna jezikovnokulturna oz. sociolingvistična dejstva. Metodologija za določitev obsega se tako opira na primerjalni postopek. Za primerjavo smo vzeli število gesel pri začetnih črkah B, C, Č in pri končnih črkah Z, Ž v vseh treh slovarjih. Za uravnoteženost je bila izbrana še črka S iz sredine abecede.

Število gesel pri posameznih črkah v omenjenih slovarjih je naslednje:

Črka	Češki slovar	Ruski slovar	Srbski slovar
B	204	245	68
C	77	41	18
Č	36	39	6
S	544	431	116
Z	201	88	17
Ž	12	28	8
Skupaj	1074	872	233

Število gesel navaja le češki slovar novih besed. Tudi mi želimo čim bolj objektivno določiti število gesel in to okvirno predvidljivo število v uvodu tudi navesti.

Povprečno število gesel na posamezno črko v zgoraj omenjenih slovarjih:

Slovar	Število gesel
Češki	179
Ruski	145
Srbski	39

Če pomnožimo število gesel pri posamezni črki s številom črk v posameznih jezikih, dobimo okvirni obseg gesel v posameznih zgoraj omenjenih slovarjih. Za kontrolo nam služi v češkem slovarju navedeno število gesel, tj. 4591, po našem izračunu pa jih pride 4475. Razlika med obema vsotama je 116 gesel.

Celotno število gesel v posameznih slovarjih:

Slovar	Število gesel po našem izračunu
Češki slovar	4475
Ruski slovar	3770
Srbski slovar	1053

Odstopanje med obema podatkomoma, izračunanima po različnih poteh, ni veliko in priča o pravilnosti izbrane poti. Tako bo izhodišče za število gesel v SNB češki slovar novih besed. (Prav tako, kot je bil češki razlagalni slovar – *Slovník spisovného jazyka českého* podlaga za SSKJ.) Tako se bo tudi obseg našega slovarja opiral na češkega in se bo gibal **od 5000 do 6000 gesel** ali celo več, vsekakor pa jih ne bo manj kot 5000.

Če Rusi v naslov takemu tipu slovarja dajo določilo kratki slovar (primerjaj *Kratkij slovar' sovremennyh ponjatij i terminov*, Moskva 2000), to značilnost lahko prevzamemo od njih. SNB bo torej tip slovarja kratkega obsega.

4 GRADIVO ZA IZDELAVO SLOVARJA

4.1 Zbiranje gradiva za slovar

V Leksikološki sekciji potekajo dela za zbiranje gradiva, ki naj bo uporabno za različne vrste slovarjev. V zadnjem času se zbira gradivo ločeno za listkovno in za elektronsko gradivo, prej pa se je zbiralo samo za listkovno gradivo.

4.1.1 Listkovno gradivo za slovar

Listkovno gradivo v Leksikološki sekciji je razdeljeno na dve abecedno urejeni kartoteki.

4.1.1.1

Gradivo za prvo kartoteko je bilo zbrano in urejevano za izdelavo SSKJ; izpisano je bilo iz okoli šest tisoč tiskanih enot, katerih večina je iz druge polovice dvajsetega stoletja, nekatere tudi iz zadnje tretjine devetnajstega stoletja (klasiki). – Te kartoteke zdaj redno ne pregledujemo več, uporabljamo jo samo za primerjavo z novjšim gradivom, saj je v njej stalni, temeljni besedni zaklad knjižnega jezika, ki je nastajal v zgodovinskem razvoju in kaže na ustaljenost knjižnega jezika.

Druga kartoteka, ki predstavlja edino klasično listkovno gradivno zbirko v Leksikološki sekciji, nastaja od izida 5. knjige SSKJ, tj. od leta 1991. Služila je že kot pomemben vir za izdelavo geslovnika za SP 2001, zdaj pa je namenjena za izdelavo različnih drugih pripravljajočih se slovarjev v Leksikološki sekciji.

V tej drugi, t. i. novi kartoteki je malo nad 140.000 besed.

4.1.1.1.1 Ves čas po izidu SSKJ se iz načrtno izbranih virov določene besede

vnašajo v računalnik (ne pišejo se več klasično tipkopisno ali rokopisno na listke). Nekaj let so se hkrati odtiskovali kartotečni listki, od leta 2000 se vneseno gradivo ne odtiskuje več. Tako pravzaprav nastaja mala elektronska zbirka, ki se od klasičnega listkovnega gradiva razlikuje samo po načinu zapisa oz. vnosa in na nematerializirani obliki dostopa. (Kar je vneseno po letu 2000, je dostopno na dveh računalnikih.)

Za sedanjo kartoteko se poleg novih besed, ki jih še ni v SSKJ, izpisujejo tudi besede, ki so že navedene v SSKJ, če se je pri njih razvil kak nov pomen ali če gradivo izkazuje novo in utrjeno pravopisno podobo, in stalne besedne zveze, če se v zadnjih letih pogosto pojavljajo. Izpisujejo se tudi leksikalizirane krajsave in orientacijska gesla.

4.1.2 Elektronsko gradivo za slovar

Elektronsko se zbira največji del gradiva v inštitutskem Laboratoriju za korpus slovenskega jezika, in sicer v besedilni zbirki Nova beseda.

O delovno imenovani mali elektronski zbirki gl. poglavje 4.1.1.1.1.

4.2 Izbiranje gradiva za slovar

V tem prikazu se osredotočamo samo na izbiranje v gradivu, zbranim razlikovalno glede na SSKJ.

4.2.1 Izbiranje iz listkovnega gradiva

Osnova za delo bodo seznami glede na SSKJ novega besedja, nastali po listkovnem gradivu za vsako črko posebej.

4.2.2 Izbiranje iz elektronskega gradiva

Prvi elektronski vir za novo besedje so računalniško vnesena gesla, izpisana iz izbrane literature (gl. poglavje 4.1.1.1.1); drugi vir za izbiranje novega besedja je računalniško pripravljen *Seznam z malo začetnico pisanih iztočnic in podiztočnic iz Slovenskega pravopisa, ki jih ni v SSKJ* (interno gradivo).

Listkovno gradivo iz nove kartoteke in zgoraj omenjena elektronska vira primerjamo z inštitutsko besedilno zbirko Nova beseda. Tako bomo dobili podatek o razširjenosti besede, dodatno bomo iskali pogoste splošne in terminološke besede, ki jih bo treba sprejeti v SNB, v listkovnem gradivu pa zaradi priložnostnega načina izpisovanja niso zajete, predvsem v Novi besedi. Tudi novih besed iz SP 2001 ne bomo navajali brez preverjanja po elektronskih zbirkah. S pregledovanjem zvrstno, funkcijsko in stilno različnih novejših besedil želimo pretresti knjižni jezik in vključiti v SNB v zadnjem času uporabljano besedje, ker bomo le tako lahko opisali normo knjižnega jezika.

Pri novem besedju iščemo podatke o splošni poznanosti in pogostosti predvsem v elektronskih besedilnih zbirkah, ker za listkovno kartoteko popolnih izpisov zaradi premalo izpisovalcev ne delamo. V dvomnih primerih pregledujemo domače splošne in področne slovarje, leksikone in tuje slovarje.

4.3 Izdelovanje geslovnika – načela za sprejem besed v geslovník

Osnova za sestavljanje geslovnika je gradivo iz zgoraj popisane nove kartoteke, za katero se od leta 1991 načrtno zbira novejše besedje, ki ni upoštevano v SSKJ (prim. 4.1.1.2 in 4.1.1.3). Že ob zbiranju gradiva se je treba opirati na načela, po katerih bodo obravnavane besede v slovarju.

Veliko novih besed je nastajalo zaradi družbenih sprememb v samostojni državi. V glavnem so neoznačene, nevtralne, nekatere pa so označene, saj so se izpisovala besedila različnih zvrsti knjižnega jezika. Potrditev o razširjenosti določene besede se preverja po elektronskih besedilnih zbirkah, zlasti po Novi besedi.

Od označenih novih besed je največ terminov (strokovnih izrazov) in te je treba izbirati s stališča splošne rabe jezika, ne posameznega strokovnega področja; torej ozko specifični termini niso upoštevani. V zadnjem času se število terminov, rabljenih v splošnem jeziku, povečuje. Upoštevani so strokovni izrazi, ki so v besedilih za srednješolsko izobraževanje, zlasti gimnazijsko; pregledana so različna področja (naravoslovje, družboslovje, umetnost). Gostota sprejetih izrazov iz različnih strok mora biti približno enaka. Pri novih besedah iz učbenikov (namreč glede na SSKJ) bomo dodatna pojasnila iskali v specializiranih slovarjih in leksikonih ter pri izbranih svetovalcih za posamezne stroke in tako preverjali pogostost in splošnost njihove rabe. Če je izraz rabljen npr. v matematiki, fiziki in še v kaki drugi naravoslovni vedi, npr. v medicini, ga je treba sprejeti v geslovník. Enako velja za humanistične vede, npr. filozofijo, zgodovino, umetnostno zgodovino, literarno zgodovino.

Iz slovarjev, leksikonov in enciklopedij bomo zbirali besedje za pravo, medicino, biologijo, okolje, računalništvo, šport, skratka za področja, za katera se zanima veliko ljudi. Iz časopisov in revij bomo zbirali zlasti publicistične izraze. V govorjenem jeziku bomo pozorni na splošno znane narečne, pogovorne in žargonske izraze. Za te zadnje bomo iskali potrditev o njihovi splošni rabi tudi v zapisanem jeziku.

Oblikovanje geslovníka, ki sledi zbiranju gradiva ali poteka hkrati z njim, je torej prva stopnja pri sestavljanju slovarja; sestavljavci geslovníka namreč pri izbiranju besedja upoštevajo vnaprej dogovorjena slovarska načela (tudi že pri zbiranju) in oblikujejo geslovník tako, da lahko po njem poteka redakcija, tj. sestavljanje slovarskih sestavkov. Dober pregled nad besedjem omogoča pretehtan izbor besedja, ki bo upoštevano v slovarju, in tako geslovník že kot začetna stopnja sestavljanja slovarja vpliva na kvaliteto slovarja, zlasti z vidika njegovega namena. Poleg primarne vloge (izbor besed za slovar) ima geslovník še dodaten pomen, ker omogoča vpogled v celotno besedje, zato je gospodarno, da se tej stopnji izdelovanja slovarja nameni dovolj časa. Med redakcijo se lahko dodajajo nove besede, vendar v omejenem obsegu.

Na koncu je geslovník kot tehnično-vsebinski pripomoček za redaktorje največkrat abecedno urejen, med delom pa se besede izbirajo v glavnem po abecednih seznamih, nastalih na podlagi kartotek, ki so seveda urejene abecedno, v manjši meri pa tudi tematsko, torej tako, da smo pozorni na sorodne pojme. Npr. pri besedi *bulimija* opozorimo na *anoreksijo* in *kompulzivno (prisilno) prenajedanje*. Najbolje je, da hkrati nastajata abecedni in tematski geslovník. Tematski geslovníki izhajajo iz pojmovnega sistema določenega področja (stroke, vede, znanosti itd.), v katerem si sledijo gesla glede na mesto, ki ga ustrezni pojmi zavzemajo znotraj sistema. Zbiranje besed po pojmovnih skupinah in nastajanje pomenskih polj prispeva h koherentnosti slovarja. V zvezi s tem je treba še posebej omeniti sopomenske nize, pri katerih se ustrezne sopomenke vežejo na najbolj pogosto rabljeno nevtralno sopomenko, tj. na prednostno (dominantno) sopomenko.

SNB bo enako kot SSKJ informativno-normativni razlagalni slovar. Zato mora biti pri sestavljanju geslovnika normativni kriterij stalno prisoten; pri tem bo SNB načeloma upošteval tudi SP 2001.

5 ZNAČILNOSTI BESEDJA

Besedje v SNB se izkazuje z določenimi splošnimi in posebnimi sestavinami, ki bodo konkretizirane v splošnih in posebnih značilnostih.

5.1 Splošno

Besedje v slovarju je najbolj okvirno zajeto s pridevnikom novejše. Jedrni del besedja tu zasnovanega slovarja bo obsegal novo besedje, ki je v splošni rabi in se je v leksikalnem sistemu stabiliziralo, bodisi da je prišlo v slovenščino s prevzemanjem (mobitel, rafting, fitnes, skejtati) ali je odraz avtonomnega nastanka v slovenščini (pozivnik, računalnica, starodobnik, zunajčuten, zgoščenska, krožišče). Tretja možnost je, da se je določena beseda iz obrobne del besedišča pomaknila v jedrni del (protihrupen, (protihrupna ograja), protikadilski (protikadilski zakon)). Po predvidevanjih bo del besedja tudi tak, ki je sicer že obstajal ob izdelavi SSKJ, vendar po tedanjih kriterijih ni prišel v poštev za sprejem v slovar (samozdravljenje, samozažigalec, proticerkvenost, ekonometrija). Zadnji primeri, ki so vzeti iz Besedišča slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki dokazujejo, da bo zato zelo dobrodošel kritičen pretres tega.

Novе besede v jedrnem delu (v splošni rabi) so odraz velike aktualnosti določenega denotata (fotomonografija, biopridelovalec, videofilm, avtosejem) ali pa nastajajo z determinologizacijo (e-pošta, internet). Zunaj tega okvira bo slovar najprej vseboval terminologijo raznih področij (vmesnik, editirati, printer, heker). Sem sodi tudi morebitno besedje iz pogovornega jezika oz. žargonov (windowsi oz. okna).

Po pomenskem kriteriju je najosnovnejša strokovna delitev pomenja novo zasnovanega slovarja taka: leksemi, ki so se iz obrobne del besedja pomaknili v jedrnega (novejše besedje), nove besede (neologizmi); širitev določenega pomena rabljene besede (zračna blazina v avtomobilizmu, bančna kartica); novi pomeni že rabljenih besed (miška v računalništvu; hruška = tovornjak za prevažanje betona). Sprejemanje leksemov, pri katerih so bistvene, glavne pomenske sestavine ostale nespremenjene, spremenile pa so se le določujoče, npr. funkcijske (tip bančna kartica, zračna blazina), zahteva še razmisleka.

Temeljno načelo bo, da bodo zajete splošno rabljene žive nove besede, ki jih ni v SSKJ. S stališča zaznamovanosti se bo to izrazilo s sprejemanjem nevtralnih in stilno zaznamovanih besed v novi slovar, pri čemer bo zaradi specifičnosti slovarja poudarek na nevtralnih.

5.2 Tipi novih besed

Novе besede je mogoče po določenih kriterijih umestiti v več skupin, ki so delno odraz zunajjezikovnih silnic, delno pa odražajo leksikološka načela. **Novе besede s stališča funkcije.** Novе besede imajo najprej poimenovalno funkcijo, ki

je odraz poimenovalne potrebe (ekotoksikologija, evro, prostocarinski (prostocarinska prodajalna), medmrežje, teledelo). To so tiste nove besede, ki zapolnjujejo izrazno prazno mesto v danem leksikalnem sistemu, katerega podlaga je nov denotat. Kadar pa denotat ne spreminja lastnosti in nastane nov izraz zanj, govorimo o novi besedi s stilno funkcijo. Največkrat je to nov stilni člen v sopomenskem nizu, katerega dominanta je nevtralna beseda ali pa beseda z nizko stopnjo ekspresivnosti (povzpetnež : komolčar : grebator).

Avtohtone nove besede. S stališča širjenja leksikalnega sistema je to zahtevnejša pot pridobivanja novega besedja, a kaže na obnovitveno moč danega jezika. Zato je treba s posebno pozornostjo pretehtavati sprejem novih domačih besed.

Nove besede s stališča prevzemnega jezika. Prevzemanje je pogosto uporabljena možnost širjenja leksikalnega sistema. Z vidika jezikovnega sistema, pomenskih posebnosti ter zaradi različnih slovničnih lastnosti ločimo tri tipe prevzemanja: citat, dobesedni prevod ali kalk ter svobodno prevzemanje. Leksikalni sistem kot tak sicer temu kriteriju ne daje odločujoče teže, vendar ga pogosto upravičuje normativno, od uporabnikov jezika "zahtevano" in hkrati do njih zavezujoče merilo. Sociolingvistika tu ločuje besede, ki jih še zmeraj napajata grščina in latinščina in prevzemanje iz sodobnih jezikov, ki ni nujno, da so samo evropski. Novejše besedje namreč nastaja tudi kot rezultat internacionalizacije, globalizacije kultur (pomelo, tofu).

Nove besede s stališča členov. Novi leksemi so lahko enoizrazni, kar je za njihovo gramatikalizacijo najbolj primerno, vendar se pogosto novo poimenovanje opravi tudi z novo besedo, ki je stalna zveza (walfdorfska pedagogika, trdi disk).

Nove besede s stališča uporabnika. Za slovar novejšega besedja bodo prišle v poštev le nove besede, ki se objektivizirajo v splošni rabi ali pa k njej težijo. V individualnem sporazumevanju pa nastajajo sicer tudi subjektivno situacijsko pogojene priložnostne nove besede, katerih kodifikacija v slovarjih ne pride v poštev.

5.2.1 Kratak pregled obravnave novih besed v Pleteršnikovem slovarju, SSKJ in SP 2001

Nove besede v Pleteršnikovem slovarju iz leta 1894/95 imajo posebno oznako novoknjižno (nk). Opredeljuje jo tako: "Ta kratica je zelo obširnega pomena in obsega vse knjištvo in posebno vse časopisje novejše dobe, kolikor ga ni s posebnimi kraticami omenjenega." SSKJ je oznako neologizem sprejel v poskusni snopič slovarja, vendar jo je potem opustil. V SSKJ so nove besede razmeščene pod različnimi strokovnimi, stilno-plastnimi in ekspresivnimi oznakami. SP 2001, I Pravila, ima kot eno od časovnih oznak oznako novota, neologizem z utemeljitvijo: "jezikovna prvina, katere novost še čutimo; ob njej je lahko kako pojasnilo ali ustreznica: **slédje** -a s /.../ nov.; **narečjeslôvje** -a s /.../ nov.; **potrésnik** -a m /.../ nov. *potresni oškodovanec*; **utvaríniti** -im dov. /.../ nov. *tematizirati*".

5.3 Terminološko besedje

SNB bo nadaljeval prakso SSKJ, da bo poleg splošno rabljenih leksemov zajemal tudi terminološke izraze. Po predvidevanjih bo terminološkega besedja v njem zelo veliko. Zaradi porasta možnosti vseh vrst prenašanja informacij, bodisi v

pisnem, govornem ali elektronskem kodu, hitro prihaja do determinologizacije strokovnih izrazov. Besede iz specialne rabe prehajajo v splošno in s tem povzročajo popularizacijo in aktualizacijo svoje denotativne podlage. S tem se sicer njihova notranja struktura pomenskih sestavin ne spremeni, razširijo se le njihova zunanja jezikovna določila, ki se izražajo v stilni pripadnosti. Besede iz ene funkcijske zvrsti prehajajo v drugo.

V SNB moramo sprejeti temeljne nove besede ustreznih strok, še posebej tistih, ki v zadnjem času širijo svoje predmetno področje. To so poleg drugih še posebej vede iz naravoslovja (kemija, biologija, medicina, farmacija) in računalništva (informatika, kibernetika), komunikologija in druge. Novi strokovni izrazi se pojavljajo tudi na področjih, ki niso strogo terminološko zamejena. Sem sodijo izrazi za nove vrste okrasnih in drugih rastlin (surfinija, avkuba, datura, kalanhoja, jojoba), nove vrste sadja (elstar, gloster, mutsu), nove oblike ideologij (fokolar z domačo sopomenko ognjiščar, jin, jang, gandizem) in drugo. Posebno področje terminološkega izrazja bodo v SNB predstavljale besede, ki jih slovenščina prevzema s sodobnimi globalizacijskimi težnjami in prihajajo kot nova poimenovalna prvina iz tujih kultur. Pomensko se navezujejo na zelo raznovrstna področja, na področje prehrane (pomelo, čili, karpačo), na gospodarstvo (franšizing), na splošno javno življenje (babysitter, paparazzo).

Poseben prikaz bodo v SNB zahtevale terminološke stalne zveze, ki se bodo naslanjale na izhodiščni pomen v SSKJ (borzni posrednik, trdi disk, poliklorirani bifetil, zračna blazina, bavmanova reneta, bralnik slike : skener). Zadnje navedeni leksem je vzorčni primer, kako so se pomenske sestavine izraza spremenile in s seboj ponesle tudi izrazno plat. (Primerjaj SSKJ: **brálnik** /.../ elektr. del. elektronskega računalnika za branje informacij na preluknjanih karticah ali trakovih). Novi pomeni zelo razčlenjenih glagolov pogosto nimajo druge možnosti, kot da širijo svoj pomenski obseg v terminologijo. Glagol brati je v računalništvu zelo specializiral svoj pomen (brati datoteko). Prav tako pomen razčlenjenih pridevnikov, katerih pomen je vezan na vrednotenje človeških lastnosti, lahko prehaja v žargonsko terminološko rabo (pridevnik prijazen: okolju prijazne snovi).

Nove terminološke besede v SNB bodo oblikovale s tistimi v SSKJ sistem oz. popolno besedno družino, na denotativni ravni pa popolno pojmovno skupino. Sopomenski terminološki niz s samimi novimi besedami je treba obravnavati selektivno, ker ponavadi ob tem posamezni leksemi v leksikalnem sistemu še niso zavzeli svojega ustaljenega pomenskega mesta. Primer: strojna oprema, hardver, železnina – programska oprema, softver, mehčina; zračna blazina, zračna varnostna blazina, zračni meh, zračna vreča, airbag. Osrednje mesto zavzema dominantna, druge sopomenke pa so v nadrejenem ali podrejenem odnosu do nje.

Poseben problem je tudi nova frazeologija, ki sicer ne sodi v sklop terminologije, a je zelo popularna (siva ekonomija, rumeni tisk, bela smrt, bela kuga, prati denar, surfati po internetu).

6 VSEBINSKA IN TEHNIČNA OBRAVNAVA SLOVARSKIH SESTAVKOV

6.1 Slovaropisne kategorije in izdelava osnutka (maske) za elektronski zasloni vnos podatkov

Pomembna tehnična novost v slovaropisju v Leksikološki sekciji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU je elektronsko (računalniško) podprta izdelava slovarjev, tudi SNB. Za takšno izvedbo je seveda potreben interdisciplinaren pristop jezikoslovcev slovaropiscev in računalniškega programerja. Kot jezikoslovna osnova za oblikovanje osnutka (maske) za elektronski zasloni vnos podatkov je bil za načrtovani enojezični razlagalni slovar oblikovan strukturni popis slovaropisnih kategorij. Izvedena je bila slovaropisna klasifikacija za razlagalni slovar srednjega obsega (vir za kategorialni slovaropisni popis je bil SSKJ), upoštevajoč, da se pri slovarju manjšega obsega določene kategorije oz. njim ustrezna polja v osnutku (maski) za elektronski zasloni vnos podatkov zlahka ukinejo ali po potrebi dodajo. Na osnovi tipološkega popisa slovaropisnih kategorij so bili oblikovani: (1) osnutek (maska) t. i. odprtega tipa za elektronski zasloni vnos podatkov, ki redaktorju – slovaropiscu omogoča prosto izbiro posameznih slovaropisnih kategorij in (2) dva že strukturirana osnutka (maski) za elektronski zasloni vnos podatkov (kratki slovarski sestavek, polni slovarski sestavek), upoštevajoč predviden obseg slovaropisnih kategorij oz. slovarskih sestavkov v SNB (ki pa jim slovaropisci po potrebi dodajajo polja iz temeljnega nabora podatkovnih polj).

6.2 Vrste tiskov v SNB

V SNB bo, navezujoč se na SSKJ, upoštevanih sedem vrst tiskov. Sledi predstavitev teh tiskov in popis ustreznih slovaropisnih kategorij, ki bodo zapisane v posamezni vrsti tiska.

1. brezserifno, krepko, pokončno, povečana velikost; kategorije: geselska beseda,

2. serifno, krepko, pokončno, navadna velikost; kategorija: podgeslo,

3. serifno, nekrepko, pokončno, navadna velikost; kategorije: sklanjatvene oz. spregatvene končnice in druga osnovna oblikoslovna oblika; dvojnica; izgovor; oblikoslovne sklanjatvene oz. spregatvene posebnosti; tonemsko naglašeni samoglasnik ali nosilec zloga; ilustrativno gradivo; dvojnica kazalčne geselske besede; okrajšava ipd.,

4. serifno, nekrepko, ležeče, navadna velikost; kategorije: razlaga, razlaga s sopomenkami (tudi dvopičje za tem),

5. serifno, krepko, pokončno, drobno (= pomanjšana velikost); kategorije: izpostavljene zveze, kolokacijske besede,

6. serifno, nekrepko, pokončno, drobno (= pomanjšana velikost); kategorije: kvalifikatorji; kvalifikatorska pojasnila; napovedna kazalna okrajšava (gl.); napovedna okrajšava pred vodilko (prim.),

7. serifno, nekrepko, ležeče, drobno (= pomanjšana velikost); kategorija: stranske razlage.

6.3 Ločila in mala začetnica v slovarskih sestavkih

6.3.1 Ločila

Raba ločil v SNB bo nadaljevanje rabe ločil v SSKJ.

Glavno ločilo v slovarskem sestavku je *podpičje*. Med seboj loči posamezne zglede v ponazarjalnem gradivu (**balirati** /.../ balirati odpadke; balirati krmo), v frazeološkem in terminološkem razdelku pa posamezne eno- ali večbesedne zveze. Podpičje stoji v primeru, ko za razlago določenega gesla navajamo eno nadrejeno sopomenko (**bagéta** /.../ *podolgovata in tanka štruca kruha; francoska štruca*) ali več nadrejenih sopomenk, to je takrat, ko podpičje nakazuje pomožne sinonime (**biválnik** /.../ // *avtomobil, namenjen bivanju; avtodom, avtomobilski bivalnik*). Podpičje vedno stoji pred oznako preh., pren., prim., pred nepravim podgeslom (**bližji** /.../; sam.: /.../), med neistovrstnimi kategorijami kvalifikatorjev (nav. mn.; biol. / nav. ed.; ekspr. / člov.; sleng. / snov.; biol. / pojml.; meteor.) in med terminološkimi kvalifikatorji. Pred terminološkimi kvalifikatorji vedno stoji podpičje, kadar nastopajo v kombinaciji z oznakama za podspola človeškosti in živosti ali s kategorijo števnosti (**binkoštnik** /.../ člov., živ.; ver.; **borelióza** /.../ pojml.; med.).

Vejica stoji v zaglavju pri samostalniku med besednovrstnim kvalifikatorjem in kvalifikatorjem za spol (**bějba** -e sam., ž), med kvalifikatorjem za podspol človeškosti in kvalifikatorjem za podspol živosti (**badmintoníst** /.../ člov., živ.) in pri glagolu med besednovrstnim kvalifikatorjem in slovnično oznako za vid (**bórdati** -am glag., nedov.).

Vejica stoji v zaglavju, kadar so za kvalifikatorjem za spol navedene oblikoslovne oz. spregatvene posebnosti (**brát** /.../ m, im. mn. bratje stil. brati). Med istovrstnimi kvalifikatorji vedno stoji vejica (člov., živ.; iron., šalj.), prav tako med kvalifikatorskimi pojasnili (**děj** /.../ v Alžiriji, nekdej).

Če razlago sinonim samo dopolnjuje, je ta od nje ločen z vejico (**bója** /.../ navt. *zasidrana plavajoča priprava za signalizacijo ali za prikazovanje manjših plovil, plovka*), vejica je tudi med dvema sinonimoma (**bábi** /.../ ljubk. *stara mati, babica*). Če ima geselska beseda naveden antonim, je ta od razlage ločen z vejico (**bél** -a -o 1. *ki je take barve kot sneg ali mleko, ant. črn*).

Dvopičje stoji za razlago pred ponazarjalnim gradivom (**brezčrtni** -a -o prid. /.../ *ki nima črt: brezčrtni in karirasti zvezek*), za (slovničnimi) opozorili, ki se uvajajo s črkami (**bíti** sem /.../ I. /.../ 3. /.../ a) s pregibno besedo: /.../), in za navedbo nepravega podgesla (**bližji** /.../; sam.: /.../).

Pike za povedjo ne pišemo.

Vprašaj stoji v ponazarjalnem gradivu v vprašalnih povedih brez vprašalnega prislovnega zaimka tipa Greš?. Če temu sledi še en zgleđ, stoji za vprašajem podpičje kot tipično ločilo med zgledi.

Klicaj stoji v vzkličnih povedih. Če taki povedi v ponazarjalnem gradivu sledi še kakšen zgleđ, stoji za klicajem podpičje.

Tri pike stojijo za orientacijsko geselsko besedo, ki uvaja prvi del sestavljenke ali zloženke (**ánti...** predpona v sestavljenkah; **blédo...** prvi del zloženke).

V *okroglem oklepaju* () je zapis intonacije, tj. tonemskega naglasa (â).

V *oglatem oklepaju* [] so podatki o izgovoru (**borelióza** -e [ijo] sam., /.../).

Ena poševna črtica, imenovana poševnica (/), je znak za pomenski odtenek, navajanje stalne zveze ali stilizma.

Dve poševni črtici (//) pred razlago uvajata podpomen.

Znak za *frazeološki razdelek* je •. Znak manjše velikosti (*) se nanaša na en pomen, večje velikosti (•) pa na več pomenov ali če so primeri take narave, da jih ni mogoče uvrstiti v zgornje pomene.

Znak za *terminološki razdelek* je ♦. Znak manjše velikosti (♦) se nanaša na en pomen, večje velikosti (◆) pa na več pomenov ali če so primeri take narave, da jih ni mogoče uvrstiti v zgornje pomene.

Znak za *etimološki razdelek* je ■.

6.3.2 Mala začetnica v ponazarjalnem gradivu

Povedi bomo kot sestavni del ilustrativnega gradiva pisali z malo začetnico in s tem nadaljevali slovaropisno prakso SSKJ. Pri tem je upoštevano slovaropisno načelo, ki enotno prikazuje zglede iz besednih zvez tipa *pisati nalogo* in skladijsko povedne zglede tipa *Mati je pisala pismo*. Odmik od tega splošnega slovaropisnega načela je priporočljiv le v normativnih priročnikih, kot je na primer pravopisni slovar. Pisava z malo začetnico je utemeljena s tem, da povedi same po sebi delujejo na slovaropisni ravni, ne pa na splošno besedilni in so le ena od naštevalnih, s podpičji ločenih enot rabe geselske besede. Slovaropisni prikaz le-teh s to utemeljitvijo daje oporo za specialno, slovaropisno pravopisno rabo, to je z malo začetnico.

6.4 Označevanje geselskih besed v SNB glede na povezavo s SSKJ

Pri redakciji besed, sprejetih v SNB, bo prišlo do vzajemnih razmerij med besedami, ki so že v SSKJ, in tistimi, ki bodo sprejete v SNB. Ta različna vzajemna razmerja bodo zaradi jasne razvidnosti odnosa med SSKJ in SNB v SNB nakazana z grafičnimi oz. t. i. *povezavnimi znaki*: ▲, ▼, ^, □, □, ►. Pojasnila teh znakov so podana v točki 6.4.2 in njenih podenotah.

6.4.1 Odsotnost povezavnega znaka pomeni: geselska beseda je glede na SSKJ **nova** in se v SNB prvič pojavi kot predstavnica določene besedne družine; torej:

v SNB:

borélija /.../

(v SSKJ: nobene besede iz teh besednih družin)

borélijski /.../

borelióza /.../

bróker /.../

bušído /.../

6.4.2 Legenda za branje povezavnih znakov

6.4.2.1 ▲ pomeni: nova beseda, ki razširja že obstoječo besedno družino (registrirano v SSKJ); torej:

v SNB:

▲ **bórnzištvo** /.../

(v SSKJ že npr.: bórza, bórzen, borzijánec, bórznik)

6.4.2.2 ▼ pomeni: nov pomen v SSKJ sicer že upoštewane besede; torej:

v SNB:

▼ **tólar** /.../ slovenska denarna enota (v SSKJ: tólar /.../ nekdanj avstrijski in nemški veliki srebrnik, kovan od 16. do 19. stoletja)

6.4.2.3 ^ pomeni: pisna dvojnica, ki je zaradi že ustaljenega podomačenega zapisa sprejeta v SNB, svojo citatno pisano dvojnico ima že registrirano v SSKJ; torej:

v SNB:

^ **blêjzer** /.../ (v SSKJ: blazer)

(Opomba: Če je v okviru pomena besede, predstavljenega v razlagi v SSKJ, prišlo do zožitve ali razširitve (torej manjše spremembe), se razlaga v SNB ustrezno spremeni, sicer ostane enaka.)

6.4.2.4 □ pomeni: oblikoslovno spremenjena v SSKJ sicer že registrirana geselska beseda; torej:

v SNB:

□ **bórzni** -a -o (v SSKJ: bórzen -zna -o)

6.4.2.5 □ pomeni: geselska beseda, ki ima v SNB glede na SSKJ spremenjeno osnovno slovnično kategorijo (npr. besedno vrsto, spol, število); torej:

v SNB:

□ **brókoli** -ja m (v SSKJ: brókoli -ov m mn.)

6.4.2.6 ▶ pomeni: v SNB je navedena posodobljena razlaga pomena besede, ki je v SNB uporabljena v razlagi na novo sprejete besede, pri čemer razlaga pomena, kot je v SSKJ, (konotativno) ni ustrezna (čeprav ne gre za nov pomen); torej:

v SNB:

▶ **bórznik** /.../ borzni posrednik (v SSKJ: bórznik: kdor se ukvarja z borznimi kupčijami)

(Opomba: Beseda *borznik* je uporabljena v razlagi na novo sprejete besede *borzništvo*.)

7 UPORABLJENO SLOVAROPISNO IZRAZJE

7.1 Popis in utemeljitev sprememb

Slovaropisno izrazje bo skoraj v celoti enako kot v SSKJ. Za opustitev ali spremembo določenega poimenovanja iz SSKJ smo se odločili po pregledu slovarjev, ki so izšli po SSKJ (več terminoloških in enega dialektološkega); posebej pozorno smo kot zadnji normativni priročnik pregledali *Slovenski pravopis 2001*. Upoštevali smo tudi novejšo jezikoslovno literaturo ter članke in ocene o nekaterih novejših slovarjih. Poleg sprememb smo uvedli tudi nekaj novosti.

7.1.1 Po SSKJ prevzeti strokovni izrazi

Obdržali bomo izraze za pojme iz slovaropisnega področja, ki so kot jezikoslovni termini od popisa v Uvodu v SSKJ I, str. XII in dalje, Ljubljana 1970, ostali nespremenjeni, so torej ustaljeni jezikoslovni termini, npr. glava, zaglavje, kazalka, vodilka, razlaga. Ti izrazi imajo ob širšem splošnem pomenu (ali več pomenih) ožji jezikoslovni pomen in nimajo jezikoslovno označenih sopomenk.

7.1.2 Sopomenski izrazi s spreminjajočo se pogostostjo

Za pogosto rabljen pojem lahko v slovaropisju obstaja več poimenovanj,

npr. geslo in iztočnica za naslovno besedo v slovarskem sestavku. Po izidu SSKJ se je pogostost rabe (frekvenca) sopomenk spreminjala. Kakor v terminološkem slovarju je treba tudi pri jezikoslovnem izrazju določiti razmerja med sopomenskimi izrazi, predvsem je treba izbrati prednostni (dominantni) izraz. Navajamo nekaj sopomenskih nizov jezikoslovnih izrazov; prednostni izraz je naveden na prvem mestu, za podpičjem so neprednostni sopomenski izrazi, pri katerih vrstni red navedbe kaže hierarhijo:

slovarski sestavek; geselski sestavek, geselski članek, geslo

geslo (= **geselska beseda**); iztočnica

podgeslo (= **podgeselska beseda**); podiztočnica

zgled; iztržek

kvalifikator; oznaka; označevalnik

kvalifikatorsko pojasnilo; oznakovno pojasnilo, označevalniško pojasnilo

sinonim; sopomenka.

Opomba: Zlasti v splošnih jezikoslovnih besedilih se zelo pogosto rabijo podomačeni izrazi, npr. *oznaka*, *sopomenka*. Za ta izraza, ki sta v sopomenskem nizu podčrtana, in njune izpeljanke *oznakovni*, *sopomenski* predlagamo, da po dogovoru postanejo enakovredni sopomenski izrazi; v stroki včasih obstajata dva enakovredna sopomenska izraza, ki sta oba primerna. Med take izraze sodijo tudi *iztočnica* in izpeljanke *iztočnični*, *iztočniški*, *podiztočnica*, *podiztočnični*, *podiztočniški*.

7.1.3 Drugačno poimenovanje za isti pojem

Drugače bosta poimenovana dva grafično nakazana dela slovarskega sestavka: namesto frazeološko gnezdo in terminološko gnezdo v SSKJ bosta v SNB **frazeološki razdelek** (znak •) in **terminološki razdelek** (znak ♦).

7.1.4 Novi strokovni izrazi

V tem slovarju bodo upoštevane nekatere nove slovnične kategorije, zato bodo novi tudi strokovni izrazi zanje.

Podspol **človeškosti** bo označen s kvalifikatorjem člov.

Podspol **živosti** bo označen s kvalifikatorjem živ.

Kategorija **števnosti/neštevnosti** bo pri neštevnikih samostalnikih označena s kvalifikatorji poj., skup., snov. (Odsotnost teh kvalifikatorjev kaže na kategorijo števnosti.)

Besednovrstna kvalifikatorja sam., glag. bosta pri samostalniku in glagolu navedena; v SSKJ eksplicitno nista navedena. (Natančneje o tem v 8.3.1, *Opozorilo 1, *Opozorilo 2.)

Pri kazalki in vodilki bo na novo poimenovano naslednje: okrajšavi gl. in prim., kazalčna napovedna okrajšava, napovedna okrajšava pri vodilki, dvojnica kazalke.

Nov glede na SSKJ bo **etimološki razdelek**.

Z upoštevanjem splošno, širše uveljavljenega slovaropisnega izrazja želimo prispevati k poenotenju tega izrazja v slovarjih in drugih jezikovnih priročnikih na eni strani ter v šoli in šolskih učbenikih na drugi strani. Ker je namen SNB objaviti novo besedje, ki ga ni v SSKJ, s čimer postane ta slovar nekakšno nadaljevanje

SSKJ, je tudi v terminologiji vezan na svojega predhodnika. O tem prim. 8 in o besedi kvalifikator še posebej 8.2.

7.1.5 Definiciji kazalke in vodilke

Definiciji kazalke in vodilke, kakršni sta v Uvodu v SSKJ, sta se pokazali za ne dovolj jasni. Zato je za novi slovar potrebno njuno redefiniranje, poleg tega pa tudi definiranje z njima slovaropisno povezanih kategorij.

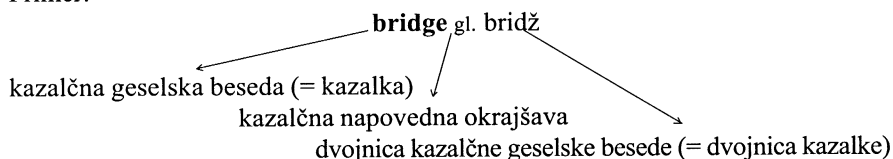
7.1.5.1 Kazalka

Kazalka (= kazalna geselska beseda) je geselska beseda, slovaropisno povsem neobdelana (tj. brez naglasa, brez zapisa izgovora, brez oblikoslovnih končnic ipd.), ki ji kot jezikovnosistemsko nesprejemljivi (oz. manj sprejemljivi) dvojnici za kazalčno napovedno okrajšavo (gl.) sledi jezikovnosistemsko ustrežna dvojnica.

Kazalna napovedna okrajšava (gl.) je okrajšava, ki stoji neposredno za kazalko (= kazalčno geselsko besedo) in pred dvojnico kazalke.

Dvojnica kazalke (= dvojnica kazalne geselske besede) je kot jezikovnosistemsko povsem ustrežna dvojnica kazalne geselske besede navedena za kazalčno napovedno okrajšavo v navadnem pokončnem tisku, obvezno pa tudi kot samostojna geselska beseda s polnim slovarskim prikazom.

Primer:

7.1.5.2 Vodilka

Vodilka je beseda na koncu slovarskega sestavka določene geselske besede, ki ima ob sicer razvidni (slovnično uzaveščeni) oblikoslovnih povezanosti z geselsko besedo še specifične pomensko osamosvojene kategorije in je z geselsko besedo vzajemno povezana z napovedno okrajšavo za vodilko (prim.) ter v slovarju obvezno navedena tudi kot samostojna geselska beseda s polnim slovarskim prikazom.

Soobstoj razvidne (slovnično uzaveščene) oblikoslovnih povezanosti vodilke z geselsko besedo in specifičnih pomensko osamosvojenih kategorij pomeni: (1) neosnovna oblika ohrani besednovrstno kategorijo, ima pa še specifične pomene (npr. **dóber** -bra -o prid. /.../; prim. boljši – **bóljši** -a -e prid. /.../; prim. dober) ali (2) določena oblika spremeni besednovrstno kategorijo in ima kot taka specifične pomene (npr. **dáti** dám dov. /.../; prim. daj, dan – **dāj** -te medm. /.../; prim. dati).

Primeri:

dóber -bra -o prid. /.../; prim. boljši

bóljši -a -e prid. /.../; prim. dober

dáti dám dov. /.../; prim. daj, dan

dāj -te medm. /.../; prim. dati

dán -a -o prid. /.../; prim. dati

blízu prisl. /.../; prim. bližji
blížji -a -e prid. /.../; prim. blizu

íti grém nedov. in dov. /.../; prim. gredoč
gredóč prisl. /.../; prim. iti

8 KVALIFICIRANJE LEKSEMOV V SNB

8.1 Namen kvalificiranja

Kvalificiranje slovarja izhaja iz vloge slovarja, v tem primeru enojezičnega razlagalnega oz. informativno-normativnega slovarja. Poleg izbora leksemov in njihovih variant je kvalificiranje ena temeljnih metod vplivanja na jezikovnega uporabnika, ki na ta način izve več o rabi, izvoru besed, o argumentih za določeno rabo in proti njej.

Deskriptivni in jezikovno aplikativni namen enojezični slovar udejanja tako, da ob razlagah denotata (klasičnega leksema ali uslovarjenega govornega dejanja) navaja še: (1) slovarsko relevantne slovnične podatke, (2) jezikovnozvrstne in stilne opredelitve in (3) okoliščinske (pragmatične) opredelitve v najširšem smislu.

8.2 Načelna izhodišča za jezikoslovno posodobitev kvalifikatorjev in kvalifikatorskih pojasnil v SNB

Sodobni enojezični jezikoslovni priročniki slovenskega jezika druge polovice 20. stoletja zaradi uzaveščanja funkcijsko- in socialnozvrstne razslojenosti jezika ter višanja ravni slovničnega vedenja že posredujejo informacije o jeziku tudi s pomočjo metajezikovnih sredstev. Med temi so za celostni prikaz jezika in jezikovnih položajev posebnega pomena kvalifikatorji in kvalifikatorska pojasnila, ki jih v slovenskem prostoru uveljavljata zlasti *Slovar slovenskega knjižnega jezika* in *Slovenski pravopis 2001*.

Zasnova sistema kvalificiranja in deloma tudi temu ustrezne morfemske tipologije v SSKJ je bila narejena v 60. letih na temeljnih spoznanjih slovenskih slovníc in se zaradi usklajenosti vseh petih knjig do konca projekta ni spreminjala.

Tudi zasnova slovarskih oznak za SP 2001, ki je bila pripravljena v 80. letih, se zaradi upoštevanja zasnove v *Pravilih* z redkimi izjemami v slovarskem delu ni spreminjala. Oznake (tako kvalifikatorje imenuje SP 2001) so bile glede na SSKJ zaradi drugačnega problemskega območja tega normativnega priročnika delno spremenjene.

Glede na sociolingvistični vidik, ki sproža prehod med zvrstmi, glede na ekspanzijo novega besedja in glede na širjenje pomenskih polj ali uveljavljanje izrazne (pisne) ravni danega besedja je tudi v skladu z razvojem jezikoslovne znanosti **utemeljena potreba** po posodobitvi in tipološko celostnem zajetju teh metajezikovnih sredstev v sodobnem enojezičnem slovarju novejšega besedja.

8.3 Obravnava kvalificiranja v SNB

Obravnava kvalificiranja v SNB je aplikativne narave. Kvalifikatorji in

kvalifikatorska pojasnila (s posameznimi opombami, komentarji ipd.), v Uvodu predstavljeni v tematskih preglednicah, so neposredno uporabni seveda v slovarskih sestavkih, saj je njihov namen, da omogočijo uporabniku pravilno branje in razumevanje slovarja, omogočajo t. i. komunikacijsko kompetenco. Teoretična podstava bi bila s svojim vzročno-generativnim tematskim značajem za (slovensko) jezikoslovje oz. slovaropisje koristna, saj bi med drugim omogočala tipološko standardizirano kvalificiranje slovarskih enot v različnih sodobnih slovarskih priročnikih, predstavljajočih slovenski jezik in njegov leksemski sistem.

Leksemi so v slovarju kvalificirani, to pomeni, da imajo določene (in neposredno zapisane) tiste podatke, ki so relevantni za razlagalni slovar: **podatek o položaju leksema v jezikovnem sistemu**, in sicer podatek o besedni vrsti (samostalnik, pridevnik, glagol ipd.), o nekaterih kategorialnih lastnostih leksema (npr. glagolski vid, spol, podspol, kategorija števnosti), nekaterih slovničnih omejitvah in posebnostih, terminološkem področju, v katerem se leksem rabi, podatek o stilni, zvrstni vrednosti leksema, normativni vrednosti leksema in **podatek o rabi leksema v besedilu in/ali okoliščinah sporazumevanja**, npr. časovna, krajevna dopolnila (pojasnila) k pomenski opredelitvi leksema.

Ti podatki so v slovarju izraženi s kvalifikatorji in kvalifikatorskimi pojasnili. Kvalificirati leksem torej ne pomeni le označiti ga (z neko oznako), temveč tudi uvrstiti ga v določeno kategorijo (natančneje ga določiti, opredeliti); izraz kvalificirati namreč vsebuje dve pomenski sestavini: označiti + uvrstiti.

Ker celotno delo za SNB konceptualno temelji na SSKJ in skuša v kar največji mogoči meri uporabniku olajšati jezikoslovno kategorialno in slovaropisno prepoznavnost s SSKJ, tudi posodobljena prirejenost posameznih kvalifikatorjev in kvalifikatorskih pojasnil upošteva to konceptualno izhodišče.

V slovenski slovaropisni literaturi se v zadnjem času pojavljajo različni poskusi slovenjenja izrazov *kvalifikator* in *kvalifikatorsko pojasnilo*, npr. *označevalnik/označevalec/oznaka*, *označevalniško/oznakovno pojasnilo*. Za rabo *kvalifikator*, *kvalifikatorsko pojasnilo* se odločamo iz več razlogov, ki so predstavljeni v nadaljevanju.

Izraza kvalifikator in kvalifikatorsko pojasnilo sta terminološka; v slovensko jezikoslovje ju je vpeljal Slovar slovenskega knjižnega jezika in ju opredelil (prim. SSKJ: Uvod, § 93, § 158; prim. opredelitev gesla kvalifikator in zveze kvalifikatorsko pojasnilo v razlagalnem delu SSKJ). Ker je konceptualno izhodišče za SNB SSKJ in ker kvalificiranje leksemov temelji na tem, da v kar največji mogoči meri ohranja prepoznavnost s SSKJ, se zdi uvajanje novih izrazov nepotrebno. Izraz kvalifikator je sprejet tudi v tuji leksikografiji; uporablja ga npr. češki slovar novejših besed (prim. *Nová slova v češtině*, Praga 1998; prim. shema in opredelitev; v Simeonovem slovarju jezikoslovnih izrazov (Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva, 1969) je opredeljen: "kvalifikator < qualis – kakav + facio – činim (e. qualifier) – riječ koja поближе označuje, ograničava ili modificira značenje koje druge riječi". – Izraz označevalnik je terminološko že zaseden, in sicer na dveh področjih: v letalstvu in v korpusnem jezikoslovju (označevalnik je orodje za oblikoslovno označevanje besedil). – Besedna zveza slovarska oznaka, ki jo uporablja SP 2001, je širša od izraza kvalifikator; zajema tako kvalifikatorje kot tudi znake za frazeološko (•) in terminološko gnezdo (•) (prim. Slovenski pravopis 2001: Krajšave in slovarske

oznake, XIII–XV); na to kaže tudi opredelitev leksema oznaka, oznakovno pojasnilo v SP 2001, kjer imata leksema sicer terminološki kvalifikator jezikoslovno (jezikosl.), a sta ob tem navedena v pokončnih oklepajih ('splošna pomenska uvrstitev') izraza kvalifikator oz. kvalifikatorsko pojasnilo. Tudi leksema kvalifikator, kvalifikatorsko pojasnilo imata v SP 2001 terminološki kvalifikator jezikoslovno (jezikosl.).

Vsebinsko razliko med izrazoma oznaka in kvalifikator lahko primerjamo z razliko med angleškima izrazoma *label* in *marker*: izraz *label* ima pomensko sestavino označiti, označevati, izraz *marker* pa tudi pomensko sestavino razvrščati, uvrščati, določati (prim. BBC English Dictionary, 1992; Leksikoni Cankarjeve založbe: Računalništvo, 1988: označevalnik (marker) je opredeljen kot "oznaka, simbol za identifikacijo neke pozicije").

Kvalifikator je torej slovarska oznaka, ki lekseme tudi določa v okviru posamezne skupine.

Pridevnika označevalniški in oznakovni v zvezi označevalniška/oznakovna pojasnila sta vsebinsko neustrezna: 'pojasnila, ki se nanašajo na označevalnike/oznake'. Gre namreč za pojasnila, ki natančneje določajo (kvalificirajo) leksem (gl. enoto 8.3.2 Kvalifikatorska pojasnila).

8.3.1 Kvalifikatorji

Splošno

Kvalifikatorji so tiste slovarske oznake, ki leksemu določajo slovnične lastnosti, normativno vrednost, ga stilno-zvrstno opredelijo in ga s tem uvrščajo v določeno slovnično in besedoslovno kategorijo.

Vrste kvalifikatorjev

Vrste kvalifikatorjev za SNB so oblikovane po tipskih skupinah, kot jih določa Uvod v SSKJ, § 104; ohranjena so tudi poimenovanja tipskih skupin, razen imena skupine *stilno-plastni kvalifikatorji*. Ta skupina je zaradi neustreznosti termina v sodobnem jezikoslovju preimenovana v *socialnozvrstni in funkcijskozvrstni kvalifikatorji*. Nastopajo torej:

- slovnični,
- pomenski,
- terminološki,
- socialno- in funkcijskozvrstni,
- ekspresivni,
- časovno-frekvenčni,
- posebni normativni kvalifikatorji.

Seznami kvalifikatorjev za SNB so oblikovani na osnovi preglednic, da bi čim bolj pregledno in z utemeljitvami v primerih odstopanj od seznama kvalifikatorjev, uporabljenih v SSKJ, predstavili posamezne posodobitve. Preglednica je oblikovana tristolpčno: v prvem stolpcu so kvalifikatorji iz *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ), v drugem stolpcu so kvalifikatorji iz *Slovenskega pravopisa 2001* (SP 2001), v tretjem stolpcu so kvalifikatorji, predvideni za *Slovar novejšega besedja slovenskega knjižnega jezika* (SNB). Zaporedje stolpcev odraža časovno sosledje izida posameznih del oz. šele priprav nanje (SSKJ: 1970–1991, SP 2001: 2001; SNB: v pripravi). Drugi stolpec preglednice (za SP 2001) je

podan le za ilustracijo poskusa posodabljanja kvalificiranja glede na sodobno teoretično jezikoslovno podstavo slovenske slovnice, predvsem v zvezi s socialno in funkcijsko zvrstnostjo. Glede na koncept novega slovarja smiselno izhaja, da sta v tesni konceptualni povezavi tudi glede kvalifikatorjev SSKJ in SNB (prvi in tretji stolpec), zato sistem kvalificiranja v SNB načeloma ostaja tak, kot je v SSKJ; pokazalo pa se je, da je vsaj pri posameznih kvalifikatorjih nujno treba upoštevati sodobna teoretična (slovnična in slovaropisna) spoznanja, iz česar izhajajo določene posodobitve, predstavljene v tretjem stolpcu. Te posodobitve (in odstopanja od SSKJ) so utemeljene v opombah, ki so nato v obliki kratkih komentarjev postavljene v besedilu za preglednico.

Znaki, uporabljeni v preglednici:

/ ni kvalifikatorja

= oznaka v SP 2001 je enaka kvalifikatorju v SSKJ

8.3.1.1 Slovnični kvalifikatorji

Razlagalni slovarji besede načeloma slovnično opredeljujejo glede na oblikoslovno jezikovno ravnino, in sicer glede na besedno vrsto. SSKJ uporablja bodisi neposredno besednovrstno kategorialno označevanje (npr. pri pridevnikih, prislovih, medmetih, veznikih) ali pa so leksemi besednovrstno določeni posredno s slovničnimi oz. kategorialnimi lastnostmi: npr. pri samostalnikih spol (m, ž, s, kar po dogovoru pomeni samostalniška moškega/ženskega/srednjega spola), pri glagolih vid (dov., nedov., dov. in nedov., nedov. in dov., kar po dogovoru pomeni glagol, in sicer dovršni ipd.).

Vsi leksemi v SNB bodo besednovrstno določeni in označeni. Kvalifikatorji za besedne vrste bodo navedeni neposredno (ne pa posredno, npr. s kategorijo spola pri samostalniku, glagolskega vida, kot je v SSKJ). Utemeljitev za neposredno besednovrstno določanje leksemov: Jasno razvidna besednovrstna kategorija; s tem je dosežena konsistentnost z označevanjem glede na tiste besedne vrste, ki so bile že v SSKJ označene neposredno (npr. prisl., medm., vez., predl.); s tem je tudi olajšana računalniška obdelava besednovrstnosti leksemov.

Ocenjuje se, da v slovarju ni potrebno opredeljevanje besed z najvišjo primarno nadpomenko, tj. z nadrazredi besednih vrst (tipa samostalniška beseda, pridevniška beseda), kar je sicer značilnost jasne besednovrstne strukturiranosti v slovnica; v slovarju bi tako abstrahirano označevanje pomenilo nepotrebno slovarsko preobloženost z metajezikovnostjo hierarhiziranosti besednovrstnih kategorij in zlasti odmik od praktičnih, za uporabnika slovarja relevantnih slovničnih besednovrstnih podatkov. Tako bodo v SNB v sklopu slovnične metajezikovne nadpomenke *samostalniška beseda* kvalifikatorji:

sam. (samostalniček),

sam. zaim. (samostalniški zaimček),

posamost. izprid. sam. (posamostaljeni izpridevniški samostalniček).

Utemeljitev:

- dosežena je jezikoslovno ustrežna povezava med tradicionalno in sodobno besednovrstno kategorizacijo in obenem le minimalna stopnja različnosti glede na besednovrstno označevanje v SSKJ;

• omogočen je uvid v različne podkategorije slovnično pojmovane samostalniške besede oz. procesni uvid usvajanja samostalniških lastnosti od primarnega samostalnika (npr. miza -e) do pridobljenih samostalniških lastnosti (samostalniški zaimek (npr. on, kaj, nekaj), posamostaljeni izpridevniški samostalniki (npr. dežurni -ega < dežurni zdravnik; dežurna -e < dežurna zdravnica)) in s tem uvid v proces prehoda posameznih metajezikovnih podpomenk v nadpomenko *samostalniška beseda*.

Novo glede na SSKJ je torej: Vsi leksemi v slovarju imajo naveden neposreden besednovrstni kvalifikator. Torej: samostalniki imajo najprej kvalifikator *sam.*, glagoli najprej kvalifikator *glag.*; pridevniki imajo zapisan kvalifikator *prid.*, čeprav sledi potem tipska razlaga (((svojlilni) pridevnik od ...), npr. bralčev).

Besednovrstni kvalifikatorji v SNB

sam. = samostalniki

sam. zaim. = samostalniški zaimek

posam. izprid. **sam.** = posamostaljeni izpridevniški samostalniki

prid. = pridevnik

prid. zaim. = pridevniški zaimek

štev. = števniki

glag. = glagoli

prisl. = prislovi

prisl. zaim. = prislovni zaimek

povedk. = povedkovniki

vez. = vezniki

člen. = členki

medm. = medmeti

predl. = predlogi

Neposredno so besednovrstno določeni tudi števniki, z dodatno opredelitvijo določnosti (glavni, ločilni, vrstilni, množilni) in nedoločnosti (nedoločni števniki). – Neposredno so besednovrstno določeni tudi zaimki, in sicer jih dodatna opredelitev s samostalniškostjo, pridevniškostjo, prislovnostjo neposredno uvršča v ustrezno skupino besed (samostalniške, pridevniške besede, prislovi).

Poleg besednovrstnih kvalifikatorjev bodo imeli samostalniki in glagoli v SNB še naslednje:

- samostalniki še kvalifikator za spol (m, ž, s) in podspola človeškosti (člov.) in živosti (živ.);
- samostalniki še kvalifikatorje za pomensko-slovnične opredelitve (pojrn., skup., snov.), ki bodo označevali neštevnost, s svojo odsotnostjo pa kategorijo števnosti;
- glagoli še kvalifikatorje za glagolski vid (dov., nedov.).

Skratka: Pri besednih vrstah se poleg besednovrstne kategorije označijo še oblikoslovne podkategorije.

Kvalifikatorja za podspol

člov. = človeško

živ. = živo

Oblikoslovno-pomenski kvalifikatorji za števost/neštevost**poj.** = pojmovno**skup.** = skupno**snov.** = snovno

V SNB bodo kot geselske besede uvrščene tudi krajšave (kratice in okrajšave) in simboli. Označene bodo s kvalifikatorji okrajš. (okrajšave), krat. (kratice) in simb. (simboli).

v SSKJ	Slovnici kvalifikatorji v SP 2001	v SNB
<i>Kvalifikatorji za spol – *Opozorilo 1</i>		
m	=	m (moški spol)
ž	=	ž (ženski spol)
s	=	s (srednji spol)
m.	=	/
ž.	=	/
s.	=	/
m tudi	/	m tudi (moški spol tudi)
m, ž, s	/	m, ž, s (moški, ženski in srednji spol)
m. spol stil.	/	m stil. (moški spol stilno)
s. kakor m.	s kot m	s kakor m (srednji spol kakor moški spol)
s. kakor ž.	ž in s	s kakor ž (srednji spol kakor ženski spol)
<i>Kvalifikatorji za sklon</i>		
im.	=	im. (imenovalnik)
rod.	=	rod. (rodilnik)
daj.	=	daj. (dajalnik)
tož.	=	tož. (tožilnik)
mest.	=	mest. (mestnik)
or.	=	or. (orodnik)
rod. tudi	/	rod. tudi (rodilnik tudi)
le tož.	=	le tož. (le tožilnik)
nav. tož.	/	nav. tož. (navadno tožilnik)
mest. stil.	/	mest. stil. (mestnik stilno)
nav. tož. in mest./		nav. tož. in mest. (navadno tožilnik in mestnik)
<i>Kvalifikatorji za število</i>		
ed.	=	ed. (ednina)
mn.	=	mn. (množina)
dv.	=	dv. (dvojina)
tudi mn.	štev.	tudi mn. (tudi množina)
dv. tudi	=	dv. tudi (dvojina tudi)
mn. tudi	=	mn. tudi (množina tudi)
ed. stil.	/	ed. stil. (ednina stilno)
dv. stil.	/	dv. stil. (dvojina stilno)
mn. stil.	/	mn. stil. (množina stilno)
mn. tudi dv.	mn., dv.	mn. tudi dv. (množina tudi dvojina)
mn. in dv.	/	mn. in dv. (množina in dvojina)
nav. dv.	/	nav. dv. (navadno dvojina)
nav. ed.	/	nav. ed. (navadno ednina)
nav. mn.	/	nav. mn. (navadno množina)
nav. dv. in mn.	/	nav. dv. in mn. (navadno dvojina in množina)

nav. mn. in dv. /		nav. mn. in dv. (navadno množina in dvojina)
	<i>Kvalifikatorji za vid – *Opozorilo 2</i>	
dov.	=	dov. (dovršnik)
nedov.	=	nedov. (nedovršnik)
dov. in nedov.	dvovid., nedov.	dov. in nedov. (dovršnik in nedovršnik)
nedov. in dov.	dvovid., nedov.	nedov. in dov. (nedovršnik in dovršnik)
	<i>Besednovrstni kvalifikatorji – *Opozorilo 3</i>	
medm.	= (medmet je natančneje določen)	medm. (medmet)
predl.	=	predl. (predlog)
prid.	= (pridevnik je natančneje določen)	prid. (pridevnik)
prisl.	= (prislov je natančneje določen)	prisl. (prislov)
štev.	= (števnik je natančneje določen)	štev. (števnik)
vez.	= (veznik je natančneje določen)	vez. (veznik)
zaim.	= (zaimek je natančneje določen)	sam. zaim. (samostalniški zaimek)
zaim.	= (zaimek je natančneje določen)	prid. zaim. (pridevniški zaimek)
zaim.	= (zaimek je natančneje določen)	prisl. zaim. (prislovni zaimek)
	<i>Dvojnični kvalifikatorji</i>	
ali	=	ali
in	=	in
tudi	=	tudi
stil.	/	stil. (stilno)
	<i>Drugi slovnični kvalifikatorji</i>	
nam.	=	nam. (namenilnik)
nepreh.	/	nepreh. (neprehodno)
preh.	/	preh. (prehodno)
tudi preh.	/	tudi preh. (tudi prehodno)
elipt.	izpust.	v zvezi z elipso
eliptično	/	v zvezi z elipso
nav. elipt.	/	navadno v zvezi z elipso
neskl.	/	-- *Opomba 1
m neskl.	-- m	-- sam., m *Opomba 2
ž neskl.	-- ž	-- sam., ž
s neskl.	-- s	-- sam., s
prid. neskl.	-- --	-- -- prid.
štev. neskl.	-- /.../ štev.	-- -- štev.
zaim. neskl.	-- -- /.../ zaim.	-- -- zaim.
neskl. pril.	prvi del podr. zlož.	*Predlog 1
nav. neskl.	/	*Opomba 3
tudi neskl.	tudi /.../ prvi del podr. zlož.	tudi -- (Prim. opombo 1)
brezoseb.	brezos.	brezoseb. (brezosebno)
1. os.	1. os.	1. os. (prva oseba)
3. os.	3. os.	3. os. (tretja oseba)
nav. 3. os.	/	nav. 3. os. (navadno tretja oseba)
nav. 2. os.	/	nav. 2. os. (navadno druga oseba)
preg.	/	preg. (pregovor)
sam.	/	posamost. izprid. sam. (posamostaljeni izpridevniški samostalnik) ali sam. (v samostalniški rabi) *Opomba 4
ant.	/	ant. (antonim)

Za ustrezen prikaz leksema se uporabljajo tudi kombinacije zgoraj sistematiziranih slovničnih kvalifikatorjev. Nekaj primerov kombinacij slovničnih kvalifikatorjev po SSKJ:

• za sklon in število, npr.:

daj. ed.; daj. mn.; im. mn.; mest. ed.; mest. mn.; or. ed.; or. mn.; rod. mn.; tož. dv.; tož. ed.; im., tož. dv.; daj., mest. ed.; im., tož. mn.; tož. ed. in mn.; tož. mn.; tož., or. ed.; nav. rod. ed.; nav. im. ed.; nav. im., tož. ed.; nav. tož. in mest. ed. in mn.; daj. ed. stil.; daj. mn. stil.; im. mn. stil.; im., tož. dv. stil.; im., tož. mn. in dv. stil.; rod. ed. stil.; rod. mn. stil.; mest. mn. stil.; or. mn. stil.; tož. mn. stil.; im. dv. tudi; im. mn. tudi; im., tož. dv. tudi; im., tož. mn. tudi; rod. ed. tudi; rod. mn. tudi; mest. ed. tudi; mest. mn. tudi; or. ed. tudi; or. mn. tudi; tož. ed. tudi; tož. mn. tudi;

• za spol in število, npr.:

m mn.; ž mn.; s mn.;
dv. m; mn. m;
m ed. in dv.;

• za sklon, število in spol, npr.:

im. ed. tudi ž;
mest., or. ed. m in s tudi;
ž im. in tož. ed.

***Opozorilo 1:**

V SSKJ in SP 2001 označujejo kvalifikatorji m, ž, s tudi besedno vrsto (samostalnike moškega, ženskega ali srednjega spola), v SNB bodo ti kvalifikatorji označevali le spol samostalnika.

***Opozorilo 2:**

V SSKJ in SP 2001 označujejo kvalifikatorji za glagolski vid tudi besedno vrsto (glagole), v SNB bodi ti kvalifikatorji označevali le glagolski vid.

***Opozorilo 3:**

Seznam vseh besednovrstnih kvalifikatorjev za SNB je v posebni preglednici v enoti 8.3.1.1.

***Opomba 1:**

Kategorijo nesklonljivosti sodobno jezikoslovje pojmuje kot ničto sklonljivost. Temu ustrezno bo v SNB glede na SSKJ ukinjen kvalifikator neskl. (nesklonljivo) (bodisi samostojen ali v kombinacijah). Ustrezen slovaropisni zapis za ta oblikoslovni podatek v glavi in zaglavju je kombinacija oblikoslovnega zapisa za ničto sklonljivost (--): prvi vezaj je za uvajanje končnice, drugi vezaj je ničta končnica. – V slovarju predstavljena nesklanjana raba leksema, ki sicer ni ničto sklonljiv, se označi s kvalifikatorskim pojasnilom nesklonljivo OZ. tudi nesklonljivo. (Primer: **dóktor** -ja sam., m /.../ tudi nesklonljivo govoril sem z doktor Zarnikom.)

***Opomba 2:**

Oblikoslovna ničta sklonljivost se nakazuje na jezikoslovno ustrežnejši način (prim. SP 2001), zato se slovnični kvalifikatorji m neskl.; ž neskl.; s neskl.; prid. neskl. ipd. ukinejo, namesto tega se uporablja zapis -- sam., m; -- sam., ž; -- sam., s; -- -- prid. ipd.

***Predlog 1:**

Kvalifikator neskl. pril. (nesklonljivi prilastek) je glede na sodobno jezikoslovno teorijo neustrezen. Ta kvalifikator besede ne opredeljuje besednovrstno, temveč jo opredeljuje s skladenjskega vidika, tj. kot prilastek. Kvalifikator, uporabljen v SP 2001, prav tako ni najbolj ustrezen, ker besedo opredeljuje samo z besedotvornega stališča, tj. kot prvi del zloženke (pri čemer je besednovrstna kategorialnost neizražena, čeprav je zloženka načeloma lahko ali samostalnik ali pridevnik). Kontinuiteto besednovrstnega označevanja (bodisi kot jedrnega ali prilastkovnega dela slovničnega kvalifikatorja) se zdi smiselno vzdrževati zaradi slovaropisne tradicije in tudi slovnične konsistentnosti znotraj enega slovarja. *Predlog za besednovrstno kvalificiranje tega tipa:* Možnosti, ki nadomeščajo v SSKJ uporabljen kvalifikator neskl. pril. in sledijo zgornjemu načelu: prvi del podr. zlož. sam. (prvi del podredno zloženega samostalnika, npr. *bantamkategorija*); prvi del podr. zlož. sam. zv. (prvi del podredno zložene samostalniške zveze, npr. *baby čevlji*); drugi del podr. zlož. sam. zv. (drugi del podredno zložene samostalniške zveze, npr. *žarki beta*). Pri samostalniških zvezah je mogoče vpeljati en sam kvalifikator, tj. del podr. zlož. sam. zv. (del podredno zložene samostalniške zveze, npr. *žarki beta* in *beta žarki*).

***Opomba 3:**

Kategorijo nesklonljivosti sodobno jezikoslovje pojmuje kot ničo sklonljivost. Temu ustrezno bo v SNB glede na SSKJ ukinjen kvalifikator nav. neskl. (navadno nesklonljivo): ustrezen slovaropisni zapis za ta oblikoslovni podatek je kombinacija oblikoslovnega zapisa za ničo sklonljivost (--), dvojnični kvalifikator (tudi ali in) ter navedba roditeljske oblikoslovne končnice.

***Opomba 4:**

Če je prvotno nesamostalniški leksem v samostalniški vlogi že leksikaliziran, bo v SNB samostojna geselska beseda in bo določen besednovrstno (označen s kvalifikatorjem posam. izprid. sam. (posamostaljeni izpridevniški samostalnik), npr. *dežurni*); če bo leksem prikazan kot podgeslo, ostane kvalifikator sam. (v samostalniški rabi, npr. *bájtarski* -a -o prid. /.../; sam.: tak kmet, pa je vzel bajtarsko).

8.3.1.2 Pomenski kvalifikatorji

Pomenski kvalifikatorji

v SSKJ	v SP 2001	v SNB
pooseb.	/	/*Opomba 1
pren.	/	pren. (preneseno) *Opomba 2

***Opomba 1:**

Kvalifikator pooseb. (poosebljeno) se opusti. Utemeljitev: kvalifikator pooseb. je ustrezen za označevanje pomenskega procesa iz smeri nečloveško (zlasti pojmovno) v smer nepojmovno, in sicer človeško. (Na to kaže tudi definicija v Uvodu v SSKJ, ki ta kvalifikator razlaga; prim. Uvod v SSKJ, § 122.) – Ker SNB glede na sodobna jezikoslovna spoznanja upošteva kategorijo človeškosti in zato uporablja kvalifikator človeško (člov.), je kvalifikator pooseb., ki je vsebinsko sovseben kvalifikatorju človeško (člov.), nepotreben in se zato opusti. *Predlog za redakcijo:* Pomenski proces iz smeri nečloveško v človeško naj se po potrebi pokaže z redakcijskim zaporedjem pomenov; ob tem se priporoča t. i. stranska razlaga (ki je sicer v SSKJ ob kvalifikatorju pooseb. ni bilo). V tem smislu se torej redakcijski tip

približuje tistemu v SP 2001 (prim. geslo v SP 2001 **barabija**: skup. družiti se z barabijo [z malopridnimi, ničvrednimi ljudmi]).

***Opomba 2:**

Kvalifikator pren. (preneseno) ostane. Definicija po Uvodu v SSKJ, § 123 ustreza: "Beseda ali zveza, ki je vsebinsko sicer zelo blizu izhodiščnemu pomenu, je pa predstavno premaknjena v drugačno okolje (*brazda, dostopen, butniti*)". Utemeljitev: Besedoslovno so vsi neprvotni pomeni nastali z dvema osnovnima pomenotvornima procesoma: z metaforičnostjo in z metonimijo. Za proces metaforičnosti je vsebinsko ustrezen kvalifikator pren. V SNB (tako kot v SSKJ; za SP 2001 zaradi načeloma le nakazane pomenskosti ni relevanten, zato ga pač ni) ga bomo (v skladu s tradicijo iz SSKJ) uporabljali namesto samostojnega oštevilčenega pomena ali pa podpomena, in sicer v primerih, ko gre za ne močno leksikalizirane metaforične pomene, kar implicira tudi definicija rabe za kvalifikator pren. v SSKJ.

8.3.1.3 Terminološki kvalifikatorji

Terminološki kvalifikatorji načeloma ostajajo taki kot v SSKJ, razen primeri tipa jur. → pravn. Utemeljitev: Sprememba terminološkega kvalifikatorja iz prevzete v podomačeno različico velja v primeru velike mere uveljavljenosti slovenske sopomenke in s tem "umikanja" prevzete različice, kar mora živa jezikovna raba potrjevati, bodisi na ravni občnobesednega ali celo lastnih imen (npr. Fakulteta za pomorstvo in promet, Pravna fakulteta ipd.). Iz tega razloga ne velja zamenjava ekon. → gosp., kot je to v SP 2001 (prim. Ekonomska fakulteta).

Terminološki kvalifikatorji

v SSKJ	v SP 2001	v SNB
adm.	/	adm. (administracija)
acr.	let.	let. (letalstvo)
agr.	kmet.	agr. (agronomija, agrotehnika)
alp.	=	alp. (alpinizem)
anat.	=	anat. (anatomija)
antr.	=	antr. (antropologija)
arheol.	=	arheol. (arheologija)
arhit.	=	arhit. (arhitektura)
astr.	zvezdosl.	astr. (astronomija)
avt.	=	avt. (avtomobilizem)
biblio.	=	biblio. (bibliotekarstvo)
biol.	=	biol. (biologija)
bot.	rastl.	bot. (botanika)
čeb.	=	čeb. (čebelarstvo)
ekon.	gosp.	ekon. (ekonomija)
elektr.	=	elektr. (elektrotehnika)
etn.	nardp.	etn. (etnologija, etnografija)
farm.	lekar.	farm. (farmacija, farmakologija)
filat.	=	filat. (filatelija)
film.	=	film. (filmska umetnost)
filoz.	=	filoz. (filozofija)

fin.	=	fin. (finančništvo)
fiz.	=	fiz. (fizika)
fot.	=	fot. (fotografija)
friz.	=	friz. (frizerstvo)
gastr.	kuhar.	gastr. (gastronomija, kuharstvo)
geod.	geod.	geod. (geodezija)
geogr.	zem.	geogr. (geografija)
geol.	=	geol. (geologija)
geom.	=	geom. (geometrija)
gled.	=	gled. (gledališče)
gost.	=	gost. (gostinstvo)
gozd.	=	gozd. (gozdarstvo)
grad.	=	grad. (gradbeništvo)
igr.	=	igr. (igralništvo)
jur.	pravn.	pravn. (pravno področje)
kem.	=	kem. (kemija)
kor.	ples.	kor. (koreografija)
kozm.	=	kozm. (kozmetika)
les.	=	les. (lesarstvo)
lingv.	jezikosl.	jezikosl. (jezikoslovje)
lit.	=	lit. (literarna teorija, literarna zgodovina)
lov.	=	lov. (lovstvo)
mat.	=	mat. (matematika)
med.	zdrav.	med. (medicina)
metal.	=	metal. (metalurgija)
meteor.	vremen.	meteor. (meteorologija)
min.	=	min. (mineralogija)
mitol.	bajesl.	mitol. (mitologija)
muz.	glasb.	muz. (muzikologija)
navt.	pomor.	pomor. (pomorstvo)
num.	=	num. (numizmatika)
obl.	=	obl. (oblačilna stroka)
obrt.	=	obrt. (obrtništvo)
pal.	=	pal. (paleontologija)
papir.	=	papir. (papirništvo)
ped.	=	ped. (pedagogika)
petr.	/	petr. (petrografija, petrologija)
polit.	=	polit. (politologija)
psih.	=	psih. (psihologija)
psiht.	=	psiht. (psihiatrija)
ptt	=	*Opomba 1
rad.	=	rad. (radiotehnika, radiotelevizija)
rel.	ver.	rel. (religija)
rib.	=	rib. (ribištvo)
soc.	družb.	soc. (sociologija)

strojn.	=	strojn. (strojništvo)
šah.	=	šah. (šahovsko področje)
šol.	=	šol. (šolstvo)
šport.	=	šport. (športno področje)
teh.	=	teh. (tehnika)
tekst.	=	tekst. (tekstilna stroka)
tisk.	=	tisk. (tiskarstvo)
trg.	=	trg. (trgovina)
tur.	=	tur. (turizem)
um.	=	um. (umetnost, umetnostna zgodovina)
urb.	=	urb. (urbanizem)
usnj.	=	usnj. (usnjarstvo)
vet.	=	vet. (veterina)
voj.	=	voj. (vojska)
vrtn.	=	vrtn. (vrtnarstvo)
zal.	=	zal. (založništvo)
zgod.	=	zgod. (zgodovina)
zool.	žival.	zool. (zoologija)
žel.	=	žel. (železnica)

***Opomba 1:** Upoštevano bo mnenje terminologa.

Zaradi razvoja in specifikacije strok se pri terminoloških kvalifikatorjih predvideva večja diferenciacija oz. pojavljanje področno novih kvalifikatorjev. Zaradi narave terminoloških področij in s tem poimenovalnih procesov je preglednica odprtega tipa. V razdelku za SNB je navedenih le nekaj primerov novejših, že ustaljenih terminoloških področij.

Terminološki kvalifikatorji (predvidoma novi)

v SSKJ	v SP 2001	v SNB
/	/	genet. (genetika)
/	/	komun. (komunikologija)
/	/	krajin. (krajinarstvo, krajinska arhitektura)
/	/	mikrobiol. (mikrobiologija)
/	/	okoljevarstv. (okoljevarstvo) ali ekol. (ekologija)
/	rač.	rač. (računalništvo)

morebiti še: (potreben posvet s terminologi)

/	bančništvo
/	informatika
/	promet/prevozništvo
/	kemijska tehnologija
/	kriminalistika
/	pošta
/	telekomunikacije
	živilstvo / živilska tehnologija

/ upravno področje
/ zavarovalništvo

8.3.1.4 Socialno- in funkcijskozvrstni kvalifikatorji (Stilno-plastni kvalifikatorji)

Stilno-plastni kvalifikatorji v SSKJ	Socialno- in funkcijskozvrstni kvalifikatorji v SP 2001	Socialno- in funkcijskozvrstni kvalifikatorji v SNB
bibl.	=	bibl. (biblijsko)
knjiž.	privzdig./neobč./izobr.	/ *Opomba 1
nar.	=	nar. (narečno)
nar. belokranjsko	pokr. belokr.	nar. belokranjsko (narečno belokranjsko)
nar. dolensko	pokr. dol.	nar. dolensko (narečno dolensko)
nar. gorenjsko	pokr. gor.	nar. gorenjsko (narečno gorenjsko)
nar. koroško	pokr. kor.	nar. koroško (narečno koroško)
nar. osrednje	pokr.	pokr. osrednje (pokrajinsko osrednje) *Opomba 2
nar. prekmursko	pokr. prekm.	nar. prekmursko (narečno prekmursko)
nar. primorsko	pokr. prim.	nar. primorsko (narečno primorsko)
nar. severovzhodno	pokr. severovzh.	nar. severovzhodno (narečno severovzhodno)
nar. severozahodno	pokr. severozah.	nar. severozahodno (narečno severozahodno)
nar. vzhodno	pokr. vzh.	nar. vzhodno (narečno vzhodno)
nar. zahodno	pokr. zah.	nar. zahodno (narečno zahodno)
nav. vznes.	/	vznes. (vzneseno) ali ∅ (ni kvalifikatorja) *Opomba 5; *Opomba 3
nižje pog.	neknj. pog./neknj. ljud.	*Opomba 4
otr.	=	otr. (otroško) *Opomba 5
pesn.	=	pesn. (pesniško)
pisar.	urad.	pisar. (pisarniško)
pog.	knj. pog./prakt.sp./neknj. pog.	pog. (pogovorno)
publ.	=	publ. (publicistično)
vznes.	=	vznes. (vzneseno) *Opomba 5
žarg.	=	žarg. (žargonsko) *Opomba 6
/	sleng.	sleng. (slengovsko) *Opomba 6
poljud.	/	poljud. (poljudno) *Opomba 7
nestrok.	=	nestrok. (nestrokovno) *Opomba 7
strok.	=	strok. (strokovno) *Opomba 7

*Opomba 1:

Kvalifikator knjiž. (knjižno) se v SNB opusti; namesto njega se uporabljajo kvalifikatorji izobr. (izobrazbeno) ali redko ali ekspr. (ekspresivno) ali vznes. (vzneseno):
knjiž. → izobr., npr. pri prevzetih besedah, tujkah, npr. bravura, brahialen
→ redko, npr. pri slovenskih tvorjenkah, ki so besedotvorno sicer pravilne, vendar imajo bolj živo, pogosteje rabljeno sopomenko, npr.

bosonog, bratiti

→ ekspr., npr. pri posameznih primerih, zlasti če gre za rabo pridevnika z zanj netipičnimi samostalniki; prim. geslo v SSKJ brej: kosmi brejih oblakov

→ vznes., npr. pri slovenskih tvorjenkah s kako zaznamovano sestavino v podstavi, npr. bratoljubje; pri besednih zvezah z zamenjanim, zaznamovanim besednim redom, prim. služba božja

***Opomba 2:**

Kvalifikator nar. osrednje (narečno osrednje) ni jezikoslovno opredeljen, zato namesto tega kvalifikatorja predlagamo kvalifikator pokr. osrednje (pokrajinsko osrednje).

***Opomba 3:** Glej Opombo 1 pri ekspresivnih kvalifikatorjih.

***Opomba 4:**

Kvalifikator nižje pog. (nižje pogovorno) se ukine; v skladu s sodobno jezikoslovno teorijo se namesto njega uporablja kombinacija pog. (pogovorno) in katerega od ekspresivnih kvalifikatorjev, npr. pog., ekspr. ali pog., slabš. ali pog., nizko ali pog., vulg.

***Opomba 5:**

V SSKJ so otr. (otročko), vznes. (vzneseno) stilno-plastni kvalifikatorji; predlagamo premestitev teh kvalifikatorjev v skupino ekspresivnih kvalifikatorjev.

***Opomba 6:**

Od ustaljene razdelitve interesnih govoric (žargon, sleng, argo) bo SNB označeval samo žargon (žarg.) in sleng (sleng.). Z vpeljavo kvalifikatorja sleng., ki ga v SSKJ ni, bo marsikateri v SSKJ žargonsko označeni leksem dobil kvalifikator sleng. Vrstni red označevanja: če bo žargonski izraz z določenega terminološkega področja, bo najprej naveden kvalifikator za terminološko področje, ker se terminologija šteje za zvrstno nevtralno besedje, nato bo za vejico sledil kvalifikator žarg. Torej: zaporedje terminološkega kvalifikatorja in kvalifikatorja za interesne govorice bo tako, kot je v SP 2001 (in ne po SSKJ).

***Opomba 7:**

Kvalifikatorji poljud., nestrok., strok. so funkcijskozvrstni kvalifikatorji (v SSKJ so navedeni v skupini terminoloških kvalifikatorjev).

8.3.1.5 Ekspresivni kvalifikatorji

v SSKJ	Ekspresivni kvalifikatorji v SP 2001	v SNB
ekspr.	poud./čustv./ljubk./slabš./ omilj./šalj.	ekspr. (ekspresivno) *Predlog 1
evfem.	olepš. (ne povsod)	evfem. (evfemistično)
iron.	=	iron. (ironično)
ljubk.	=	ljubk. (ljubkovalno)
nav. ekspr.	/	ekspr. (ekspresivno) ali ∅ (ni kvalifikatorja) *Opomba 1
nav. evfem.	/	evfem. (evfemistično) ali ∅ (ni kvalifikatorja) *Opomba 1
nav. iron.	/	iron. (ironično) ali ∅ (ni kvalifikatorja) *Opomba 1

nav. slabš.	/	slabš. (slabšalno) ali \emptyset (ni kvalifikatorja) *Opomba 1
nav. šalj.	/	šalj. (šaljivo) ali \emptyset (ni kvalifikatorja) *Opomba 1
nav. vznes.	/	vznes. (vzneseno) ali \emptyset (ni kvalifikatorja) *Opomba 1
nizko	nizk.	nizko
slabš.	slabš.	slabš. (slabšalno)
šalj.	šalj.	šalj. (šaljivo)
vulg.	nizko/slabš.	vulg. (vulgarno)
		otr. (otroško)
		vznes. (vzneseno)

***Predlog 1:**

Omejitev kvalifikatorja *ekspr.* (ekspresivno) v SNB:

V frazeološkem razdelku se kvalifikator *ekspr.* opusti (prim. gesla v SSKJ: babji: babji semenj, babja vera; bati se: ni se bal ne biriča ne hudiča). Utemeljitev: kvalifikator *ekspr.* je za frazeološke zveze načeloma sicer ustrezen, vendar ga implicira že sama frazeološkost in s tem oznaka za začetek frazeološkega razdelka (*). Če bodo stalne besedne zveze, ki so v SSKJ napovedane s kvalifikatorskim pojasnilom v zvezi, v SNB uvrščene v frazeološki razdelek, se pri njih kvalifikator *ekspr.* prav tako opusti (prim. gesla v SSKJ: babilonski: babilonska zmeda, zmešnjava).

***Opomba 1:**

Tip kvalifikatorja *nav.* + ekspresivni kvalifikator (*ekspr.*, *slabš.*, *iron.*) se ukine. Utemeljitev: Ta tip kvalifikatorja se opusti zaradi nejasnosti, kaj prislov navadno (*nav.*) sploh omejuje oz. kakšne možnosti razumevanja celoten kvalifikator sploh odpira: ali velja za en zgled v različnem sobesedilu ali pa velja za en zgled, za drugega pa ne. *Predlog za redakcijo:* 1. možnost: *ekspr.* *razlaga oz. sopomenka:* zgled (ki je ekspresiven); 2. možnost: \emptyset (ni kvalifikatorja) *razlaga oz. sopomenka:* zgled (ki ni ekspresiven); *ekspr.* *zgled* (ki je ekspresiven).

8.3.1.6 Časovno-frekvenčni kvalifikatorji

Časovno-frekvenčni kvalifikatorji

v SSKJ	v SP 2001	v SNB
raba peša	pešaj.	redko *Opomba 1
redko	redk.	redko
star.	=	/ *Opomba 2
zastar.	=	/ *Opomba 2
raba narašča	narašč.	raba narašča

***Opomba 1:**

Kvalifikator *raba peša* je neustrezen iz dveh razlogov: **a)** strukturno: kvalifikator *raba peša* je glagolska zveza, ostali kvalifikatorji pa so po strukturi (seveda ob razvezavi) prislovi; **b)** izrazno: prim. prikaz pomenov pri geslu *pešati* v SSKJ. – Glede na določujočo vsebino se kvalifikator *raba peša* bistveno ne razlikuje od kvalifikatorja *redko* (prim. definicije po SSKJ, Uvod, § 152, 153: *raba peša*: "Beseda, pomen ali zveza, ki se umika iz (splošne) rabe (*ako, dalekosežen*)."; *redko*: "Beseda, pomen ali zveza, ki je sicer v splošni rabi, pa je v razmerju do sinonima precej redka

(*bogataška, dopoldneven*)."). Zato se v SNB kvalifikator raba peša opusti; namesto njega se uporablja kvalifikator redko.

***Opomba 2:**

V SNB kvalifikatorja star. (starinsko) in zastar. (zastarelo) ne prideta v poštev (čeprav sta glede na § 155 – SSKJ, Uvod – ustrezna), ker starinskih in zastarelih pomenov leksemov v slovarju novejšega besedja seveda ne bo.

8.3.1.7 Posebni normativni kvalifikatorji

Posebni normativni kvalifikatorji

v SSKJ

neprav.

neustalj.

v SP 2001

• (prepovedano)

→ (odsvetovano)

v SNB

neprav. (nepravilno) *Opomba 1

neustrez. (neustrezno) *Opomba 2

***Opomba 1:**

Posebni (v smislu izraziti) normativni kvalifikator neprav. (nepravilno) iz SSKJ ostane tudi v SNB. Definicija po Uvodu v SSKJ (§ 156) ustreza: "Beseda, pomen ali zveza, ki nasprotuje sistemu oz. normi sodobnega knjižnega jezika (*brez da*)." – Pomislek za spremembo bi bil lahko spremenjeni kvalifikator oz. oznaka zanj v SP 2001, in sicer oznaka • (prepovedano), vendar je kvalifikator s pomenom prepovedano glede na jezikovni normativni metajezik neustrezen (saj prepoved implicira sankcije). Z vidika jezikovne normativnosti, ki upošteva sistem posameznega jezika, je za protisistemske jezikovne rešitve ustrežnejši kvalifikator neprav. (nepravilno).

***Opomba 2:**

Namesto kvalifikatorja neustalj. (neustaljeno), ki je v SSKJ, bo v SNB kvalifikator neustrez. (neustrezno). Definicija, ki je v Uvodu v SSKJ (§ 157) veljala za tamkajšnji kvalifikator neustalj., ostane veljavna za kvalifikator neustrez.: "Beseda, pomen ali zveza, ki se kljub dosedanjim prepovedim dosti uporablja (*bogat, čigar*)."

Utemeljitev za zamenjavo kvalifikatorja neustalj. → neustrez.: 1. V SSKJ sta pomen kvalifikatorja neustalj. (neustaljeno; prim. razlago v samem geslu v slovarskem delu) in definicija za ta kvalifikator protislovnata. 2. Kvalifikator neustrez. (neustrezno) izraža z normativnega vidika primerno lestvično stopnjevanje proti strožjemu normativnemu kvalifikatorju neprav. (nepravilno). Skratka: Kvalifikatorja neustrez. in neprav. izrazno primerno homogeno poimenujeta manjšo oz. večjo stopnjo odklonskosti od sistemske knjižne norme.

8.3.2 Kvalifikatorska pojasnila

Opredelitev

Kvalifikatorska pojasnila so tista slovarska določila, ki natančneje umeščajo leksem v določene krajevne, časovne, besedilne in pragmatične okoliščine in njegovo rabo na slovnični (oblikoslovni, skladenjski) ravni.

Vrste kvalifikatorskih pojasnil

Izdelan je seznam kvalifikatorskih pojasnil, ki so v SSKJ I–V. (SP 2001 kvalifikatorskih pojasnil ali njim ustrezne kategorije določil nima.) Seznam vsebuje 1339 kvalifikatorskih pojasnil, od tega je 294 kvalifikatorskih pojasnil iz SSKJ IV, V, ki jih ni v internem priročniku Leksikološke sekcije Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU z naslovom *Seznam kvalifikatorskih pojasnil: iz Slovarja*

slovenskega knjižnega jezika 1–3. (Ljubljana 1980), in so torej na novo evidentirana v elaboratu *Kvalifikatorska pojasnila, ki jih ni v Seznamu, in besede, ki so označene z njimi*.

Kvalifikatorska pojasnila v SNB bodo oblikovana po teh tipih in glede na redakcijske raziskave dopolnjena.

8.4 Prikaz kvalifikatorjev v slovarskih sestavkih

Besednovrstni kvalifikator in kvalifikator za spol se navajata pred tonemom.

Slovnično-pomenski kvalifikatorji za človeškost, živost, števnost bodo v slovarskih sestavkih v SNB umeščeni za tonem. Utemeljite:

- Z leksikološkega vidika je tonematika oblikoslovno-pomensko odločilna, kar pomeni, da soodloča o nujnosti uvedbe novega leksema kot novega slovarskega sestavka.

- Uvrstitev kategorij kot človeško, živo, števno za tonem omogoča tudi leksikografsko sistematizacijo podatkov v smislu, da tovrstna razvrstitev ohrani dosedanje slovaropisno načelo, da vse, kar je napisano pred tonemom, velja za celoten slovarski sestavek, medtem ko se podatki za tonemom ustrezno spreminjajo glede na določen pomen.

- Tovrstna razvrstitev slovnično-pomenskih kategorij omogoča opuščanje oz. neuvajanje protikategorij tipa nečloveško, neživo.

9 ETIMOLOŠKA OSVETLITEV GESEL

Slovarski sestavek zaključuje etimološka osvetlitev. Uvaja jo znak ■.

Znamenje < pomeni, da je beseda ali morfem na njegovi levi refleksi rednega jezikovnega razvoja besede oz. morfema, ki se nahaja na njegovi desni strani. Besede ali morfemi, ki so sodelovali pri tvorjenki, so med seboj ločeni z znamenjem +. V primeru večbesednih poimenovanj namesto tega znamenja stoji veznik *in*. Pri tvorjenkah so predponski in priponski morfemi natisnjeni ležeče z vezajem. Besedotvorni predhodnik, ki je prispeval korenski, včasih pa poleg tega še kak drug morfem tvorjenke, in ki je del našega besedja, je natisnjen pokonci, uvaja ga znamenje ↑. Pri zloženkah in nekaterih krnjenkah je takih besedotvornih predhodnikov seveda več. Pri prevzetih besedah znamenje ≤ uvaja v tujejezično predlogo, ki je natisnjena ležeče. Isto znamenje tudi v nadaljevanju etimološke osvetlitve kaže na smer prevzema. Pomen tujejezične predloge v izvornem jeziku je med navednicama naveden le, če se bistveno razlikuje od slovenskega. Po potrebi in možnostih sledi etimološka osvetlitev tujejezične predloge. V njen pomenski razvoj uvaja znamenje ←, v tvorjenke iz občnega besedja predlog *iz* in v tvorjenke iz lastnih imen predlog *po*. Po potrebi se pred ali za osrednjim delom etimološke osvetlitve nahajajo dodatna pojasnila. V bolj oz. manj negotove razlage ali njihove dele uvajata prislova *morda* oz. *verjetno*.

10 OBLIKOSLOVNO OZNAČEVANJE SLOVARSKIH SESTAVKOV

Oblikoslovno označevanje besedil je v zadnjem času postalo standardno opravilo pri pripravi večjih korpusov (npr. *Bank of English*, od 1995) in tudi slovarskih del (npr. *Słownik języka polskiego* W. Doroszewskiego, izdaja iz l. 1997). Razlog za to je preprost – vse več načinov uporabe besedilnih in leksikalnih virov, npr. pri razumevanju naravnega jezika in strojnem prevajanju, ekstrakciji informacij iz besedil ali pri slovničnem preverjanju besedil zahteva, da so ti viri oblikoslovno označeni. Seznam pravil, ki veljajo za neki jezik, je namreč tako obsežen, da ga intuitivno oz. na klasičen način ni mogoče ustrezno pripraviti.

Prednosti oblikoslovno označenega SNB so naslednje:

1. možnosti za poizvedovanje po elektronski različici slovarja so veliko širše in globlje. Na primer:

- Če nas zanima raba besede *jezikoven*, jo lahko v oblikoslovno označenem slovarju najdemo tudi v izpeljanih oblikah: *jezikovnega*, *jezikovnemu*, *jezikovnih* ...
- iskanje skladenjskih razmerij: *prislov pridevnik pridevnik samostalnik*, npr. čim večja osebna sreča;

2. enostavna izdelava seznama vseh uporabljenih besed (osnovnih besednih oblik ali lem). Z njim se da poleg ostalega preveriti tudi zaključenost slovarja – ali so bile v razlagah gesel uporabljene le besede, ki so tudi same gesla ali, česar seveda ne želimo, tudi druge;

3. enostavna priprava seznamov posameznih v slovarskih sestavkih uporabljenih elementov, npr. besednih vrst ali kvalifikatorjev in s tem povezano ugotavljanje koherentnosti vnesenih podatkov;

4. poleg preverjanja pravilnega zapisa posameznih besed (črkovalnik) tudi možnost strojnega odkrivanja napak v zvezah besed in drugih delov opisa;

5. ponovna uporabnost slovarja za izdelavo drugih jezikovnih virov (angl. *reusability*). Oblikoslovno označen slovar je mogoče takoj učinkovito uporabiti za pripravo že omenjenih drugih virov, npr. pri strojnem prevajanju ali strojnem razumevanju jezika; neoznačen slovar tega ne omogoča.

Dodatno delo, potrebno za oblikoslovno označitev gesel, je v primerjavi z delom pri sestavljanju in korigiranju geselskega besedila razmeroma majhno, nekaj minut za navaden slovarski sestavek, saj bo ustrezna podpora vgrajena v program, ki sicer služi tudi za vnos sestavkov (EVA).

Kot primer je naveden slovarski sestavek za pridevnik *brezpláčen*, v obliki, kot ga bo pri vnosu pred seboj videla redaktorica. (gl. *Slika 1*)

Uporabljenih je bilo 15 oblikoslovnih oznak (A, E2, Gce, Gmp, OG, OSB, OSP, Pme1, Pmeli, Pže1, Sme1, Sme2, Sse2, Sže1 in ZVR), kratkih šifer, ki pa so "govoreče" in jih lahko hitro razložimo iz sestavnih delov. Razlage: **A** prislov; **E2** predlog, ki se veže z 2. sklonom; **Gce** glagol (G) v tretji osebi (c) ednine (e); **Gmp** prosti glagolski morfem; **OG** glasoslovna oznaka; **OSB** in **OSP** slovnični oznaki besedne vrste (B) oz. pregibanja (P); **Pme1**, **Pmeli** in **Pže1** pridevnik (P) moškega (m) ali ženskega (ž) spola v ednini (e) in imenovalniku (1.) oz. tudi v določni obliki (i); **Sme1**, **Sme2**, **Sse2** in **Sže1** samostalnik (S) moškega (m), ženskega (ž) ali

srednjega (s) spola v ednini (e) in imenovalniku (1) oz. rodilniku (2) ter ZVR zaimek kot veznik.

Dotatne vrstice z oblikoslovnimi oznakami so seveda namenjene elektronskim izdajam slovarja (cede, spletna različica), v knjižni izdaji ne bodo vsebovane in jih bo mogoče za tiskovno predlogo slovarja odstraniti z eno potezo.

1	GESELSKA BESEDA	brezpláčen Pme1
2	OBLIKOSL. KONENICE 2. OBLIKE	-čna, -o_
10	ZA ZAPIS TONEMSKEGA NAGLASA	OSP OSP (á_)
		OG
15	RAZLAGA	ki_ se_ dobi brez plačila: ZVR Gmp Gce E2 Sse2
16	ENAKOVREDNI ZGLEDI	brezplačna hrana, vstopnica Pže1 Sže1 Sže1
23	ZNAK ZA POMENSKI ODTENEK	brezplačni dopust Pme1 Sme1
23.4	STRANSKA RAZLAGA	brez prejemkov, neplačan E2 Sme2 Pme1
30	PRAVO PODGESLO	brezpláčno A
31	SLOVNIČNI KVALIFIKATOR	prisl. OSB
33	IME REDAKTORJA	
33.1	DATUMI IZDELAVE, SPREMENE	18.11.2002

Slika 1: Primer slovarskega sestavka z oblikoslovnimi oznakami na zaslonu

POSKUSNE REDAKCIJE

- ▲ **bábi** -- sam., ž (â) člov.; ljubk. *stara mati, babica*: obiskati babi ■ skrajšano iz ↑ *bábica* po zgledu ↑ *mámi*
bagéta -e sam., ž (ê) žarg. *podolgovata in tanka štruca kruha; francoska štruca*: bagete in rogljiči ■ ≤ frc. *baguette*
- ▲ **balírati** -am glag., nedov. (i) *stiskati v bale*: balirati odpadke; balirati krmo **balíran** -a -o: balirana krma ■ ↑ *bála* + *-irati*
- ▲ **balónarstvo** -a sam., s (ô) pojml. *dejavnost, ki je v zvezi z letenjem in s spuščanjem z baloni*: balonarstvo in padalstvo ■ ↑ *balónar* + *-stvo*
bárbika -e sam., ž (â) *igrača, ki predstavlja dekle, žensko*: igrati se z barbiko ■ ≤ agl. *barbie* po hčeri *Barbari*, ljubk. *Barbie*, amer. oblikovalke R. Handler (1916–2002) + sloven. *-ka*
bêdž -a sam., m (ê) žarg. *kovinski, papirnat predmet, ki se pripne na prsi kot znamenje pripadnosti, priznanja; priponka*: kongresni bedž ■ ≤ agl. *badge*

- bêjba** -e sam., ž (ê) člov.; sleng. *dekle*: plesati z lepo bejbo ■ ≤ agl. *babe* ← 'otročiček, dojenček'
- ^ **bêjbibif** -a sam., m (êi) snov. *junetina*: kilogram bejbibifa ■ ≤ agl. *baby beef* iz *baby* 'dojenček, mladič' in *beef* 'govedo, govedina'
- ▲ **besedilnik** -a sam., m (î) rač. *urejevalnik besedil*: napisati besedilo z znanim besedilnikom ■ ↑besedilo + -nik
- ▲ **biatlonec** -nca [ija] sam., m (î) člov., živ. *športnik, ki tekmuje v biatlonu*: najboljši biatlonec v državi ■ ↑biatlon + -ec
- ▲ **bínkoštnik** -a sam., m (î) člov., živ.; ver. *pripadnik krščanske verske skupnosti, ki poudarja izredno moč in delovanje Svetega Duha na vernika*: srečanje binkoštnikov ■ ↑bínkošti + -nik
- biocíd** -a [ijo] sam., m (î) snov.; agr. *kemična snov za zatiranje povzročiteljev bolezni in škodljivcev gojenih rastlin*: sintetizirati biocide ■ ≤ nem. *Biozid* iz ↑bio + lat. *-cīda* 'morilec, umor'
- bíodiverzitéta** -e [ijo] sam., ž (îĕ) snov.; biol. *raznovernost vsega živega; biotska raznovernost*: proučevati problem upadanja biodiverzite / genetska, ekosistemska biodiverziteta ■ ≤ agl. *biodiversity* iz ↑bio + ↑diverzitéta
- ▲ **bíokibernétika** -e [ijo] sam., ž (îĕ) *veda o principih delovanja stroja in žive narave*: sodelovanje fizikov in biologov na področju biokibernetike ■ ≤ nem. *Biokybernetik* iz ↑bio + ↑kibernétika
- ▲ **bioterapija** -e [ijo] sam., ž (îi) poj. *zdravljenje z naravnimi sredstvi*: kemoterapija in bioterapija ■ ≤ agl. *biotherapy* iz ↑bio + ↑terapija
- ▲ **bíovrême** -éna [ijo] sam., s (îĕ îĕ) poj.; meteor. *vremensko stanje, določeno z vplivi vremena na počutje ljudi*: podatki o biovremenu; vpliv biovremena na srčne bolnike ■ ↑bio + ↑vrême
- ▲ **biválnik** -a sam., m (â) *premični zabojujnik, prirejen za začasno bivanje*: po potresu so dve leti živeli v bivalniku; pisarna je kar v bivalniku // *avtomobil, namenjen tudi bivanju*: potovati z bivalnikom ■ ↑biválo + -nik
- ^ **blêjzer** -ja sam., m (ê) *tanjše vrhnje zgornje oblačilo, podobno suknjiču*: nositi blejzer k ozkemu krilu ■ ≤ agl. *blazer* iz *blaze* 'plamen' + -er
- ▲ **blískovka** -e sam., ž (î) pog. *bliskavica*: sobo je neprestano razsvetljevala bliskovka ■ skrajšano iz ↑blískov(a lúč) + -ka po zgledu agl. *flashlight*
- ▲ **blízuzvočnica** -e sam., ž (îĝ) jezikosl. *beseda, besedna zveza, ki je pisno ali glasovno podobna kaki drugi pomensko različni besedi, besedni zvezi, paronim*: zamenjevati blízuzvočnici etničen in etičen ■ ↑blízu + ↑zvóčen + -ica
- bôdi** -ja tudi bódi -ja sam., m (ô; ô) *oprijeto enodelno žensko spodnje perilo*: nositi bodi; čipkast bodi ■ ≤ nem. *Body*, skrajšano iz agl. *bodysuit* iz *body* 'telo' + *suit* 'obleka, kostim'
- ▲ **bôksarice** -ic sam., ž mn. (ó ô) *moške spodnje hlače z nekoliko podaljšanimi*

hlačnicami: nositi boksarice ■ ↑bôksar(ske hlače) + *-ica* v mn. po zgledu agl. *boxer shorts*

- ▲ **bolšják** -a [uš] sam., m (á) žarg. *trg rabljenih, cenениh stvari*; *bolšji trg*: kupovati na bolšjaku ■ skrajšano iz ↑bôlšj(i trǵ) + *-ak* po zgledu n. *Flohmarkt*, frc. *marché aux puces*, agl. *flea market*

bórdati -am glag., nedov. (ô) šport., žarg. *deskati na snegu*: pozimi rad borda ■ ↑bórd + *-ati*

borélija -e sam., ž (é) 1. nav. mn.; biol. *bakterija, ki povzroča zlasti boreliozo*: različne vrste borelij 2. pojml.; pog. *borelioz*: zboleti za borelijo ■ ≤ nlat. *Borrelia* po frc. bakteriologu *A. Borrelu* (1867–1936) + *-ia*

borelióza -e [ijo] sam., ž (ô) pojml.; med., navadno v zvezi **lymska borelioz** *bolezen, ki jo prenaša z borelijo okužen klop*: strah pred boreliozo ■ ≤ nlat. *morbus Borreliosis* iz ↑borélija + sloven. *-oza* < nlat. *-osis*

- ▣ **bórzni** -a -o prid. (ô) *nanašajoč se na borzo*: borzni posrednik ■ ↑bórza + *-ni*
- ▶ **bórznik** -a sam., m (ô) člov., živ. *kdor se ukvarja s posredovanjem na trgu vrednostnih papirjev, blaga in nepremičnin*; *borzni posrednik*: informiranje borznika o dogajanju na trgu vrednostnih papirjev ■ ↑bórza + *-nik*
- ▲ **bórzništvo** -a sam., s (ô) pojml. *dejavnost borznikov*: bančništvo in borzništvo v gospodarstvu ■ ↑bórznik + *-stvo*
- ▲ **bórznoposrédniški** -a -o prid. (ôê) *nanašajoč se na borznega posrednika*: borznoposredniški posli / borznoposredniška hiša ■ ↑bórzen + ↑posrédniški
- bošnjáški** -a -o prid. (á) *nanašajoč se na Muslimane v Bosni in Hercegovini*: bošnjaški pregnanci / bošnjaška književnost ■ *Bošnják* + *-ski*
- ▲ **božično-novolétni** -a -o prid. (î-ê) *nanašajoč se na božič in novo leto*: med božično-novoletnimi prazniki ■ ↑božični + ↑novolétni
- ▲ **brezčrtni** -a -o prid. (ř) *ki nima črt*: brezčrtni risalni papir; brezčrtni in karirasti zvezek ■ ↑brez + ↑čřten
- brezserifni** -a -o prid. (î) tisk. *nanašajoč se na tip tiskarskih črk, za katerega so značilne črke brez zaključnih črtic*: natisniti gesla v krepkem brezserifnem tisku ■ ↑brez + ↑serifn
- ∧ **bridž** -a sam., m (î) pojml. *igra s kartami, razširjena zlasti v Angliji in Ameriki*: tekmovalje v bridžu ■ ≤ agl. *bridge*, verjetno ≤ star. rus. *birič'e* 'neka igra s kockami'
- ▼ **brisálka** -e [uk] sam., ž (â) rač. *tipka na (računalniški) tipkovnici za brisanje znaka, besedila*: pritisniti (na) brisalko ■ ↑brisa(ti) + *-lka*
- bróker** -ja sam., m (ô) člov., živ.; fin. *kdor se ukvarja s posredovanjem na trgu vrednostnih papirjev, blaga, nepremičnin in s storitvami v zavarovalništvu*: informacija vodilnega brokerja ■ ≤ agl. *broker* < anglo-norman. *(a)brocour*, verjetno ≤ špan. *alboroque* 'mešetarjev dobiček, likof' ≤ arab. *al-bar(a)ka* 'blagoslov' + *-our* < lat. *-ōr(em)*

- **brókoli** -ja sam., m (ô) *cvetači podobna sredozemska kulturna rastlina ali njeno omeseno socvetje*: odrezati dva brokolija / snov. postreči brokoli v solati ■ ≤ it. *broccoli*, mn. od *broccolo* ← 'poganjek'
- búler** -ja sam., m (ú) nav. mn. *močen čevlj z okroglo, dvignjeno konico in debelimi podplati*: bulerji za mlade ■ verjetno po amer. tovarni čevljev *John Bull* + *-er*
- bulimija** -e sam., ž (i) poj. *duševna motnja, pri kateri bolnik čuti neprestano potrebo po hrani, se prenajeda in iz strahu pred debelostjo hote bruha*: bulimija in druge motnje hranjenja; hujšanje pri bulimiji povzroča hude zdravstvene težave ■ ≤ nlat. *bulímia* ≤ gr. *boulímia* iz *boûs* 'govedo' + *límós* 'lakota' + *-ia*
- bušido** -a sam., m (i) poj. *in japonskem okolju moralna življenjska načela samurajev in kulture sploh*: vrednote bušida ■ ≤ agl. *bushido* ≤ jap. *bushidō* iz *bushi* 'vojščak' + *dō* 'pot, način'

Legenda za povezavne znake pri geselskih besedah v SNB (glede na povezavo s SSKJ)

- Odsotnost povezavnega znaka pomeni: geselska beseda je v SNB glede na SSKJ nova in se v SNB torej prvič pojavi kot predstavnica določene besedne družine.
- ▲ pomeni: nova beseda, ki razširja že obstoječo besedno družino (registrirano v SSKJ)
 - ▼ pomeni: nov pomen v SSKJ sicer že upoštevane besede
 - ▶ pomeni: v SNB je navedena posodobljena razlaga pomena besede, ki je v SNB uporabljena v razlagi druge na novo sprejete besede, pri čemer razlaga pomena, ki je v SSKJ, (konotativno) ni ustrezna (čeprav ne gre za nov pomen)
 - ▣ pomeni: oblikoslovno spremenjena v SSKJ sicer že registrirana geselska beseda
 - pomeni: geselska beseda, v SNB glede na SSKJ spremenjena glede na osnovne slovnične kategorije (npr. besedno vrsto, spol, število)
 - △ pomeni: pisna dvojnica, ki je zaradi že ustaljenega podomačenega zapisa sprejeta v SNB, svojo citatno pisano dvojnico ima že registrirano v SSKJ

(Pomen povezavnih znakov je natančneje predstavljen v Uvodu v vsebinski del, v enoti 6.4.)

Viri in literatura

- Inštitutsko listkovno gradivo 1991–2002*. Kartotečno gradivo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Ljubljana.
- Kratkij slovar' sovremennyh ponjatij i terminov, 32000*, Ur. N. T. Bunimovič idr. Moskva: Respublika.
- Nova beseda*. Elektronski korpus besedil. Avtor: P. Jakopin.

- Nová slova v češtině (Slovník neologizmů)*, 1998. Ur. O. Martincová idr. Praha: Academia.
- Slovenski pravopis I Pravila, II Slovar*, 2001. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika: I – 1970, II – 1975, III – 1979, IV – 1985, V – 1991; 1997*. Ljubljana: DZS.
- J. ČIRILOV, 1982: *Rečnik novih reči. Reči, izrazi i značenja nastali u srpskohrvatskom jeziku posle drugog svetskog rata*. Beograd: Narodna knjiga.
- J. TOPORIŠIČ, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- – ‘2000: *Slovenska slovnica*. Četrta prenovljena in razširjena izdaja. Maribor: Obzorja.
- A. VIDOVIČ MUHA, 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje. Govorica slovarja. Razprave Filozofske fakultete*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- L. ZGUSTA, 1989: *The Role of Dictionaries in the Genesis and Development of the Standard*. Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft.

On the Planned Dictionary of Newer Standard Slovenian Words *Summary*

The article presents the reasons for the planning of a dictionary of newer standard Slovenian words. This type of dictionary should be considered as a continuation of the Dictionary of Standard Slovenian (SSKJ) and as such it should form a lexicographic realization of the explanatory and informative-normative representation of contemporary Slovenian. With regard to its role the concept of the planned dictionary is based on SSKJ, and typological changes would only be made when they would be required by the modern grammatical and linguistic theories. – Since the precondition for each dictionary project is adequate lexical corpus material – in the case of the dictionary of newer words this means newer words – the article presents the types of corpus collections at the Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language (a traditional card file and a computerized corpus). These corpus collections have been compiled since 1991 but not with the purpose of preparing the dictionary of newer words. Nevertheless, they are a potential source of newer words. Presented is a concept-oriented general insight into various types of newer words. – A new feature regarding the content of this dictionary is the etymological section within the entry. Another new feature is related to the process of compilation, which is now fully computerized and an outline of required dictionary elements in the process of computerization was prepared for this purpose. – A limited number of test entries are presented in order to show special symbols in the planned dictionary of newer words which link its entries to those in SSKJ.

Uvod v (slovenski) narečni slovar

Peter Weiss

IZVLEČEK: V prispevku ima avtor namen dognati, katere sestavine naj vsebuje uvod v (predvsem slovenski) narečni slovar.

ABSTRACT: The author's aim in this article is to establish which elements should be included in an introduction to a (primarily Slovenian) dialectal dictionary.

0 Poleg slovarja v ožjem pomenu, tj. največkrat seznama gesel, je v vseh tipih slovarjev obvezna sestavina uvod (Herberg 1989: 749; prim. Hausmann – Wiegand 1989: 330). V uvodu v splošni narečni slovar se lahko uporabnik seznaní s širino zajetja besedišča, z zemljepisno zamejenostjo obravnavanega področja, s časom, v katerem je bilo besedje zapisano, z informatorji in viri, pa tudi s slovničnimi podatki, ki dopolnjujejo tiste v ožje pojmovanem slovarskem delu (glasoslovje, oblikoslovje, morda besedotvorje in skladnja), in s sklici, ki govorijo o dokumentiranosti besede, lahko pa seveda tudi z viri za etimološke podatke. V specialnem narečnem slovarju, npr. terminološkem ali stvarnem, uporabnik pričakuje natančnejšo zamejitev terminološkega področja, kot izhaja po navadi iz naslova ali podnaslova (prim. Matejčič 1975).

Slovarski uvod spada med spremljajoča besedila slovarja v ožjem pomenu, to pa so vse metaslovarske sestavine, ki niso dejanski slovar v ožjem pomenu, torej tudi besedilo na morebitnem splošnem papirju ali na ščitnem ovitku in predgovor; katera od sestavin je lahko uvrščena tudi na »neuvodno« mesto, npr. list z zemljevidom, ki je (včasih zložen) vstavljen pred zadnji splošni papir v slovarju (prim. Schlüssel 1982), uvrščen pa je lahko tudi v uvodni del (Weiss 1997: 5). (Angleško slovaropisje zaradi daljše in drugačne tradicije dobro loči, katere so v obsežnejših splošnih slovarjih slovarske sprednje teme (front matter) in katere zadnje (back matter) (prim. Hausmann – Wiegand 1989: 330–331).)

1 Prvi obsežnejši slovarski uvod v kak slovenski slovar je tisti v Pleteršnikovem Slovensko-nemškem slovarju (1894–1895). V njem je povzeta zgodovina nastajanja tega slovarja (s seznamom darovalcev obsežnejših zbirk – Plet. 1: VII), orisan je način zapisovanja naglasa in posebnih glasov (str. IX–XI), navedeni pa so še kratice (str. XII–XIII) in viri (str. XIII–XVI). Med slovarske uvode ne moremo

šteti npr. uvoda v Glonarjev Slovar slovenskega jezika (Glonar 1936: V–XVI), ki je predvsem esejistični predgovor, v katerem je Glonar polemiziral s takrat ravnokar večkrat izdanim Slovenskim pravopisom Antona Breznika in Frana Ramovša. Sicer pa je bil prvi vzorno zasnovani in izvedeni uvod v kak slovenski slovar nasploh objavljen v SSKJ 1 leta 1970, ki je v veliko pomoč pri razvezavi oblik pregibnih besed in njihovega naglasa, tudi tonemskega. Žal pa ni bil nikjer objavljen npr. seznam del, ki so bila izpisana za gradivsko osnovo za SSKJ, čeprav je bilo to z delnim pridržkom obljubljeno v uvodu k temu slovarju (SSKJ 1: X).

Med samostojnimi slovenskimi narečnimi slovarji, ki so tule razvrščeni po letnici izida ali začetka izhajanja, knjiga Črnovrški dialekt Ivana Tomince (1964) že s podnaslovom *Kratka monografija in slovar napoveduje razdelitev na dva dela*. V Uvodni besedi so opisani zgodovina zbiranja gradiva za slovar, obseg črnovrškega narečja in način poknjiževanja iztočnic (Tominec 1964: 5–6), nato pa so navedeni posebni črkovni znaki (str. 7). Monografijo (str. 11–58) je mogoče uporabiti kot slovarsko slovnico za izvajanje oblik pri posameznih geslih, ki imajo v oglavju navedene večinoma osnovne in včasih razširjene slovarske oblike. Zaključujejo jo razdelki *Iz slovarskega gradiva s kratkim besedilom* (str. 58–62), *Pripombe k besedotvorju* (predvsem krajevna imena, sestavljena iz predloga in samostalnika, str. 63–64) in *Izbor hišnih imen* (str. 65). Popravki so dodani na posebnem listu (na 3 straneh).

Prvi slovenski narečni slovar, ki v uvodu vsebuje zadovoljivo količino podatkov, je Tezaver slovenskega ljudskega jezika na Koroškem, ki je začel izhajati leta 1982 kot zbir vseh slovenskih narečnih objav z avstrijske Koroške (Thesaurus 1–4); širše pojmovanemu uvodu je posvečen celoten ničti zvezek Tezavra – Ključ k Tezavru (Schlüssel 1982). Predgovoru uredniške skupine (str. 3) sledijo obsežni in natančni razdelek o zgradbi gesla (ki je tu – in v Karničar 1990: 115 – v nemščini začuda neustrezno imenovano Lemma, str. 5–32), pravila za standardizacijo iztočnic (str. 33–34), razdelek o pojmu lastne kompetence uredniške skupine in o vrednotenju jezikovnih podatkov (str. 35–37), preglednica različnih zapisovalnih znamenj iz upoštevanih virov s komentarji (str. 38–55), zemljepisni parametri (z različnimi zamejitvami posameznih narečij in govorov na avstrijskem Koroškem, str. 56–74), informacijske točke (razvrščene po številkah ter po abecedi nemških in slovenskih krajevnih imen, str. 75–91, s posebno utemeljitvijo pri nekaterih točkah in z zemljevidom v prilogi), seznam virov, literature in šifer (str. 92–101), krajšav (str. 102–105), znakov (str. 106), stvarno kazalo (str. 107–109) in kazalo h Ključu (str. 110–111). Temu sledi še zloženi zemljevid informacijskih točk s kraji, iz katerih izvira upoštevana dialektološka literatura. Ker je Tezaver konkordanca narečnih zapisov in ker zajema širše zemljepisno področje, v uvodnem zvezku ni oblikoslovnih preglednic, saj so vse oblike pregibnih besed našteje v posameznih geslih.

Slovar beltinskega prekmurskega govora Franca Novaka ima v uvodu urednika Vilka Novaka (Novak 1985: V–VII; 1996: V–VI) objavljene podatke o Francu Novaku in načinu zbiranja besedišča ter o značilnostih beltinskega govora ter odlomka iz ocene slovarja recenzentov Janka Jurančiča in Tineta Logarja (str. VI). V sorazmerno obsežnem uvodu k drugi izdaji (Novak 1996: VII–XIII) je Vilko Novak povzel pripombe ocenjevalcev k prvi izdaji, ki so pripeljale do izboljšane dru-

ge, hkrati pa je zapisal še druge uporabne ugotovitve, npr. o zasnovi slovarja: »Vedel sem, da to ne bo z lingvistično akribijo sestavljen slovar, saj se bodo zanj zanimali predvsem rojaki; marveč le diferencialni slovar, ki bo v nasprotju s Pleteršnikovimi poknjženimi oblikami podajal narečne značilnosti predvsem v glasovju, pri čemer pa zaradi večine bravcev in zmogljivosti tiskarne ne bomo mogli podati vseh samoglasniških lastnosti.« (Str. VII) Tik pred dejanskim slovarskim delom so navedene kratice (Novak 1985: IX; 1996: XV).

Širše od zahtev slovarskega uvoda sega Ludvik Karničar (1990), saj je v njegovem delu ožje pojmovani slovar (Karničar 1990: 115–273) s prevedki v nemščino – tako kot pri Tomincu – le del širšega prikaza obirskega narečja na avstrijskem Koroškem, ki v celoti obsega fonologijo, oblikoslovje, mikrotoponimijo, hišna imena, besedišče in besedila, kot je navedeno v podnaslovu h Karničarjevemu delu (besedni register celotne monografije, torej vključno s slovarjem, s kakimi 6000 leksemi je objavljen na str. 373–420). K samemu slovarju spada posrečeno na bistveno skrčeni uvod o sestavi gesla (str. 115–116), vsebinsko uvodne sestavine slovarja pa stojijo na drugih mestih monografije (npr. krajšave na str. 9, preglednica znakov za zapis glasov na str. 10, uvod o bistvenih značilnostih obravnavanega narečja z razlikami glede na sosednja narečja (z dvema zemljevidoma) na str. 11–23, literatura na str. 368–372).

Slovar slovenskega govora Bile (San Giorgio) v Reziji Hana Steenwijka (1992: 238–338) s prevedki v angleščino je prav tako del monografije in se začenja z eno stranjo uvoda (str. 237), v katerem najdemo bistvene podatke za branje slovarskih gesel, pa tudi seznam glagolskih predpon in koristno abecedno zaporedje, ki v rezijanskem narečju ni neproblematično, saj iztočnice v Steenwijkovem slovarju niso poknjžene. Pri Steenwijku lahko pregibne oblike, ki niso zapisane v slovarskih geslih, seveda rekonstruiramo s pomočjo predstavitve v slovnici.

Slovar govora Svetega Antona pri Kopru (Jakomin 1995) vsebuje predgovor (z naslovom Spremna beseda) Rade Cossutte – tu je podpisana kot Rada Košuta, str. 5–6 – in uvodna razmišljanja samega pisca, iz katerih izvemo za zgodovino nastajanja slovarja (str. 7–9). Temu sta dodana kratek seznam krajšav in dveh posebej uporabljenih znakov (str. 9) ter zemljevid obravnavanega področja (str. 10).

V slovarju govora Gozda-Martuljka in Srednjega Vrha na Gorenjskem (Košir 1997) z naslovom B's'dnjak rutarščê 'n srenščê šprašê – Slovar rutarške in srenške govornice najdemo predgovor Slobodana Grobelnika (str. 3) ter kratek uvod (str. 4) in osnovna pojasnila za branje znakov (str. 5–6), ki ju je prispeval pisec (podpisan kot Stanko). Ker je delo očitno namenjeno domačinom, iz uvoda ne izvemo niti tega, kaj točno pomeni neuradno, staro krajevno ime Rute (ki ga v knjigi identificira kataložni zapis o publikaciji na str. 2); s tega stališča je razumljivo, da manjka tudi zemljevid, ki bi nedomačinu koristil, za domačine pa kot da je odveč (prim. Weiss 1998a: 194). Ker je ta slovar urejen po pomenskih skupinah in znotraj njih po besednih vrstah, bi kje v uvodu seveda pričakovali seznam in zaporedje upoštevanih besednih vrst, vendar ga ni.

V poskusnem snopiču Slovarja govorov Zadrečke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami (Weiss 1998: 3–64) sem poskusil sestaviti dokončni in kar se da izčrpn uvod s sestavinami, ki so tule večinoma predstavljene v točki 3.

V Italijansko-nadiškem slovarčku Simone Rigoni in Stefanie Salvino (Rigoni – Salvino 1999) je kot metajezik in torej tudi kot jezik uvodnih besedil uporabljena italijanščina. Pred vsemi drugimi besedili (str. IV) je objavljena zahvala obeh sestavljalck poimensko naštetim informatorjem in drugim. Precej gostobesedni predgovor (str. V–XV) je prispeval Anton Maria Raffo, profesor na univerzi v Firencah, sestavljalcki pa uvodno opombo (z navedbo časa zbiranja gradiva, str. 1–3), nekaj primerov razvrstitve podatkov v geslih (str. 4–7); sledijo abeceda z glasovnimi ustrezniki v italijanščini (ta pomaga razbrati znake, kot sta *gh* za mehkonobni zvoneči pripornik *g* ali *y* za polglasnik, str. 8–9) ter okrajšave, simboli in kratice krajev z zapisi (str. 10–13). Mojemu izvodu slovarja je dodan še uvod založniškega odbora Pro Clastra iz Podutane (San Leonardo) na treh straneh, ki so oblikovane enako kot strani v knjigi in bi najbrž morale biti uvrščene vanjo. (Morda niti ni slabo, da je uvod natisnjen na ločenih listih, saj so v njem težave celo s pisanjem imena velikega slavista, proučevalca našega zahodnega jezikovnega prostora (Jan Baudouin de Courtenaj, str. ii).)

Dušan Škrlep je na začetku slovarja poljanskega narečja, ki tako po obsegu kot tudi po predstavitvi besedja kaže, da nima kakih večjih namenov, prispeval dva uvodna spisa – enega v pogojno knjižni slovenščini (zelo na splošno o sestavljanju tega slovarja – Škrlep 1999: 2), drugega pa v narečju, zapisanega s črkami knjižnega jezika in z naslovom An žvekajne po polansk povedan (str. 3–7). Temu sta dodani dve verzifikaciji – nepodpisana narečna Šajtam za cajtam (str. 7) in Janeza Ramoveša Na sunčn dan sm se z biciklam pelu (str. 8) –, nazadnje pa še kratice (str. 9). V dodatku k slovarju so navedeni primeri številčnega izražanja v obravnavanem govoru (str. 72–73) in prepis poljanskih besed, ki jih je v Letopisu Matice slovenske 1895 in 1898 objavil Luka Pintar (str. 74–77).

Nekatere nove rešitve pri konkordančno zastavljeni predstavitvi jezikovnih podatkov se nakazujejo v uvodu k slovarju cerkljanskega narečja, ki ga pripravlja Karmen Kenda-Jež in katerega del (A–K) je sestavina njene doktorske disertacije (Kenda-Jež 2002: 159–177 – slovarski uvod, *1–*156 – slovar), tičejo pa se predvsem natančnega dokumentiranja ponazarjalnih primerov v geslih in delnega premika pri označevanju besedja (npr. z novim, formalnostnim označevalnikom *nesistemsko*).

2 Pregled sestavin uvoda v narečni slovar omejujem pri neslovenskih na hrvaško narečno slovaropisje s po enim primerom srbskega in makedonskega slovarja. Zaradi posebnosti tudi ne predstavljam uvodov v slovarje vseh narečij kakega jezika, kakršen je npr. Slovar slovaških narečij (SSN 1), ki za slovenščino še lep čas ne bodo prišli v poštev.

2.1 Ker je hrvaških narečnih slovarjev sorazmerno veliko, v njih pričakujemo raznovrstnejše uvode, vendar njihovi pisci in uredniki ostajajo pri nekaterih ponavljajočih se vzorcih, ki se razlikujejo zaradi slovaropisno različno šolanih piscev in zaradi iz tega izhajajočih ciljnih skupin uporabnikov.

V Jurišičevem slovarju govora otoka Vrgade je dejanskemu uvodnemu monografskemu opisu (Jurišič 1966), ki je podoben tistemu v Tominčevi knjigi (Tominčec 1964), sledil prav tako odlični slovar (Jurišič 1973), vendar pa sta iz enotno

zamišljene celote »po nesporazumu« nastala dva dela, kot beremo v pripisu k slovarju (Jurišić 1973: 249). Pred drugim delom, tj. slovarjem, zato stoji predgovor (Jurišić 1973: 5–8), čemur sledi pregled naglasnih znamenj (str. 9) ter seznam virov (str. 10–13) in kratic (str. 14–15). Na koncu drugega zvezka je najprej objavljeno natančnejše kazalo (dejansko k uvodnemu zvezku, ker ga tam ni bilo, str. 249–250), nato pa zemljevidi (str. 251–253) ter seznama k dvema od treh zemljevidov (po številkah in po abecedi, str. 254–255). Ta slovar ima močno oporo v prvem, uvodnem delu. (Jurišić sam je napisal (1973: 249): »Oba dela bi bilo treba natisniti hkrati. Tako bi se za nekatere pojave v Slovarju dalo najti natančnejšo razlago spredaj v Uvodu.«)

Vendar pa novejši hrvaški slovarji večinoma ne kažejo tovrstnega prizadevanja k celovitosti, saj v uvodih najdemo le določene tipe podatkov. Tako v precej shematično sestavljenem slovarju govora Gole (Večenaj – Lončarić 1997) poleg predgovora Mira Kačića (str. V–VI) in besede o Goli in njenem slovarju slikarja naivca Ivana Večenaja (str. VII–VIII) najdemo tudi skico govora Gole (s fonološkim in oblikoslovnim razdelkom), opombo o transkripciji in kratice (str. IX–XV), kar vse je prispeval Mijo Lončarić. Večenajevo besedilo v uvodu je zastavljeno čustveno (»Da ne bi propadla dragocena govorna dediščina naših dedov in pradedov, naših babic in prababic, našega Prekdravja in tega dela Podravine, sem začel zbirati in zapisovati to jezikovno bogastvo ob različnih priložnostih in na različnih mestih ...«, str. VII), Lončarićevo pa stvarno, znanstveno suhoparno (»Govor prekdravske vasi Gola pripada kajkavskemu podravskemu narečju, ki se razprostira od Drnja na zahodu do Podravske Sesvet na vzhodu ob Dravi severno od Bilogore«, str. IX). Slovarje pogosto uvajajo predgovori urednikov ali založnikov (Piasevoli 1993: 5–6 – Šime Batović; Turčić 2002: 5–9 – Davor Velnić). Manj zahtevnemu uvodu pisca slovarja je večkrat dodan strokovni del z orisom narečja, literaturo in kraticami (Piasevoli 1993: 7–15 – predgovor, skica govora Salija na Dugem otoku, literatura, kratice), s tem da se v nekaterih nepodpisanih primerih ne ve, ali je strokovni del pripravil avtor ali kdo drug (Maričić: 5–10 – uvodna beseda, literatura, kratice, opozorilo; Radulić 2002: 9–37 – predgovor, literatura, kratice, skica govora Rivnja z razdelki glasoslovje, naglas, oblikoslovje, iz skladnje; Turčić 2002: 126 – kratice, 127–128 – uvod v slovar z naslovom *Da se ne bi pozabilo*, 273–274 – literatura). V hrvaških narečnih slovarjih je na koncu po navadi dodana beseda o piscu (npr. Radulić 2002: 355; Turčić 2002: 275; Piasevoli 1993: 451 – »Bilješka o sebi«), včasih tudi na ščitnem ovitku (npr. Večenaj – Lončarić 1997), pa tudi o nastajanju slovarja (Piasevoli 1993: 441–445), o njegovem naslovu in o spodbudi k rabi slovarja (Ankica Piasevoli (1993: 447) npr. piše o tem v narečju), najdejo pa se tudi dopolnila in popravki (Piasevoli 1993: 454). Skoraj polovico knjige s slovarjem govora Dobrinja na otoku Krku Branka Turčića (2002: 11–124) obsegajo piščeva narečna besedila. Redko je v slovarjih objavljena tudi ocena oz. recenzija rokopisa; tako sta Sanja Vulić in Josip Lisac prispevala uvod v slovar govora Rivnja (pod naslovom »Vrijedan prinos čakavskoj leksikografiji« – Radulić 2002: 5–7), pa tudi temeljito spremno besedo k slovarju govora Kukljice z naslovom *Ocena slovarja* (Maričić 2000: 361–366), v kateri so začuda še vedno navedene napake in nedoslednosti iz rokopisa, ki so v natisnjenem delu ostale nepopravljene. Zadnji

primer kaže tudi to, da strokovno slabo podkovan pisec slovarja ni sposoben ali pripravljen upoštevati niti utemeljenih slovarskih izboljšav, ki jih predlaga stroka (tudi če so razlogi banalni, recimo časovna stiska). Sicer obsežni slovar govora Visa na vsega 607 straneh ima v uvodu (Roki 1997: V–XIII) v viškem govoru ter v hrvaškem knjižnem in angleškem jeziku poleg večinoma anekdotičnih podatkov o piscu slovarja Andru Rokiju in o proznih delih Jureta Rokija, ki so uporabljena v ponazarjalnem gradivu v slovarju, navedenih nekaj dejstev o obravnavanem govoru (po eno stran v vsakem jeziku), kot jih vidi jezikoslovno nešolani pisec.

Da bi izpolnili tudi strokovne zahteve pri narečnem slovarju, je smiselno k delu dovolj zgodaj pritegniti usposobljenega slovaropisca, ki lahko pomaga nešolanemu; v tem pogledu je v hrvaškem narečnem slovaropisju tvoren in prizadeven predvsem Mijo Lončarić npr. kot soavtor slovarja govora Gole (Večenaj – Lončarić 1997) in kot snovalec zasnove in urednik ter pisec strokovnega uvoda k slovarju varaždinskega kajkavskega govora (Lipljin 2002: IV–VI).

Med hrvaškimi narečnimi slovarji, ki obravnavajo večje zemljepisno področje, je zgledno sestavljen Čakavsko-nemški leksikon (Hraste – Šimunović 1979), ki je delo večje skupine hrvaških in nemških jezikoslovcev dialektologov in slovaropiscev predvsem za jezikoslovno rabo. V uvodu k njemu so orisani deleži posameznih sodelavcev (str. VII–VIII), razvrstitev in obravnava besedja v slovarju (str. IX–XI), točke, iz katerih izvira zbrano gradivo, ter fonetika in fonologija, oblikoslovje, skladnja, besedje in imenoslovje (str. XII–XLVII), dodani pa so še literatura (str. XLVII–LVII) in trije sezname krajšav (virov, zapisanih krajev ter siceršnjih krajšav in znakov, str. LVIII–LX). Obsežni uvod je tako primerno uravnotežen s slovarjem na več kot 700 straneh.

2.2 Slovar srbskih govorov Vojvodine ima v uvodu (Petrović 2000: 9–28) zadovoljivo količino pričakovanih in za branje dejanskega slovarja potrebnih in zanesljivih podatkov (prim. Weiss 2001: 456). V Predgovoru (str. 9–10) so predstavljeni zgodovina nastajanja slovarja, pa tudi skupina, ki je izdelala prvi zvezek, v Uvodu (str. 11–20) pa poleg splošnih podatkov o zasnovi in o gradivu sestava slovarja in gesla, slovnični podatki, stilistični označevalniki, način predstavitve razlag, ponazarjalno gradivo in frazeološke zveze, različice in sopomenke ter grafični simboli. V razdelek Viri in literatura (str. 21–27) so vključeni krajšave, objavljeni viri, tisti, ki so prispevali gradivo za posamezne kraje, ter krajšave za kraje z gradivom, upoštevanim v slovarju, ki so zapisane tudi na zemljevidu (str. 28).

2.3 Prvi dve knjigi Slovarja makedonskih govorov v jugovzhodnem, egejskem delu Kosta Peeva (1999, 2002) pravzaprav sploh nimata slovarskih uvodov, ampak so kratice in transkripcija navedene na koncu vsakega zvezka, v uvodu prve knjige pa so (po)natisnjene Peevove razprave o demografskih spremembah na obravnavanem področju od balkanskih vojn do druge svetovne vojne, kar je smiselno zaradi tako rekoč izginulega jezika in dela makedonskega naroda (Peev 1999: 9–21); skicirani so spodnjevardarski in drugi makedonski govori, kar res spada v slovarski uvod (Peev 1999: 21–27), sledijo pa Peevovi prispevki iz leksikologije in frazeologije obravnavanih govorov (Peev 1999: 28–58) ter v dodatku k prvi knjigi njegovi prispevki iz slovničnih vprašanj (Peev 1999: 389–409).

3 Če upoštevamo sestavine slovarskega uvoda, kot jih navaja Herberg (1989: 750), pridejo za temeljito izdelan (slovenski) slovar enega ali več govorov ali narečij v poštev tele. V krajših slovarjih nekatere niso nujne in potrebne. Tukajšnje zaporedje sestavin seveda ni obvezujoče, v grobem pa se zdi smiselno. Na koncu posameznih točk je ponekod navedeno, ali je njihova sestavina obvezna ali priporočljiva tudi v krajšem narečnem slovarju, torej v toliko obsežnem, kot sta npr. Novakov (1996) ali Jakominov (1995). Večino naštetih sestavin ima uvod v poskusni zvezek Slovarja govorov Zadrečke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami (Weiss 1998: 3–64), v katerem bo v dokončni objavi treba odpraviti nekatere pomanjkljivosti in dodati nekatere sestavine, npr. shematični prikaz sestave gesel, natančnejše podatke o informatorjih in abecedo.

(a) Kazalo oz. pregled vsebine k slovarskemu uvodu, sploh če je obsežnejši. Največkrat je to kazalo vključeno v kazalo celotne knjige.

(b) Predgovor (ali uvodna beseda, tj. uvod v užjem smislu). V njem je na kratko naveden namen narečnega slovarja in opisana zgodovina njegovega nastajanja s časom zajetja gradiva. Tu je tudi mesto za morebitne zahvale. Včasih vsaj del predgovora napiše strokovni (Jakomin 1995: 5–6) ali priložnostni pisec (Košir 1997: 3) ali pa založnik.

(c) Zemljepisni položaj v slovarju obravnavanega področja in kraji, v katerih je bilo zapisano gradivo (zapisovalne točke). Zelo poveden je ob tem zemljevid z jasno označenimi pomembnimi kraji, ki je lahko uvrščen tudi na kako drugo mesto v slovarju. Obvezno.

(č) Navodila za branje in uporabo – sestava slovarskih gesel. Navodila morajo biti kratka in jasna (dober primer za to je Ključ k Tezavru – Schlüssel 1982: 5–32) ter ne smejo zanemariti nobene za razumevanje slovarja potrebne sestavine. (Priporočljivo jih je povzeti v shematični obliki in jih predstaviti na izpostavljenem mestu, npr. na sprednjem spojnem papirju, kot ima npr. SP 2001.)

(d) Seznam označevalnikov z razlago in primeri (kot npr. v SSKJ 1: XVIII–XXII; SP 2003: 128–134). Označevalnike je treba razložiti v slovarskem uvodu, okrajšane (lahko združene z drugimi krajšavami) pa je dobro zbrati in na kratko razložiti na enem, lahko dostopnem mestu, v knjigi npr. na sprednjem ali zadnjem spojnem papirju, in morda vsakemu pripisati podatek, kje je razložen bolj natančno, tako kot je v SSKJ 1: LX–LXI (Weiss 1994; v Weiss 1998 to ni bilo izvedljivo zaradi enotne grafične opreme zbirke, v kateri je izšel ta slovar). Obvezno.

(e) Slovarska slovnica. V njej morata biti predstavljeni vsaj glasoslovje in oblikoslovje, lahko pa tudi besedotvorje in skladnja, po možnosti v obliki preglednic, iz katerih je mogoče enoumno izvesti oblike, ki niso zapisane v slovarju v geselskem oglavju, hkrati pa je tako mogoče kar se da zmanjšati količino splošnih podatkov, zapisanih v geslih. V kratkem glasoslovju mora biti naveden seznam uporabljenih posebnih črk in znakov, morda tudi z navodilom za branje glede na glasove slovenskega knjižnega jezika. Morda bi bilo dobro v uvod dodati kratek pregled zgodovinskega razvoja glasovja, čeprav bi potem slovar prestopil iz sinhronije v diahronijo. Prikaz glasoslovja je v slovarju potreben kljub morebitnemu obsežnejšemu prikazu npr. v slovnici ustreznega narečja, saj je primerno, da so ti potrebni

podatki zbrani v okviru istega dela. Včasih slovarsko slovnico nadomešča oblikoslovje v samostojni, monografski predstavitvi slovarja (Tominec 1964). – V slovarskem uvodu mora biti navedeno, katere besedne vrste so upoštevane v slovarju. Le tako lahko uporabnik že vnaprej izve za slovaropiščevo delitev na besedne vrste, ki je lahko negotova predvsem pri povedkovnikih in členkih, saj ti do SP 2001 v slovenskih slovarjih niso bili izrecno navedeni. Priporočljivo, vendar mora biti uravnoteženo s slovarskimi gesli.

(f) Seznam informatorjev in sodelavcev, kar pride v poštev pri narečnih slovarjih, ki zajemajo manjše zemljepisno področje in ki obravnavajo posamezne govore ali eno samo narečje. Informatorjem je smiselno pripisati npr. ime in priimek, domače (hišno) ime, kraj in letnico rojstva (in morebitne smrti) in poklic ter osnovne podatke o bivanju zunaj domačega kraja. Informatorji so lahko razvrščeni tudi po zapisovalnih točkah in po starosti. Priporočljivo ali obvezno.

(g) Seznam (rokopisnih) virov in literature (obvezno vse tiste literature, ki je morda navedena v slovarskem delu, in tiste, ki je bila uporabljena za slovarski uvod), kar pride v poštev pri obsežnejših narečnih slovarjih, ki zajemajo več narečij ali pa kar vsa posameznega jezika. Če se narečni slovaropisec odloči za navajanje etimoloških podatkov, naj v slovarskem uvodu navede literaturo, ki jo je pri tem uporabil (prim. kritiko Marca L. Greenberga 1988: 456 in ustrezní odziv v Novak 1996: XIII). Priporočljivo ali obvezno.

(h) Seznam krajšav in simbolov. Krajšave naj bodo urejene po abecedi (na krajšave označevalnikov se je od tod dobro sklicevati), simboli s posebnimi ločili vred pa v smiselnih skupinah. Obvezno vse, kolikor je.

(i) Predvsem za tujce je dobro navesti tudi abecedno zaporedje, po katerem so razvrščene iztočnice v slovarju, predvsem če te – kot je npr. v prekmurski ali rezijanski tradiciji – vsebujejo abecedno neujeljavljene in nedoločene črke. Slovaropiscu samemu je zaporedje sicer jasno, z zadregami pa se sreča v slovarjih drugih jezikov in narečij – zapisano azbučno zaporedje bi bilo zaradi nekaterih posebnih znakov koristno v Slovarju srbskih govorov Vojvodine (prim. Weiss 2001: 457) in v Slovarju makedonskih govorov v jugovzhodnem, egejskem delu Kosta Peeva (prim. Weiss 2002: 233). (Abecedno zaporedje ima, kot že rečeno, navedeno Steenwijk (1992: 237). V SSKJ-ju je slovensko abecedo pogrešal Jože Toporišič (1971: 58: »Gotovo bi bilo tudi prav, ko bi bila kje v slovarju navedena tudi slovenska abeceda«, vendar pa je v SSKJ 1: LXII zapisana.)

(j) Seznam gesel, ki vsebujejo komentarje (prim. Weiss 1998: 17), ali vsaj tistih, ki imajo v komentarjih zapisana narečna besedila.

(k) Seznam morebitnih ilustracij, če je slovar opremljen s slikovnim gradivom.

(l) Odzadnji seznam iztočnic, ki omogoča drugačen pogled na iztočnice in podiztočnice. (Dodan je prvotnemu slovarju govorov Zadrebke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami (Weiss 1994: 337–357).)

(m) Stvarno kazalo, ki je lahko dodano obsežnejšemu uvodu, sploh če je ta natisnjen v posebni knjigi (prim. Schlüssel 1982: 107–109).

cev ne moremo pričakovati zahtevno sestavljenih uvodov. Gotovo se marsičesa lahko naučijo, v slovenskih razmerah pa lahko računajo na pomoč narečnoslovaropisno usposobljenih posameznikov. Pri obsežnejših slovarjih, tj. takih, ki težijo k popolnemu zajetju narečnega gradiva kakega zemljepisnega področja ali ki obsegajo večje zemljepisno področje, pa je izčrpen uvod nuja, saj se sicer močno zmanjša uporabnost in vrednost narečnega slovarja nasploh.

Slovaropisci pišejo slovarski uvod neredko čisto na koncu sestavljanja slovarja. Vendar je vsebino uvoda dobro snovati sproti, med pisanjem slovarja, intenzivno pa v zadnji četrtini načrtovanega končevanja pisanja zastavljenega slovarskega dela, tako da se ob končnem pregledovanju ne more zgoditi, da bi sestavljalcev uvoda pozabil razložiti kako sestavino gesla. Zaradi zakasnitve potem pride do napak, ki so povsem nepotrebne in zelo moteče (npr. pri razmejitvi glave in zaglavja v SP 2003: 303, kar je ponatisnjeno s sprednjega spojnega papirja v SP 2001). Sestavljalcev mora v slovarski uvod uvrstiti (a) tisto, kar je v vsakem slovarju novo, posebno, potem (b) tisto, kar je sicer nespecifično, pa vendar enkratno, npr. obravnavano zemljepisno področje in informatorji, in (c) tisto, kar je splošno veljavnega prenesel iz slovarskih gesel, npr. stranske sklonske oblike pri samostalniku, od katerih sta v samostalniškem geslu največkrat zapisani le dve, imenovalniška in rodilniška. Hkrati se mora dovolj zgodaj vprašati, kaj bi v uvodu sam iskal in kje. S poizvedbo med kolegi ali s poskusnim snopičem, v katerem je vedno smiselno objaviti celotni uvod, lahko ugotovi, kaj v njegovem slovarskem uvodu še manjka.

Količina podatkov, zajeta v uvod v (slovenski) narečni slovar, je odvisna od marsikdaj nejasne predstave, komu je namenjen narečni slovar, po drugi strani pa od sposobnosti, prodornosti in slovaropisnega znanja pisca narečnega slovarja.

Eden od jezikoslovnih mitov, ki izvira iz površne rabe slovarjev in očitno izvira iz vrst piscev slovarjev kot slaba tolažba ob njihovih neustreznih slovarskih uvodih, pravi, da slovarskih uvodov tako nihče ne bere. Včasih so kot pomoč pri rabi slovarja res omejeno uporabni, saj vsebujejo besedila, ki tega neposredno ne omogočajo. Če bodo slovarski uvodi sestavljeni korektno in če bodo ustrezno podpirali in dopolnjevali gesla v dejanskem slovarju, jih bodo uporabniki šteli za sestavino, ki jim omogoča temeljito rabo in izrabo podatkov, zajetih v slovar v ožjem pomenu. Gesla so zaradi slovarskega uvoda lahko krajša in skrčena, saj marsikaj takega, kar bi se v njih ponavljalo, lahko preide v uvod. Drugovrstna besedila, tudi leksikološke razprave, je primerneje objaviti v kaki drugi publikaciji ali v slovarskem uvodu opozoriti na ustrezne objave.

Dopolnjujoča se dvojnost v zvezi s slovarji in slovaropisjem, ki jo je Sidney I. Landau (1991) zapisal v zvezi s slovaropisjem v podnaslovu svojega odličnega priročnika *Dictionaries: The Art and Craft of Lexicography* (Slovarji: Umetnost in obrt slovaropisja) se nanaša tudi na slovarski uvod.

Navedenke

Glonar 1936 = Joža Glonar, *Slovar slovenskega jezika*, Ljubljana, Umetniška propaganda, 1936.

- Greenberg 1988 = Marc L. Greenberg, Slovar prekmurskega govora, *Slavistična revija* 36 (1988), str. 452–456.
- Hausmann – Wiegand 1989 = Component Parts and Structures of General Monolingual Dictionaries: A Survey, v: Franz Joseph Hausmann – Oskar Reichmann – Herbert Ernst Wiegand – Ladislav Zgusta (ur.), *Wörterbücher – Dictionaries – Dictionnaires: Ein internationales Handbuch zur Lexikographie – An International Encyclopedia of Lexicography – Encyclopédie internationale de lexicographie* 1, Berlin – New York, Walter de Gruyter, 1989 (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 5.1), str. 328–360.
- Herberg 1989 = Dieter Herberg, Wörterbuchvorwörter, v: Franz Joseph Hausmann – Oskar Reichmann – Herbert Ernst Wiegand – Ladislav Zgusta (ur.), *Wörterbücher – Dictionaries – Dictionnaires: Ein internationales Handbuch zur Lexikographie – An International Encyclopedia of Lexicography – Encyclopédie internationale de lexicographie* 1, Berlin – New York, Walter de Gruyter, 1989 (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 5.1), str. 749–754.
- Hraste – Šimunović 1979 = Mate Hraste – Petar Šimunović, *Čakavisch-deutsches Lexikon* I, sod. in ur. Reinhold Olesch, Köln – Wien, Böhlau Verlag, 1979.
- Jakomin 1995 = Dušan Jakomin, *Narečni slovar Sv. Antona pri Kopru*, Trst, Škedenjski etnografski muzej, 1995.
- Jurišić 1966 = Blaž Jurišić, *Rječnik govora otoka Vrgade uspoređen s nekim čakavskim i zapadnoštokavskim govorima 1: Uvod*, Zagreb, JAZU, 1966 (Biblioteka Hrvatskog dijalektološkog zbornika 1/I).
- Jurišić 1973 = Blaž Jurišić, *Rječnik govora otoka Vrgade uspoređen s nekim čakavskim i zapadnoštokavskim govorima 2: Rječnik*, Zagreb, JAZU, 1973 (Biblioteka Hrvatskog dijalektološkog zbornika 1/II).
- Karničar 1990 = Ludwig Karničar, *Der Obir-Dialekt in Kärnten: Die Mundart von Ebriach/Obirsko im Vergleich mit den Nachbarmundarten von Zell/Sele und Trögern/Korte (Phonologie, Morphologie, Mikrotoponymie, Vulgonamen, Lexik, Texte)*, Graz 1986, Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1990 (Philosophisch-historische Klasse, Sitzungsberichte 551).
- Kenda-Jež 2002 = Karmen Kenda-Jež, *Cerkljansko narečje: Teoretični model dialektološkega raziskovanja na zgledu besedišča in glasoslovja – Doktorska disertacija*, Ljubljana, 2002. (Tipkopis.)
- Košir 1997 = Stanko Košir, *B's 'dnjak rutarščê 'n srenščê šprašê – Slovar rutarške in srenške govorice*, Rute [= Gozd-Martuljek], samozaložba, 1997.
- Landau 1991 = Sidney I. Landau, *Dictionaries: The Art and Craft of Lexicography*, Cambridge idr., Cambridge University Press, 1991.
- Lipljin 2002 = Tomislav Lipljin, *Rječnik varaždinskog kajkavskog govora*, Varaždin, Garestin, 2002.
- Maričić 2000 = Tomislav Maričić, *Rječnik govora mjesta Kukljice na otoku Ugljanu*, Zadar, Matica hrvatska Zadar, 2000.

- Matejčič 1975 = Ján Matejčič, *Lexika Novohradu: Vecný slovník*, Banská Bystrica, Osveta, 1975.
- Moguš 2002 = Milan Moguš, *Senjski rječnik*, Zagreb, HAZU – Senj, Matica hrvatska Senj, 2002.
- Novak 1985 = Franc Novak, *Slovar beltinskega prekmurskega govora*, dopolnil in uredil Vilko Novak, Murska Sobota, Pomurska založba, 1985.
- Novak 1996 = Franc Novak, *Slovar beltinskega prekmurskega govora*, drugo, popravljeno in dopolnjeno izdajo priredil in uredil Vilko Novak, Murska Sobota, Prekmurska založba, 1996.
- Peev 1999, 2002 = Kosta Peev, *Rečnik na makedonskote govori vo jugoistočniet egejski del 1–2– (A–K)*, Skopje, NIP »Studentski zbor«, 1999, 2002.
- Petrović 2000 = Dragoljub Petrović (ur.), *Rečnik srpskih govora Vojvodine 1–: A–B*, Novi Sad, Matica srpska – Tiski cvet, 2000 (Leksikografska izdanja III, Dijalekatski rječnici 2).
- Piasevoli 1993 = Ankica Piasevoli, *Rječnik govora mjesta Sali iliti Libar saljski besid*, Zadar, Ogranak Matice hrvatske Zadar, 1993.
- Piccoli – Sammartino 2000 = Agostina Piccoli – Antonio Sammartino, *Dizionario dell'idioma croato-molisano di Montemitro = Rječnik moliškohrvatskoga govora Mundimitra*, Montemitro, Fondazione »Agostina Piccoli« – Zagreb, Matica hrvatska, 2000.
- Plet. 1–2 = Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar 1–2*, Ljubljana, Knezoškofijstvo, 1894–1895.
- Radulić 2002 = Ladislav Radulić, *Rječnik rivanjskog govora*, Zadar, Matica hrvatska Zadar, 2002.
- Rigoni – Salvino 1999 = Simona Rigoni – Stefania Salvino, *Vocabolario italiano-nationisano*, San Leonardo, Editore Comitato »Pro clastra«, [1999].
- Roki 1997 = Andro Roki, *Libar viškiga jazika*, ur. Tomislav Roki, Toronto, Libar Publishing, 1997.
- Schlüssel 1982 = *Schlüssel zum »Thesaurus der slowenischen Volkssprache in Kärnten«*, ur. Stanislaus Hafner – Erich Prunč, Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1982 (Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Sonderpublikation).
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*, Ljubljana, SAZU – ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.), 2001.
- SP 2003 = *Slovenski pravopis*, Ljubljana, SAZU – ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC – Delo (zal.), 2003.
- SSN 1 = *Slovník slovenských nářečí 1– (A–K)*, Bratislava, Veda, 1994.
- SSKJ 1–5 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika 1–5*, Ljubljana, SAZU (izd.) – DZS (zal.), 1970–1991.
- Škrlep 1999 = Dušan Škrlep, *Slovar poljanskega narečja*, poudarke [= naglase] postavil Prof. [!] Janez Dolenc, Gorenja vas, Gostilna Poni, 1999.
- Thesaurus 1–4 = *Thesaurus der slowenischen Volkssprache in Kärnten 1 (A– bis B–, 1982), 2 (C–dn, 1987), 3 (do–F, 1992), 4 (G–H, 1994)*, ur. Stanislaus Hafner – Erich Prunč, Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissen-

- schaften (Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Sonderpublikation).
- Tominec 1964 = Ivan Tominec, *Črnovrški dialekt: Kratka monografija in slovar*, Ljubljana, SAZU, 1964 (Dela razreda za filološke in literarne vede 20).
- Toporišič 1971 = Jože Toporišič, Pravopis, pravorečje in oblikoslovje v Slovarju slovenskega knjižnega jezika I, *Slavistična revija* 19 (1971), str. 55–75.
- Turčič 2002 = Branko Turčič, *Sedmoškjani: Prvi čakavski rječnik*, Rijeka, Adamić, 2002 (Čakavska biblioteka 8).
- Večenaj – Lončarić 1997 = Ivan Večenaj – Mijo Lončarić, *Rječnik govora Gole: Spodnjopodravska kajkavština*, Zagreb, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 1997.
- Weiss 1994 = Peter Weiss, *Teorija in praksa slovenskega narečnega slovaropisja: Primer govora Zadrebke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami – Doktorska disertacija*, Ljubljana, 1994. (Tipkopis.)
- Weiss 1998 = Peter Weiss, *Slovar govora Zadrebke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami: Poskusni zvezek (A–H)*, Ljubljana, ZRC SAZU, 1998 (Slovarji).
- Weiss 1998a = Peter Weiss, Trije narečni slovarji, *Jezikoslovni zapiski: Glasilo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU* 4 (1998), str. 189–196.
- Weiss 2001 = Peter Weiss, Prvi zvezek Slovarja srbskih govorov Vojvodine, *Jezikoslovni zapiski: Glasilo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU* 7 (2001), str. 455–462.
- Weiss 2002 = Peter Weiss, Kosta Peev, Rečnik na makedonskote govori vo jugoistočniet egejski del 1, 2 (A–K), *Jezikoslovni zapiski: Glasilo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU* 8 (2002), št. 1, str. 231–237.

An Introduction into a (Slovenian) Dialectal Dictionary

Summary

In comparison with general explanatory dictionaries, and also with the specialized ones, e.g. the Slovenian Orthographic Code (Slovenski pravopis), dialectal dictionaries show some typical features also in their introductory sections. These features originate from a much greater diversity in the presentation of included lexemes and target audience (i.e. from the quite basic dictionaries up to those striving for perfection), but their existence is also due to uneven lexicographic education of their authors. Another reason for the differences is that the standard (Slovenian) language is generally taught in schools and its grammars are accessible enough and so they need not be included in dictionaries. On the other hand, dialectal grammars are included in introductions to dictionaries (or dictionaries are added to dialectal monographs).

At least in more extensive dialectal dictionaries we may expect – besides the information that can be found also in the dictionaries of the standard language: an

introduction (or, a preface, i.e. an introduction in the narrower sense which briefly describes the purpose of a given dictionary and the history of its compilation), directions for reading and usage, a list of labels and their explanation, together with exemplification, and a list of abbreviations and symbols – especially the following elements: a description of the geographical position of the area in question and a list of registered locations (with a map), a lexicographic grammar (which should describe both the phonology and the morphology – the latter should be presented in tables from which unambiguous derivation of those forms that are not included in the headword section is possible), as well as the lists of informants, (manuscript) sources and literature, and also of any existing illustrations.

GRADIVO I

Predstavitev slovaropisnih kategorij za enojezični razlagalni slovar srednjega obsega – s temeljnim izhodiščem v SSKJ

Ljudmila Bokal, Alenka Gložančev,
Polona Kostanjevec, Nastja Vojnovič

IZVLEČEK: Predstavitev slovaropisnih kategorij za enojezični razlagalni slovar srednjega obsega je načeloma izdelana na osnovi SSKJ, saj je le-tega zaradi njegove temeljnosti vsaj kot primerjalni vir pri nadaljnjem slovenskem slovaropisju vsekakor treba upoštevati. Zaradi preglednega kategorialnega prikaza slovarskih kategorij z vzporednim navajanjem konkretnih primerov iz SSKJ je prispevek lahko tudi primeren učni pripomoček za vpogled v zgradbo SSKJ in v njegovo metajezikovno slovarsko izrazje.

A Presentation of Lexicographic Categories for a Medium-sized Monolingual Explanatory Dictionary – with the Dictionary of Standard Slovenian (SSKJ) as the Starting Point

ABSTRACT: The presentation of lexicographic categories for a medium-sized monolingual explanatory dictionary is based on the Dictionary of Standard Slovenian (SSKJ) which is considered a foundation and should be consulted at least as a source for comparisons. This article brings an overview of lexicographic categories with a parallel listing of actual examples from SSKJ and because of this it can also be used as a suitable learning device for gaining insight into the structure of SSKJ and its lexicographic metalanguage.

I UVOD

Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ I–V; 1970–1991) kot temeljno delo novejšje (sodobne) slovenske leksikologije se je v svojih dvajsetih letih pokazal kot ugledno slovenistično delo tako na praktično uporabnem kot tudi na slovenistično teoretičnem in raziskovalno-aplikativnem področju. Njegova široka in trdna uveljavljenost se potrjuje tudi z njegovimi ponatisi, z izidom v eni knjigi (1994) in z izidom v elektronski obliki (CD-rom: 1998). – Ob mnogih drugih možnostih za iskanje potrditve referenc za SSKJ naj se naslonimo na najhitrejšje in najširše dostopno možnost, tj. na internet: program pregledovalnika Google je za iskalni niz SSKJ

pokazal 1930 zadetkov (podatki z dne 2. 4. 2003) z omembo tega slovarja na vseh treh zgoraj navedenih ravneh njegove uporabnosti.

Med teoretično slovaroslovnimi deli ima posebno vrednost za razvoj slovenistične in splošne pomenoslovne misli delo Ade Vidovič Muha Slovensko leksikalno pomenoslovje – Govorica slovarja (Znanstveni inštitut Filozofske fakultete: Ljubljana, 2000), ki razgrinja v SSKJ vtakano, ob njem sicer ustvarjano, a šele v tej monografiji dodelano in jasno artikulirano pomenoslovno slovaropisno teorijo.

Za vse nadaljnje slovenistične slovaropisne projekte različnih tipov je SSKJ nedvomno tisto temeljno slovarsko delo, ki ga pač ni in ga ne bo mogoče spregledati ter ga – vsaj kot posvetovalnega vira – ne upoštevati. – Tudi v tej luči se zdi smiselna in koristna objava pričujočega, iz SSKJ izhajajočega preglednega prispevka, ki s povsem tehnične plati predstavlja slovaropisne strukturne možnosti potencialnega slovarskega sestavka v enojezičnem slovarju.

Pobuda za popis slovaropisnih kategorij v SSKJ je nastala v maju 2002 ob uvajanju elektronske podpore za izdelavo slovarjev v Leksikološki sekciji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, natančneje za izdelavo takrat načrtovanega in konceptualno zasnovanega enozvezkovnika, v sodelovanju med vodjo Leksikološke sekcije, dr. Andrejo Žele, soavtoricami tega elaborata in dr. Primožem Jakopinom kot računalniškim programerjem. – Prvotni elaborat z naslovom Osnovne slovaropisne kategorije za izdelavo računalniške maske za enojezični razlagalni slovar srednjega obsega – s konkretnimi slovarskimi primeri je sicer soavtorsko delo, izdelano po predlogi mag. Alenke Gložančev s sodelovanjem avtorice predloge ter Nastje Vojnovič, Polone Kostanjevec in Ljudmile Bokal. Narejen je bil kot osnova za izdelavo osnutka (računalniške maske) za elektronski zasloni vnos, po odločitvi inštitutskega znanstvenega sveta danega v izdelavo dr. Primožu Jakopinu. Ta računalniška maska je bila predstavljena na treh sestankih (od junija do srede septembra 2002), ki jih je za celotno Leksikološko sekcijo (za redaktorje pri tekočih projektih, organiziranih po koncu dela za SP 2001 – tj. za redaktorje pri enozvezkovnem slovarju, frazeološkem slovarju, sinonimnem slovarju, vezljivostnem slovarju) in za zainteresirane iz drugih sekcij Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša organizirala vodja Leksikološke sekcije, dr. Andreja Žele. Računalniško masko, izdelano na podlagi prvotnega slovaropisnega elaborata, je dr. Primož Jakopin namestil vsem zainteresiranim raziskovalcem v Leksikološki sekciji v njihove službene računalnike. – Ob nadaljnjem delu je bil prvotni elaborat z naslovom Osnovne slovaropisne kategorije za izdelavo računalniške maske za enojezični razlagalni slovar srednjega obsega – s konkretnimi slovarskimi primeri izpopolnjen; na podlagi tega izpopolnjenega elaborata z naslovom Slovaropisne kategorije za nadgrajevanje računalniške maske za novi enozvezkovni slovar slovenskega knjižnega jezika – dopolnjeni elaborat (mag. Alenka Gložančev, Nastja Vojnovič) je dr. Primož Jakopin prvotni osnutek za elektronski zasloni vnos programsko prilagodil. – Ta izpopolnjeni elaborat je (s spremenjenim uvodnim in sklepnim delom) predstavljen v pričujočem prispevku.

II POPIS SLOVAROPISNIH KATEGORIJ – S KONKRETNIMI PRIMERI

Pojasnilo:

- Vir za predstavitev slovaropisnih kategorij je Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) (razen za enoto 7.1, ker se za razliko od SSKJ predvideva neposredno označevanje besednih vrst, torej oznake m, ž, s pomenijo dejansko le oznake za spol ter dov., nedov. le oznaki za glagolski vid, in za enoto 8, saj SSKJ pomensko-oblikoslovnih kategorij podspolov človeškosti (člov.) in živosti (živ.) ter kategorije števnosti oz. neštevnosti eksplicitno, npr. s kvalifikatorji tipa pojml., skup., snov., ni označeval).
- Posamezne kategorije v metajeziku in ustrezni konkretni primeri so glede na slovarsko potrebne različne vrste tiskov posneti po SSKJ.
- Tiste slovaropisne kategorije, ki se kot napovedne pri konkretnih slovarskih sestavkih zaradi nadaljnje specifikacije ne ponazarjajo, so v oklepaju in ležečem tisku, kar pomeni, da se pri vnosu v polja računalniške maske ne uporabljajo, sistemsko pa so v popisu slovaropisnih kategorij tudi zaradi preglednosti potrebne.
- Slovaropisne kategorije so predstavljene v smeri horizontalnega branja (potencialnega) slovarskega sestavka glede na SSKJ, pri čemer je pri izdelavi slovarskega sestavka treba poznati načeloma obvezne in načeloma neobvezne enote ter načeloma ponovljive enote in načeloma neponovljive enote; vedenje o tem je nujno za slovarnike – sestavljavce različnih tipov enojezičnih slovarjev, za uporabnike slovarja pa zadošča jasen popis slovaropisnih kategorij.
- Oštevilčenje entot je dodano zgolj zaradi strukturnega prikaza za oblikovanje osnutka za elektronski zaslonski vnos (torej za oblikovanje računalniške maske); za bralca tega prispevka, ki načeloma predstavlja SSKJ, je sicer določena orientacija glede na strukturiranost kategorij v SSKJ, ni pa nujno potrebno.
- Navodila za branje konkretnih slovarskih rešitev, ki so v tem prispevku podane za ilustracijo slovaropisnih kategorij:
 - Konkretni del slovarskega sestavka, ponazarjajoč določeno kategorijo, je prepoznaven zaradi enake vrste tiska. Če je pri konkretnem primeru v enakem tisku več slovaropisnih podatkov, je za lažjo prepoznavnost z ustrezno metajezikovno izraženo slovaropisno kategorijo pri tej poleg enakega za tisto kategorijo specifičnega tiska navedeno še dodatno pojasnjevalno besedilo. Grafično senčenje pri konkretnih primerih, ki bi omogočalo očitno prepoznavnost z metajezikovno napovedano kategorijo, žal tehnično ni bilo izvedljivo.
 - Izpust dela slovarskega besedila pri konkretnih slovarskih primerih je zaznamovan s tremi pikami, opust oz. nenavedba slovarskega besedila desno od navedenega dela do konca slovarskega sestavka v SSKJ ni posebej označen. – Za širše slovarsko okolje pri konkretnem slovarskem primeru gl. SSKJ.

Slovaropisne kategorije

1 geselska beseda (= geslo)¹

beséda

1.1 kazalčna geselska beseda (= kazalka)

bridge gl. bridž

1.2 večbesedna geselska beseda

álma máter

1.3 orientacijska geselska beseda

bio...

1.4 geselska beseda z eksponentom

bitje¹

(1.5 krajšave)

1.5.1 simboli

Be

1.5.2 okrajšave

b. p.

1.5.3 kratice

BSE

2 (oblikoslovne) sklanjatvene oz. spregatvene končnice ali obrazila za druge osnovne oblike

bráda -e

bárvati -am

bél -a -o

2.1 druga osnovna sklanjatvena oz. spregatvena oblika (rodilnik; sedanjik)

brát bráta m

bíti bijem nedov.

3 dvojnični kvalifikator (in, tudi)

braníti in brániti

brátranec tudi bratránec

(4 dvojnica)

4.1 naglasna dvojnica

braníti in brániti

4.2 pisna dvojnica

bouclé in buklé -ja

4.3 oblikoslovna dvojnica

bútelj -na tudi -tlja

5 (oblikoslovne) sklanjatvene oz. spregatvene končnice pri dvojnici

bréskev ... bréskva -e

¹ Mišljena je osnovna slovarska oblika, npr. samostalnik v imenovalniku ednine, glagol v nedoločniku, pridevnik v imenovalniku moškega spola ednine.

6 [] z izgovorom

bél -a -o ... [béu]

6.1 dvojnični kvalifikator in, tudi v []

bélkast -a -o [lk in uk]

6.2 obe dvojnici izgovora v []

bélkast -a -o [lk in uk]

7 besednovrstna oznaka ² (sam., glag., prid. itd.)

boróvje ... sam., s

7.1 oblikoslovna nebesednovrstna oznaka (pri samostalniku za spol: m, ž, s; pri glagolu za vid: dov., nedov., dov. in nedov.)

boróvje ... sam., s

bárvati -am glag., nedov.

8 pomensko-oblikoslovni kvalifikatorji za podspol človeškosti (čov. OZ. nečov.) in za podspol živosti (živ. OZ. neživ.) ter za kategorijo števnosti (pojrn., skup., snov.) ³

bradáč ... sam., m ... člov., živ.; ekspr. *kdor ima (dolgo, gosto) brado*: bradač jih je jezno gledal ... // nečov., šalj. *kozel*: bradač je zameketal in pobegnil

botánika ... sam., ž ... pojrn.

boróvje ... sam., s ... skup.

borovina ... sam., ž ... snov.

(9 oblikoslovne sklanjatvene oz. spregatvene posebnosti)

9.1 slovnični kvalifikator, ki v metajeziku napove jezikovnosistemsko mesto posebnosti, navedeno v slovarju

brát bráta m, im. mn. brátje stil. bráti

9.2 konkretna oblikoslovna posebnost

brát bráta m, im. mn. brátje

9.3 kvalifikator stilno (stil.) kot napoved dvojnice predhodno navedene oblikoslovne posebnosti

brát bráta m, im. mn. brátje stil. bráti

² V SSKJ se načeloma sicer navajajo besednovrstne oznake (npr. za pridevnik kvalifikator prid., za prislov kvalifikator prisl. itd.), besednovrstnost pri samostalniku in glagolu eksplicitno s kvalifikatorjema sam. in glag. pa ne. Besednovrstnost za samostalnik je v SSKJ sovsebna kvalifikatorjem za spol (m, ž, s), za glagol pa je sovsebna kvalifikatorjema za vid (dov. in nedov.). Pri tej predstavitvi slovaropisnih kategorij, ki sicer izhaja iz SSKJ, je uvedeno neposredno označevanje tudi za besedni vrsti samostalnika in glagola (torej kvalifikatorja sam. in glag.), kar bi bilo po našem mnenju zaradi tipološke konsistentnosti besednovrstnega označevanja pri nadaljnjih slovarjih primerno upoštevati. – Na ta opazni odklik od SSKJ je treba biti pri branju tega prispevka (v okviru enote 7), sploh pa ob morebitni primerjavi z dejanskim stanjem v SSKJ, posebej pozoren.

³ Te kategorije v SSKJ eksplicitno niso navedene, njihovo dejansko upoštevaje pa je razvidno iz konkretnih primerov v slovarskem besedilu. – Na ta opazni odklik od SSKJ je treba biti pri branju tega prispevka (v okviru enote 8), sploh pa ob morebitni primerjavi z dejanskim stanjem v SSKJ, posebej pozoren.

- 9.4 konkretna dvojnična oblikoslovna posebnost
brát bráta m, im. mn. brátje stil. bráti
- 10 () s tonemskim naglasom na naglašnem samoglasniku oz. naglašnem nosilcu zloga
brálnik ... (â)
- 11 kvalifikator (ki velja za celo geslo do frazeološkega ali terminološkega razdelka)
bakteriofág ... biol. *virus*
- 11.1 kvalifikatorske kombinacije
baktêrija ... nav. mn., biol. *enocelični rastlinski organizem*
- 12 številka/črka za pomen (oz. v okviru pomena)
báza ... 1. ... 2. ... 3. ...
dôba ... 1. *omejeno trajanje a*) v katerem se kaj dogaja ... b) ki je potrebno
- 13 kvalifikator (terminološki, stilno-plastni, ekspresivni, časovno-frekvenčni, posebni normativni, slovnični)
bárva ... 4. ekspr. *prepričanje, mišljenje, nazor*:
- 13.1 kvalifikatorske kombinacije
beséda ... 3. nav. ed., ekspr. *zagotovilo, obljuba*:
- 14 kvalifikatorsko pojasnilo
bógdaj ... 2. zlasti v kmečkem okolju *izraža pozdrav*:
- 14.1 kombinacija kvalifikatorskih pojasnil
déj ... v Alžiriji, nekđaj *vladar*
- 14.2 kvalifikatorsko pojasnilo tipa (navadno) v zvezi, navadno v zvezi z/s (kot napoved izpostavljene zveze ali kolokacijskih besed)
bíti bíjem ... 4. navadno v zvezi s **srce**
- 14.3 izpostavljena zveza
bíti bíjem ... 5. v zvezi **bíti plat zvona z udarjanjem**
- 14.4 kolokacijske besede
bíti bíjem ... 4. navadno v zvezi s **srce**
- 15 razlaga
bíti bíjem ... 1. *močno, ostro zadevati ob kaj*:
- 15.1 razlaga; sopomenka
bastárd ... 1. biol. *potomec staršev z različno dedno osnovo; križanec*:
- 15.2 razlaga; sopomenka, sopomenka
črta ... 3. *drug poleg drugega stoječi predmeti ali objekti; vrsta, linija*:
- 15.3 razlaga, sopomenka
bifiláren ... *ki je na dveh nitih, dvoniten*:
- 15.4 sopomenka
betíca ... ekspr. *glava*:

15.5 *sopomenka, sopomenka*

bandít ... ekspr. *oborožen tat, razbojnik*:

15.6 *razlaga* (in navedba antonima)

bél ... 1. *ki je take barve kot sneg ali mleko*, ant. črn:

15.6.1 napovedna okrajšava za antonim (ant.)

bél ... 1. *ki je take barve kot sneg ali mleko*, ant. črn:

15.6.2 *antonim*

bél ... 1. *ki je take barve kot sneg ali mleko*, ant. črn:

16 enakovredni zgledi, ločeni s podpičjem, torej: zgled 1; zgled 2; zgled 3 itd. (pri pomenu)

bíser ... 1. *okroglasta tvorba iz školjk, ...*: biser se lesketa; iskati bisere

16.1 kvalifikator pred neprvim zgledom

báti se ... 1. *čutiti strah, biti v strahu*: ...; hudo, močno, zelo se bati; ...; preh. bati se sovražnika

drág ... 2. ... *do katerega ima kdo pozitiven čustveni odnos*: ta človek mi je zelo drag; vznes. bil je drag mojemu srcu

16.2 *stranska razlaga* za neprvim zgledom

beséda ... 4. *izražanje misli z govorjenjem*: beseda mu gre, teče gladko; po besedah spoznati koga *po načinu govorjenja*

17 znak za pomenski odtenek (znotraj pomena) (znak za pomenski odtenek je /)

banálen ... / banalen dovtip

17.1 kvalifikator

bél ... 1. ... / pesn. bela Ljubljana

17.2 kvalifikatorsko pojasnilo

bél ... 1. ... / v ljudski pesmi, v pravljicah stoji tam beli grad

17.3 zgled

bél ... 1. ... / pesn. bela Ljubljana

17.4 *stranska razlaga*

brát ... 1. ... / knjiž. solunska brata *Ciril in Metod*

18 znak za podpomen (znak za podpomen je //)

bél ... 2. ... // v zvezi z **lasje, brada svetlo siv**

19 kvalifikator (pri //)

brát ... 1. ... // vznes. *pripadnik istega ali sorodnega naroda*

20 kvalifikatorsko pojasnilo (pri //)

blagoslovíti ... 1. ... // v krščanstvu *opraviti verski obred ob kakem predmetu*

21 *razlaga* (pri //)

bistríti ... // *delati kaj bolj jasno, miselno izoblikovano*:

- 21.1 *razlaga; sopomenka*
déte ... // *človeški potomec v odnosu do staršev; otrok:*
- 21.2 *razlaga; sopomenka, sopomenka*
bíti ... **5.** ... // *star. z udarjanjem povzročati, da glasbilo oddaja glasove; igrati, tolči:*
- 21.3 *razlaga, sopomenka*
konfrontírati ... // *s takim ugotavljanjem potrjevati veljavnost, neveljavnost česa, preverjati:*
- 21.4 *sopomenka*
branílen ... // *obramben:*
- 21.5 *sopomenka, sopomenka*
bréme ... **3.** ... // *nav. mn. dajatev, davščina:*
- 22 enakovredni zgledi, ločeni s podpičjem, torej: zgled 1; zgled 2; zgled 3 itd. (pri //)
braníti ... **3.** ... // *dokazovati pravilnost ideje, mnenja: trdovratno je branil svoje stališče; braniti kaj z dokazi*
- 22.1 kvalifikator pred neprvim zgledom
beséda ... **1.** ... // ...; *ekspr. ploha, poplava besed*
- 22.2 *stranska razlaga za neprvim zgledom*
beséda ... **3.** ... // ...; *fant in dekle sta si v besedi sta dogovorjena za poroko*
- 23 znak za pomenski odtonek (znotraj podpomena //) (znak za pomenski odtonek je /)
bótra ... **1.** ... // ... /
- 23.1 kvalifikator
bótra ... **1.** ... // ... / *iron., šalj. botra, to pa ne bo držalo*
- 23.2 kvalifikatorsko pojasnilo
kóst ... **3.** ... // ... / *kot psovka poberi se, kost stara*
- 23.3 *zglede*
bótra ... **1.** ... // ... / *iron., šalj. botra, to pa ne bo držalo*
- 23.4 *stranska razlaga*
pásti ... **7.** ... // *publ. ... / rekord bo padel bo presežen*
- 24 pomenski kvalifikator za preneseno rabo (pren.) (pri pomenu ali pri podpomenu)
bitka ... **1.** *vojaški spopad: bitka se vname; ...; pren. govorniške bitke v parlamentu*
bezáti ... **1.** ... // *grebsti, brskati: bezati po žerjavici; pren. razmišljam in bezam po spominu*
- 24.1 *zglede za pren.*
bitka ... **1.** *vojaški spopad: bitka se vname; ...; pren. govorniške bitke v parlamentu*
bezáti ... **1.** ... // *grebsti, brskati: bezati po žerjavici; pren. razmišljam in bezam po spominu*

25 frazeološki razdelek (oznaka za malo frazeološko gnezdo je *, za veliko frazeološko gnezdo pa •)

brškati ... 2. ... • ekspr. vse življenje brska po knjigah *študira*

25.1 kvalifikator

brškati ... 2. ... • ekspr. vse življenje brska po knjigah *študira*

25.2 frazeologem

brškati ... 2. ... • ekspr. vse življenje brska po knjigah *študira*

25.3 *stranska razlaga*

brškati ... 2. ... • ekspr. vse življenje brska po knjigah *študira*

26 terminološki razdelek (oznaka za malo terminološko gnezdo je ♦, za veliko terminološko gnezdo pa ◆)

barbárstvo ... ♦ zgod. barbarstvo po Morganu in Engelsu *druga stopnja v razvoju človeške družbe*

26.1 kvalifikator

barbárstvo ... ♦ zgod. barbarstvo po Morganu in Engelsu *druga stopnja v razvoju človeške družbe*

(26.2 termin)

26.2.1 enobesedni termin

barbárstvo ... ♦ zgod. barbarstvo po Morganu in Engelsu *druga stopnja v razvoju človeške družbe*

26.2.2 dvo-/večbesedni termin

beséda ... ♦ jezikosl. deljenje besed *prenos dela besede na koncu vrste v naslednjo*

26.3 kvalifikatorsko pojasnilo

barbárstvo ... ♦ zgod. barbarstvo po Morganu in Engelsu *druga stopnja v razvoju človeške družbe*

26.4 *stranska razlaga*

beséda ... ♦ jezikosl. deljenje besed *prenos dela besede na koncu vrste v naslednjo*

(27 problematika kazalke kot posebne slovarske kategorije; prim. enoto 1.1)

27.1 napovedna kazalčna okrajšava (gl.)

fer gl. fair

27.2 dvojnica kazalčne geselske besede

fer gl. fair

27.3 okrajšava (ipd.) (kot nakazovanje veljavnosti oznake ipd. za celo besedno družino)

izkazíti ... ipd. gl. skaziti ipd.

(28 problematika vodilke kot posebne slovarske kategorije)

28.1 napovedna okrajšava pred vodilko (prim.)

blížji ...; prim. blizu

28.2 vodilka

blížji ...; prim. blizu

29 nepravo podgeslo (= besednovrstna oznaka za konverzijo)

bližji -a -e prid. ... 1. *krajevno manj oddaljen*: bližje predmete vidi bolje kot oddaljene; ...; sam.: izdal je svoje najbližje

29.1 zgled(i)

bližji -a -e prid. ... 1. *krajevno manj oddaljen*: bližje predmete vidi bolje kot oddaljene;...; sam.: izdal je svoje najbližje

30 **pravo podgeslo** (= navedba konkretne podgeselske oblike), ki mu sledi pomenska analiza, zato so tu mogoča vsa polja od vključno 2 do vključno 26.

béžen ... *béžno* prisl.

bleščáti se ... *bleščáti*

Vrste tiskov za predstavljene slovaropisne kategorije

Navedeni so opisi vrste tiskov. – Kot zanimivost je podana še ustrezna rokopisna oznaka za posamezno vrsto tiska, ki je bila dogovorno uveljavljena pri delu za SSKJ (rokopisna, takrat v slovenskem slovaropisju edina mogoča, seveda predračunalniška metoda!).

1. brezserifno (= brez črtice), krepko, pokončno, navadna velikost (oznaka v klasičnem rokopisu je: dvakratna podčrtava)

Enote tip: *geselska beseda*): 1, 1.1, 1.2, 1.3, 1.4, (1.5), 1.5.1, 1.5.2, 1.5.3, 12

2. serifno (= s črtico), krepko, pokončno, navadna velikost (oznaka v klasičnem rokopisu je: dvakratna prekinjena podčrtava)

Enote (tip: *pravo podgeslo*): 30

3. serifno (= s črtico), nekrepko, pokončno, navadna velikost (oznaka v klasičnem rokopisu je: navadno)

Enota (tip: *zgleidi*): 2, 2.1, (4), 4.1, 4.2, 4.3, 5, 6, 6.2, (9), 9.2, 9.4, 10, 16, 17, 17.3, 18, 22, 23, 23.3, 24.1, 25, 25.2, 26, (26.2), 26.2.1, 26.2.2, (27), 27.2, 27.3, (28), 28.2, 29.1

4. serifno (= s črtico), nekrepko, ležeče, navadna velikost (oznaka v klasičnem rokopisu je: enkratna podčrtava)

Enota (tip: *glavne razlage*): 15, 15.1, 15.2, 15.3, 15.4, 15.5, 15.6, 15.6.2, 21, 21.1, 21.2, 21.3, 21.4, 21.5

5. serifno (= s črtico), krepko, pokončno, drobno (= pomanjšano) (oznaka v klasičnem rokopisu je: podčrtkano podpikčano)

Enota (tip: *izpostavljene zveze*): 14.3, 14.4

6. serifno (= s črtico), nekrepko, pokončno, drobno (= pomanjšano) (oznaka v klasičnem rokopisu je: podčrtkano)

Enota (tip: *kvalifikatorji*): 3, 6.1, 7, 7.1, 8, 9.1, 9.3, 11, 11.1, 13, 13.1, 14, 14.1, 14.2, 15.6.1, 16.1, 17.1, 17.2, 19, 20, 22.1, 23.1, 23.2, 24, 25.1, 26.1, 26.3, 27.1, 28.1, 29

7. serifno (= s črtico), nekrepko, ležeče, drobno (= pomanjšano) (oznaka v klasičnem rokopisu je: podpikčano)

Enota (tip: stranske razlage): 16.2, 17.4, 22.2, 23.4, 25.3, 26.4

Opomba:

Vrsta tiska za naslednje nečrkovne enote je tip 3 (torej: serifno, nekrepko, pokončno, navadna velikost): pomenski odtenek – znak / (enota 17), za podpomen – znak // (enota 18), za oglati oklepaj – [] (enota 6), za okrogli oklepaj – () (enota 10), za frazeološki razdelek – znak • (enota 25), za terminološki razdelek – znak ◆ (enota 26).

III ZA SKLEP

Predstavitev slovaropisnih kategorij za enojezični razlagalni slovar srednjega obsega, podana v tem prispevku, bo verjetno koristna za nadaljnje slovaropisno delo, zlasti ker je izdelana na osnovi SSKJ, ki ga je treba zaradi njegove temeljnosti vsaj kot primerjalni vir pri nadaljnjem slovenskem slovaropisju oz. pri izdelavi različnih vrst slovarjev, vsekakor upoštevati. Zaradi preglednega kategorialnega prikaza slovarskih kategorij z vzporednim navajanjem konkretnih primerov iz SSKJ je lahko tudi primeren učni pripomoček za vpogled v zgradbo SSKJ in v njegovo metajezikovno slovarsko izrazje.

Viri in literatura

SSKJ I–V, 1970–1991, DZS in SAZU, Ljubljana.

Silvester, Marta, Priročnik za tehnično stran redakcije; Ljubljana, 1978 (interni priročnik Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU).

Nekaj leksikoloških načel o novih besedah pri Stanislavu Škrabcu

Ljudmila Bokal

IZVLEČEK: Razpravljanje o novih besedah pri Stanislavu Škrabcu zajema razčlenitev izrazja v zvezi z novim besedjem, ugotovitev besednih vrst in funkcijskih zvrsti, kjer so se novi izrazi v Škrabčevem času pojavljali, motive za nastanek novih besed in besedotvorno obdelavo s konkretnimi primeri.

Some Lexicological Principles Regarding New Words by Stanislav Škrabec

ABSTRACT: Stanislav Škrabec's discussion on new words comprises the detailing of the expressions regarding new words, the determination of word-classes and functional varieties, in which new expressions have appeared in Škrabec's time, motives for the occurrence of new words and word-formational treatment with examples from actual usage.

1. Splošno

Za Škrabčevo obravnavanje novih besed je smiselno določiti pojem **nova beseda**. V najširšem pomenu je **nova beseda** vsaka nova enota besednega sestava, tudi pravopisno nova oblika, ki se ob določenem času pojavi v jeziku, v ožjem pa samo tista, ki zapolni pomensko nezasedeno mesto v danem jeziku. Le-to je pojmovno, denotativno utemeljeno.

2. Škrabčevo strokovno izrazje v zvezi z novimi besedami

Pri pojmovanju novega v jeziku zadnjih desetletij 19. stoletja Škrabec loči med izrazoma **nove oblike** in **nove besede**. Nove oblike mu pomenijo pravopisno različico že ustaljenih besed. Ta izraz uporablja ob obravnavi izrazov za vršilca dejanja: »/.../ ravno tako, ako se zdaj po mnogih krajih govori 'pogorevac, takavac z labio-dentalnim v, da je to nova po analogiji nastala oblika /.../« (JD 3, 122.) Izraz **nova oblika** je namenil tudi novi različici predloga *med*, to je obliki *mej*, ki ji daje prednost. Jezikovni razvoj njegovih misli ni potrdil. (JD 1, 240.) Ob oziralnem zaimku *ki*, katerega prav tako uvršča med nove oblike, poleg tega razodeva svojo metodo razčlenjevanja (etimologije) besed: »Tako se tudi jaz od spred lotim besede, ako jo mislim izpeljavati, ne od zad; torej ne z najnovejšo, temuč, koliker mo-

rem z najstarišo njeno obliko začenjam. Oblika *k i* pa je nova. Zastoj jo boste iskali pri Trubarju, Dalmatinu itd., prikazuje se še le v prejšnjem stoletju.« (JD 1, 282.) Posamostaljeni pridevniški nikalni zaimsek *nobeden* imenuje **mlada oblika**: »Sadanje nobeden je mlada oblika, ki prihaja v navado za nobeden, da se nikalnost jasniše izraža.« (JD 1, 27.)

Eden od izrazov za novo je tudi **nova tvorba**: »Če pa »obstojati« ni identično z »obstáti«, potem je resnično »nova tvorba«, ki je drugi slovenski jeziki ne poznajo.« (JD 3, 464.)

Izraz **nova beseda** mu pomeni izrazno in pomensko popolnoma novo enoto besednega sestava. (JD 2, 36; JD 2, 201; JD 2, 476.) Poleg tega za take lekseme rabi tudi izraz **novinka**: »V poslednjem času se prikazuje namestu cenó nepotrebna in kaker mislim napačna novinka: cenen, cenena ceneno.« (JD 2, 88.) Ob napačnem naglaševanju besede *delavnica* omenja: „Ako si imamo misliti izpeljano to novinko iz subst. délo, bi bilo prav menda: dělovati, dělùjem /.../ (JD 2, 50.) V novejšem času sta tako imenovala nove besede slovarnika Lino Legiša in Franc Jakopin.¹

Nenevtralnost Škrabčevega izrazja v zvezi z novim razkrivata besedi **fabrikat** in glagol **kovati** in trpni deležnik iz njega, (s)kovan. (JD 2, 85; JD 3, 390.) Ker njegova dela kažejo, da je imel uzaveščen občutek za stilne odtenke besed in da tudi sicer ni bil zavzet za nove besede, če je bilo mogoče novo poimenovanje nasloniti na že obstoječe besedje, lahko sklepamo, da se v teh izrazih kaže njegova zadržanost ali pa vsaj previdnost pri sprejemanju novega: »Blagovita« je nov fabrikat, ki bi menda po pravici pomenil tega, ki ima dosti blaga, torej »bogata«. (JD 2, 85.)

3. Kje se novi izrazi pojavljajo?²

Publicistika je funkcijska zvrst, kjer se nove besede najbolj pogosto pojavljajo. Tako je bilo tudi v Škrabčevem času, ko omenja, da se veliko novih besed pojavlja po »časopisih in knjigah«. Od tu se širijo samostalniki iz pomenske skupine delujočih oseb na *-telj*. Publicistika tudi brez potrebe uvaja dvojnost izrazja ob istem denotatu. Škrabec se zavzema za izvorno prvotnejšo: „Po časopisih beremo n. pr. plesalka, dasi ima stara slovenščina plesavica, delalec, dasi pozna stara slovenščina le delavici /.../« (JD 1, 128.)

Ob publicističnem funkcijskem stilu so se nove besede v Škrabčevem času pojavljale v novo razvijajočih **strokovnih jezikih**, tako v **prirodoslovnem** (*tjulenj, želva, mrož*) in v **jezikoslovnem** strokovnem izrazju. Škrabec omenja Valentina Vodnika, ki je oblikoval nove izraze za sklone. Ob molitvi zdravamarija je razpravljal o **cerkvenem izrazju**. Opazil je tudi novo **tehnično izrazje**, telefon in kinematograf. (JD 3, 448.)

Pojavljanje novega se je odrazilo tudi na **lastnoimenskem** področju. Pri zemljepisnih lastnih imenih mu ni všeč uvajanje novega imena *Rudolfovo* za *Novo mesto*. Ko je hvalil, da je v naslovu petega zvezka Zgodovine Šmarješke fare na Do-

¹ Prim. Ljudmila Bokal, Škrabčeva besedoslovna načela, *Škrabčeva misel III*, zbornik s simpozija 98, Frančiškanski samostan Kostanjevica, Nova Gorica 1999, str. 138.

² Tematika bo podrobneje obdelana v splošnejšem sestavku o novih prevzetih besedah, ki je bil podan na četrtem simpoziju o Stanislavu Škrabcu leta 2002 (v tisku).

lenjskem uporabljeno ime *Novo mesto*, novo poimenovanje tako oceni: »Hvaliti pa moramo v tem naslovu podpis 'V Novem mestu' (kaker se piše tudi v knjigi sami) obžalovaje, da se to lepo staro, domače ime drugod tako lahkomišljeno izpodriva z novo, nevkretno ptujko 'Rudolfovo'.« (JD 1, 338.)

4. Novo po besednih vrstah

Škrabec med novimi besednimi vrstami našteva samostalnike, seveda spet s prikritim občutkom jezikovne zaskrbljenosti: »Ali ob času, ko se toliko novih samostavnikov nakuje in toliko neopravičenih -ilcev in -alcev vriva v vbogo slovenščino /.../« (JD 3, 118.) Druga besedna vrsta z veliko novimi besedami so glagoli: »Naštel je najprej celo dolgo versto /.../ očitnih germanizmov, slavizmov in na novo skovanih perfektivnih glagolov.« (JD 3, 390.) V knjigah je opazil tudi pogosto novo glagolsko obliko – deležnik na -e, ki ga ne priznava za avtohtonega: »Oblike, ki se vtepljejo v novejšem času v knjige: plešé, kupujé, verujé itd. in mnoge v slovnicaah navedene: predé, pné, krijé, kličé, kujé itd. v resnici v naši slovenščini niso mogoče.« (JD 2, 197.)

5. Poimenovalna potreba

Škrabec pri oblikovanju novih izrazov poudarja temeljno načelo širjenja besednega sestava, to je poimenovalno potrebo. Bistveno je, da se je pri tem treba najprej opreti na že obstoječe izrazje, ki je lahko domače (avtohtono), lahko so sposojenke ali pa je mogoče pojav izraziti opisno: »/.../ jaz nisem posebno vnet za nove besede, kjer si moremo pomagati se starimi, ali vsaj blizu sprejetimi, če prav le opisovaje. (JD 2, 201.) Poimenovalno potrebo Škrabec tesno povezuje s sociolingvistično postavko jezikovne rabe besed. Ob razpravljanju o novi reviji Antona Mahničiča z naslovom Rimski katolik Škrabec o naslovu tako pravi: "Imena "katoлик" naše ljudstvo ne rabi in skoraj lahko rečem ne pozna /.../« (JD 1, 354.) To pomeni, da je za trdno včlenjenost besede v besedni sestav priznaval jezikovno načelo rabe: »Res je sicer, kaker pravite, da bi se po analogiji besed djati, djanje, djanski in ženitv(ov)áti, ženitv(ov)ánje, ženitv(ov)ánski moglo reči tudi od grájati, grájanje : grájanski, ali v resnici tega pridevnika jezik ne pozna in ne potrebuje.« (JD 1, 306.) Pojav besednega pleonazma, ki se pojavi v zvezi z rabo, je opisoval ob naslovu časopisa Rimski katolik: „O raznih pomenih, ki bi jih mogla imeti ali ne besedica »rimski« v tem naslovu in o njeni potrebnosti ali nepotrebnosti bi se dalo precej napisati /.../« (JD 1, 355.) Raba ima za posledico pogosto pojavljanje besed, ki pripomore k razširjenosti le-teh kot takih ali pa posameznih njenih oblik, kar je prinašalo tudi spremembe v besedju danega jezika. (JD 2, 382.)

6. Analogija

Eden od načinov nastajanja novih besed je **analogija**. S konkretnim primerom iz slovaščine, ki po analogiji osebnih zaimkov (*mojho, mojmu*) dela svojilne zaimke in pridevnike, analogijo obravnava kot velik besedotvorni motiv, ki je v različnih socialnih zvrsteh jezika različne stopnje: »Analogija, to je v jezikih velika moč, ki se ne meni dosti za pravico. Vlada pa kaker v priprostem ljudskem tako tudi v vmetalnem književnem jeziku, samo da ne vselej in v vsakem oziru v tem in onem

z enako močjo.« (JD 1, 91.) Prav analogijo Škrabec krivi, da je nastala zmeda pri izgovoru samostalnikov s pomenom vršilec dejanja: »končnica -lac /se je/ v hervaščini tako razmnožila, da je staro -vac ko sufiks imen 'agentis' skoraj popolnoma izpodrinila /.../ 'bralac' je nova, po analogiji 'tkalac' iz 'bravac' prenarajena ali po tej analogiji napak skovana beseda.« (JD 2, 382.) Analogija je bila, kot meni Škrabec, tudi individualno besedotvorno sredstvo: »Čudna je beseda 'prošnjavec', ki jo je morda Kastelec sam naredil po napačni analogiji /.../« (JD 3, 125.)³

7. Besedotvorna obdelava besed

Pri oblikovanju novih besed je Škrabec imel v zavesti, da je treba upoštevati čim večji razpon **besedotvornih možnosti**, ki se izkazujejo v oblikovanju besedne družine. Med njegovimi širšimi besedotvornimi opažanji je določilo, da bi imeli za vsak nemški izraz en slovenski prevedek: »Ali, kaj se hoče? Pri nas že tak veter vleče in posamezen pisatelj se mu ne more lahko vpirati: mi moramo za vsak nemški izraz imeti slovensko prestavo, seveda z eno samo besedo /.../« (JD 2, 201.) Besedna družina se izkazuje z ženskimi oblikami od moških, s feminini, pridevniki: »Ako je torej gospod izdajatelj želel eno samo besedo namestu dveh »katoliški kristijan«, bi bil po moji misli bolj prav storil, ke bi bil vzel obliko »katóličan«, ki je ob enem s femininom »katóličanka« vsaj mej omikanimi pri nas zadosti navadna in vgaja naši slovenščini; prinaredila se je menda pridevniku »katoliški« po zgledih kaker »kamniški«, »kamničan.« (JD 1, 354–355.)

Kot posebno pomensko kategorijo novih besed, ki je znotrajjezikovna in je besedotvorno motivirana, Škrabec omenja »pomanjšavke«, **manjšalnice**. Na področju pravorečja pri ugotavljanju naglasa na predpredzadnjih zlogih jih je nekaj naštel: »Sem (v zvezi z naglasom na predpredzadnjih zlogih, op. L. B.) spadajo tudi nekatere nenavadne in novejšje pomanjšavke na -ica: redkvica, sobica, šegica /.../« (JD 2, 178.)

Ena od besedotvornih kategorij, ki jo je Škrabec posebej poudarjal, so nove **zloženske**, po njegovem sestavljenke.⁴ O njih je govoril v zvezi s kratkim naglasom na nenaglašanih zlogih: Pri »nekaterih novih sestavljenkah«, kot ljubosumnost, milosrčnost, strelovod naj bi v prvem delu besede ostala še sled dolžine.« (JD 2, 169.) Med novimi zloženkami je še posebej izpostavljajal tiste s števniskim prvim delom⁵: »dobrosarčan /.../ devetdesetlétan, devétfuntan, devéttjedanski, to in mnogo takega so nove sestavljenke, katerih prvi del tudi naglas hrani.« (JD 2, 114.)

Škrabec obravnava tudi izsamostalniško obrazilo **-(d)lo**, pri katerem je ugotovil nadpomenko *orodje*: »Namestu »metalec svitlobe« bi se reklo, ker je to orodje, ne oseba, menda najbolje: »obsevalo.« (JD 3, 133.) Pri tem se zavzema za pisavo z **l**: »Po vsem tem smemo skleniti, da je pisati *l* /.../ v novih besedah, ki so očitno ali iz samostavnikov na -(d)lo /.../« (JD 2, 478.)

³ Cvetje 1905, 6. zv., *Jezikoslovna dela* III, Nova Gorica 1995, str. 125.

⁴ O Škrabčevem besedotvornem izrazju prim. Ljudmila Bokal, Škrabčeva besedotvorna načela, *Škrabčeva misel II*, zbornik s simpozija, Frančiškanski samostan Kostanjevica, Nova Gorica 1997, str. 155-167.

⁵ Kot je iz primerov razvidno, Škrabec rabi izraz sestavljenka v današnjem pomenu zložjenka.

Za Škrabca je značilno, da pogosto razčlenjuje pisne dvojnice, od katerih je ena novejša in izpodriva prejšnjo: »Tu imamo torej novejše 'zapeljувavca' zraven starega 'zapeljavca'.« (JD 3, 126.) Lahko pa da se nova oblika uvaja tudi zaradi jezikovne pomote: »Na vsak način je očitno potemtakem, da »prešestvo« in »prešuštvo« ne gre vkup, da mora biti prvo le nova etimologična ali kakeršna koli izpaka, po knjigah in pridigah semtertje tudi mej ljudstvo zasejena.« (JD 1, 118.) V prejšnjem primeru gre za morfološko sinonimijo, ob navajanju novega izraza pa obravnava pa tudi primere z leksemsko: »Ne vem, kako je to, da je v novejšem času »vbozega« ali »božca« skoraj popolnoma spodrnil »revež« /.../« (JD 3, 205.)

Besedotvorno razpravljanje ob novih besedah je razkrivalo tudi pomenska vprašanja. Škrabec se je zavedal pomenskih sestavin besede: »Vbóžan je samo na sebi to kar »vbóg«; vender se rabi vbóg tudi o duhovnem vboštvu, mej tem ko vbóžan le bolj gmotno stran zadevlje. Tako bi tudi vbóžnica moglo samo ob sebi pomeniti to kar vbóžica le omejeno bolj gmotno na vbožno žensko. More pa seveda pomeniti tudi hišo za vbožne in raba vtegne besedo omejiti na poslednji pomen /.../« (JD 2, 205.) Pomenska jasnost je še posebej pomembna pri glasovno podobnih besedah: »/.../ se je vtegnilo grajan skerčiti v gran. To pa je bila za prebivavce v gradu, premalo jasna beseda, ki se ni torej sprejela ali ni vzdržala. Beseda grenski se po tem takem ni imela na kaj naslanjati, da bi bila mogla ohraniti svoj prvotni pomen.« (JD 1, 448.) Obravnavani primer se v leksikalnem sistemu ni obdržal. Pomen je pripisoval tudi posameznim morfemskim delom: »Prav pa razločuje »Slovenčev« pisatelj dve sestavi z različnima pomenoma: poučiti in podučiti. /.../ sodi, da je moderno poučiti, pouk le prava oblika za staro napačno podučiti, poduk. Obe sestavi ste pravi in dobri, vsaka v svojem pomenu.« (JD 1, 378.)

Raba Škrabcu vselej ni pritrčila, na primer ob besedah *pokopališče*: »Pokopališče je po verhu tudi slabo skovana beseda.« (JD 3, 154.) Prav tako se je v besedni sestavi trdno včlenila beseda *življenjepis*. Škrabec je o njej sodil, da je »nevkretna beseda«. (JD 3, 152.)

Škrabec je bil po predvidevanjih tudi prvi, ki je uporabil danes in kot vse kaže tudi v preteklosti zelo opazno ekspresivno besedo **izem**: »Sicer pa tudi nedovršni glagoli nikaker niso gotova pomoč zoper germanizme in druge grde izme.« (JD 3, 460.) Iz navajanja zadnjih dveh samostalnikov lahko razberemo njegov prentanjen posluš za besedno igro.

Sicer pa je tudi Škrabec premogel veliko subjektivno besedotvorno moč. Kadar se je v jezikovnem razpravljanju posebej razvnel, so se namreč v njegove razprave vpletle priložnostne nove besede: »/.../ vzel bom /.../, prijel boš, zgrešil bo« – ni gorejski germanizem, temuč pravi stari obče slovenski, ali če hočemo na debelo izgovoriti, občeslovanski kajvemkakizem /.../ (JD 2, 253.) Na drugem mestu: »Tako? Od kod pa veste to? In latinsko /.../, kaj je pa to? Ciganizem?« (JD 2, 352.) In še »/.../ govoriti 'čisti' l, to je po mojem prepričanju v naši slovenščini tujščina, barbarizem.« (JD 2, 417.) Njegova, kot vse kaže ognjevita narava, se je ob jezikovnem razpravljanju razplamtela tudi v izrazu »jezikobrbstvo«. (JD 3, 593.)

Škrabec novim besedam ne namenja posebne razprave, ampak najdemo posamezne tovrstne misli v njegovih spisih ob obravnavi drugih vprašanj. Kljub temu so njegova opažanja aktualna in kot taka uporabna. S tega stališča je še posebej

pomembno njegovo izhajanje pri oblikovanju novega iz načela rabe, opozarjanje na oblikotvorno moč analogije ter na pomenske sestavine izrazov.

Literatura

- Škrabec, Stanislav, 1994 a, *Jezikoslovna dela* 1, Nova Gorica, ur. Jože Toporišič.
Škrabec, Stanislav, 1994 b, *Jezikoslovna dela* 2, Nova Gorica, ur. Jože Toporišič.
Škrabec, Stanislav, 1995, *Jezikoslovna dela* 3, Nova Gorica, ur. Jože Toporišič.

Ob slovarju novejšega besedja

Nastja Vojnovič

IZVLEČEK: V prispevku avtorica utemeljuje potrebnost slovarja novejšega besedja slovenskega knjižnega jezika. V načrtovanem slovarju bodo upoštevane nove besede, ki so se splošno uveljavile po izidu SSKJ (1991). Navedeni bodo tudi novi pomeni in nove pogoste stalne zveze že znanih besed, upoštevanih v SSKJ. Za primerjavo glede smiselnosti načrtovanega dela so navedeni izbrani citati o novih besedah iz knjige akademika Janeza Orešnika Uradi za jezik v Skandinaviji.

Some Thoughts on a Dictionary of Newer Words

ABSTRACT: The article lists the reasons which make the dictionary of newer standard Slovenian words a necessity. The planned dictionary will include those new words which have become widely used after the publication of the Dictionary of Standard Slovenian (SSKJ) in 1991. The newly developed meanings and frequent collocations of those words that have already been included in SSKJ will also be listed. Select quotations on new words from the book Language Committees in Scandinavia (Uradi za jezik v Skandinaviji) by academician Janez Orešnik provide justification for the planned work.

I

Prispevek je namenjen za to številko *Jezikoslovnih zapiskov* kot dodatna utemeljitev za odločitev o izdelavi slovarja novejšega besedja slovenskega knjižnega jezika, delovno poimenovanega SNB; načrtovani slovar bo dopolnilo Slovarja slovenskega knjižnega jezika, saj bo upošteval nove besede, ki so nastajale in se splošno razširile po izidu SSKJ, zadnjega temeljnega slovarja slovenskega knjižnega jezika.

Kot ena od geslovničark sem se pri pripravi koncepta za slovar novejšega besedja ves čas zavedala pomanjkljivosti našega inštitutskega gradiva za tak slovar. Za potrditev možnosti uporabe korpusnega jezikoslovja za izdelavo konkretnega geslovnika in slovarja sem prebirala različno strokovno literaturo. Tako sem v knjigi Janeza Orešnika Uradi za jezik v Skandinaviji (SAZU, Ljubljana, 1995) našla veliko dragocenih informacij o različnih področjih jezikoslovja in ne samo o sveto-

valnem delu uradov za jezik in angleško-ameriškem vplivu na posamezni domači jezik. Zlasti pozorno sem prebiral dele besedila, v katerih je opisano raziskovanje in zbiranje novih besed ter opozarjanje na potrebo po računalniški zbirki novih besed.

Misli iz knjige akademika Janeza Orešnika zlasti o novejšem besedju so po mojem mnenju pomembna podpora zamisli o slovarju novejšega besedja tudi za slovenski jezik. Zato se mi jih zdi primerno, zbrane na enem mestu (gl. III tega prispevka), objaviti v tej številki *Jezikoslovnih zapiskov*, kjer je v prvem delu objavljen tudi soavtorski članek *O načrtovanem slovarju novejšega besedja slovenskega knjižnega jezika*.

II

Iz zgoraj omenjenega članka *O načrtovanem slovarju novejšega besedja slovenskega knjižnega jezika* navajam iz enote 4 (Gradivo za izdelavo slovarja) in enote 6.4 (Označevanje geselskih besed v Slovarju novejšega besedja slovenskega knjižnega jezika glede na povezavo s SSKJ) nekaj takih misli, ki se vsebinsko ujemajo s citati iz knjige Janeza Orešnika.

4.1 "V Leksikološki sekciji potekajo dela za zbiranje gradiva, ki naj bo uporabno za različne vrste slovarjev. V zadnjem času se zbira gradivo ločeno za listkovno in za elektronsko gradivo."

4.1.1.1.1, 2. odstavek: "Za sedanjo kartoteko se poleg novih besed, ki jih še ni v SSKJ, izpisujejo tudi besede, ki so že navedene v SSKJ, če se je pri njih razvil kak nov pomen ali če gradivo izkazuje novo in utrjeno pravopisno podobo, in stalne besedne zveze, če se v zadnjih letih pogosto pojavljajo."

4.2.2, 2. odstavek: "S pregledovanjem zvrstno, funkcijsko in stilno različnih novejših besedil želimo pretresti knjižni jezik in vključiti v SNB v zadnjem času uporabljano besedje, ker bomo le tako lahko opisali normo knjižnega jezika."

6.4.2.2: "▼ pomeni: nov pomen v SSKJ sicer že upoštevane besede; torej v SNB:

tólar /.../ slovenska denarna enota (v SSKJ: tólar /.../ nekdanj avstrijski in nemški veliki srebrnik, kovan od 16. do 19. stoletja)"

6.4.2..3: " ^ pomeni: pisna dvojnica, ki je zaradi že ustaljenega podomačnega zapisa sprejeta v SNB, svojo citatno pisano dvojnico ima že registrirano v SSKJ; torej: v SNB:

blějzer /.../ (v SSKJ: blazer)"

III

V nadaljevanju navajam citate iz knjige Janeza Orešnika *Uradi za jezik v Skandinaviji*, ki podpirajo in dodatno osmišljajo odločitev za slovar novejšega besedja slovenskega knjižnega jezika. (Mesta v citatih, ki se ujemajo z zapisi o zbira-

nju in uporabi gradiva pri našem delu in z vsebino v konceptu za slovar novejšega besedja slovenskega knjižnega jezika, sem označila s krepkim tiskom.)

Iz poglavja **Danski urad za jezik:**

Str. 14, 1. vrstica: "Podrobneje so notranjedanske naloge urada naslednje tri:

1. Dajati pojasnila o danščini in o rabi danščine.
2. Izdelovati uradni pravopisni slovar danščine.
3. Spremljati razvoj danščine, zlasti **z zbiranjem novih besed in novih rab že znanih besed.**"

Str. 15, 3. vrstica: "Urad za jezik spremlja razvoj jezika tako, da njegovi sodelavci redno prebirajo dnevno in revialno časopisje in knjige, poslušajo pa tudi radio in televizijo. (Tiskani viri obsegajo strokovna besedila, vštveši pravna [teh je posebno veliko] in razne kataloge, izveske, dalje pesmi in drugo lepo književnost.) **Zajeti skušajo vse zvrsti pisanega jezika v vsakdanji rabi**, upoštevajo pa tudi zemljepisna, kulturna in družbenostna merila. /.../ **Nove besede in nove rabe že znanih besed (vse s sobesedilom), nove oblike besed, nove besedne zveze, nove okrajšave besed (!), odstopanja od pravopisa in celo nove izgovarjave zapisujejo na kartotečne listke, ki dobijo nato mesto v listkovni zbirki urada za jezik.** Slednja zajema že ok. 250.000 različnih besed in rab besed (stanje 1992) na ok. 800.000 kartotečnih listkih. Listkovna zbirka se poveča vsako leto za ok. 20.000 listkov. Predstavlja razvoj danščine (od sredine petdesetih let) z različnih vidikov, na primer to, katere besede so v dejanski rabi, ne da bi se pri izpisovanju izbiralo med "dobrimi" in "slabimi" besedami. (Beseda s tem, da se znajde v listkovni zbirki urada za jezik, še ne doživi priznanja kot "dobra" beseda.) V času tega pisanja je zbirka že prenešana v računalnik, vendar ne v celoti, temveč samo t. i. geslo (v smislu SSKJ I, XIII), nekaj slovnčnih podatkov in oblikoslovna razčlemba; manjkata pa sobesedilo in pomenska razlaga gesel. Toda tudi v tej izvedbi je kar se da olajšana izraba zbirke v tekočih raziskovalnih projektih. Še zlasti bo novost v prid sestavljalvcem eno- in dvojezičnih slovarjev; /.../ računalnik pa bo delo slovaropiscev predvidoma olajšal in izboljšal. **Ta čas preučujejo različne možnosti računalniško podprtega iskanja po zbirki.**

Listkovna zbirka je sploh podlaga vse dejavnosti urada za jezik."

Str. 15, zadnji odstavek: "Prav poleg sedeža urada za jezik so še prostori **Dodatka k Vélíkemu danskemu slovarju.** (Vélíki danski slovar /.../ zajema 27 knjig v četverki, izšel v letih 1918–55, zadnja knjiga torej natanko v letu, ko je bil ustanovljen urad za jezik; slednji je prevzel nekatere naloge vélikega slovarja, m. dr. zgoraj že obravnavano **sledenje novim besedam.**) /.../ Zmanjšal naj bi pomanjkljivosti vélikega slovarja samega. V ta namen so izpisovali besedila iz obdobja 1918–55 in na podlagi izpisov pripravili **rokopis kar za sedem dodatnih zvezkov vélikega slovarja.** Izdaja teh knjig pa je negotova zaradi pomanjkanja sredstev. Gradivo Dodatka je mimo listkovne zbirke urada za jezik najpomembnejši vir in pomagalo danskega slovaropisja."

Iz poglavja **Islandski urad za jezik:**

Str. 30, 4. odstavek: "**Glavne skupine islandskih novoknjižnih besed so naslednje:**

1. **besede iz korenov ali osnov, ki so v jeziku že na voljo. /.../**

Str. 31, 1. odstavek:

2. **zastarele ali še rabljene besede, ki dobijo nov pomen. /.../** Tako so za telefon v 19. stoletju skovali kar štiri zloženke /.../ Nazadnje pa je prevladala stara beseda *sími* 'vrv(ica)', ki je bila v novem pomenu predložena šele konec istega stoletja. – Kot berem v glasilu *Málfregnir* 5, 1989, in 7, 1990, so zdaj izrabili besedo *sími* še v izrazu za telefaks. Za slednjega kot napravo je namreč predložena novotvorba *bréfasími*, nekako 'telefon za pisma, pisemski telefon', za telefaks kot sporočilo pa *símabréf*, nekako 'pismo po telefonu, telefonsko pismo'. Za mednarodni izraz telefaks so različne osebe predložile kar kakih 15 različnih novotvorb, a videti je, da se prihodnost obeta samo zgoraj navedeni.

3. **tujke, ki so se povsem prilagodile na jezikovni sestav** (in so torej zdaj sposojenke). Zgledi: *bíll* 'avtomobil', *jeppi* 'džip', *gír* 'ročica menjalnika'.

4. **tujke, ki se niso prilagodile na jezikovni sestav, vsaj ne popolnoma.** Zgledi: *mótor* 'motor', *bensín* 'bencin', *nylon* 'najlon'.

Str. 33, 3. odstavek: "V *Málfregnir* 1, 1987 je zapis Baldurja Jónssona o islandskih izrazih za bolezen AIDS. /.../ Dolgi angleški naziv so na Islandskem v začetku kar prevajali, ko pa je javno omenjanje bolezní postalo pogostnejše, so začutili potrebo po krajšem izrazu. Prvi predlogi so bili še dvobesedni, a kmalu je postalo jasno, da bo treba poimenovanje napraviti enobesedno. V islandskem uradu za jezik so take predloge beležili sproti in jih nabrali okoli 20. Izmed teh so se trije izrazi rabili širše od ostalih in glede teh treh je bila opravljena javnomnenjska raziskava, ki naj bi pokazala, katera možnost se zdi navadnim uporabnikom jezika najprimernejša. Večina (60,7 %) se je odločila za ime *eyðni*. /.../ Opisani primer je sploh edini meni znani, da so nov izraz izbirali z javnomnenjsko raziskavo."

Iz poglavja **Norveški urad za jezik:**

Str. 47, 2. odstavek: "Delo drugega urada za jezik je podobno delu prvega, omenjam pa še nekaj podrobnosti. S slovaropisnim inštitutom Univerze v Oslu je urad **pripravil in izdal 1982 slovar novih besed iz obdobja 1945–75 in 1986 enozvezkovna enojezična slovarja obeh knjižnih jezikov.** Urad nadzira najzajetnejši pravopisni slovar bokmála in odobrava pravopisne slovarje za osnovne in srednje šole."

Str. 50, 3. odstavek: "Časopisni intervjuji. Časopisi intervjuvajo na lastno pobudo člane urada za jezik o različnih temah. Nekaj zgledov: kako urad za jezik krepi vlogo materinščine, o **novih besedah**, o vseskandinavskem sestanku uradov za jezik, o imenih trgovin."

Iz poglavja Švedski urad za jezik:

Str. 62, 1. odstavek: "Pogosten vidik svetovanja, ki ga izvaja urad za jezik, je kajpak **zavzemanje stališča do dvojnic v jeziku**: urad se mora v vsakem posamičnem primeru odločiti, katero bo priporočal, če ne kar obeh ali nasprotno nobene. Spričo tega so dvojnice v ospredju znanstvenega dela urada /.../!"

Str. 66, 2. odstavek: "Narašča potreba po prevajanju neumetnostnih besedil v švedščino. Zgled je prevajanje pravnih določb Evropske skupnosti-zveze. **Pri tem se kujejo novi izrazi in že utečeni dobivajo nove pomena**. Tak razvoj ne ostaja zaprt v krog ustreznih strokovnjakov, temveč **prehaja mnogo novih besed in pomenov dokaj naglo v praktičnosporazumevalni del knjižnega jezika**. Da bi urad za jezik zavaroval koristi slednjega, **mora vznikanje novotvorb skrbno spremljati. Prevzete besede se morajo dati ukrojiti po švedskem jezikovnem sistemu.**"

V nadaljevanju omenja Janez Orešnik skrb za švedsko računalniško izrazje, pripravo slovarja švedskih skladišnih zgradb in **zbirko stalnih besednih zvez**.

Iz poglavja Slovenski urad za jezik:

Str. 91, 2. odstavek: "Urad naj bi bedel nad jezikovnimi razmerami pri nas. S tem merim predvsem na spremljanje sociolingvističnega vidika (tuji vplivi, ogroženost jezika, vloga sredstev javnega obveščanja, mesto materinščine v šolskem sistemu) in **na sledenje razvoju jezika z izpisovanjem novih besed in stalnih besednih zvez (iz časopisja in knjig, iz radia in televizije)**, pa tudi s kritičnim opazovanjem vsega natisnjenega (zlasti v strokovni, šolski, pogrošni knjigi, v prevodih iz tujih jezikov). **Verjetni donesek tega dela bi bila posebna računalniška zbirka novih besed in izrazov, morda tudi novih izgovorjav in ponavljajočih se odstopanj od pravopisa**. Na podlagi računalniške zbirke bi nastajala različna znanstvena dela o slovenščini. Slovarje novih slovarskih enot bo pri nas najbrž sestavljal Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU."

IV

Z začetkom dela za projekt slovarja novejšega besedja se tudi pri nas uresničujejo nekateri poudarki, ki sem jih v obliki citatov navedla iz knjige Janeza Orešnika. Pri pripravljanju slovarjev v Leksikološki sekciji Inštituta uporabljamo pri sestavljanju geslovníkov in redakciji inštitutsko listkovno in v Leksikološki sekciji računalniško vpisano gradivo ter elektronsko zbirko Nova beseda. Na Inštitutu je namreč v letu 1999 začela delovati spletna besedilna zbirka Beseda Primoža Jakopina, pozneje poimenovana Nova beseda. Za njen razvoj od 1. 11. 2001 skrbi Laboratorij za korpus slovenskega jezika, ki ga vodi Primož Jakopin. Nova beseda bo kmalu dosegla sto milijonov besed časopisnega (Delo) in leposlovnega jezika. Pri

pripravljanju geslovnika je uporaba številčno tako bogate zbirke dolgotrajna zaradi majhne količine lematiziranih oblik (lematizirano je besedje iz SSKJ, lematizacija drugih tekstov poteka) in zaradi združenosti občno- in lastnoimenskih besed v skupnem iskalnem nizu. Kljub vsemu predstavlja Nova beseda velike potencialne možnosti za sestavo geslovnikov za slovarje slovenskega jezika, tudi za slovar novejšega besedja.

Besedilni korpus *Nova beseda* in geslovník za *Slovar novejšega besedja slovenskega knjižnega jezika*

Nanika Holz

IZVLEČEK: Jezikovni korpusi se v sodobni leksikografiji uporabljajo kot eden glavnih jezikovnih virov. Prispevek obravnava možnosti izrabe korpusa Nova beseda pri pripravi geslovníka za Slovar novejšega besedja slovenskega knjižnega jezika.

ABSTRACT: Language corpora are used as one of the main language resources in modern lexicography. The article discusses how the Nova beseda corpus could be employed in the formation of the word list for the Dictionary of Newer Standard Slovenian Words.

1 Tradicionalni način sestavljanja slovarjev je temeljil na izpisovanju gradiva, urejenega v (večinoma abecedne) listkovne kartoteke. Iz takih zbirk so slovaropisci zajemali gesla, iskali potrditev pomenov in čim bolj tipične zglede, prepoznavali pogoste oz. stalne zveze, ugotavljali terminološko rabo posameznih besed ali zvez. Podobno velja tudi za črpanje gradiva iz drugih slovarjev in leksikonov. Takšen način ročnega zbiranja in razvrščanja gradiva je zelo zamuden, zbrati in analizirati je mogoče le razmeroma majhno število besedil, presojanje o tem, kaj in v kakšni obliki bo sprejeto v slovar pa je omejeno na subjektivno presojo posameznika oz. skupine. Da bi lahko odpravili dejavnik subjektivnosti in hkrati pridobili čim več objektivnih, empirično preverljivih podatkov, so raziskovalci začeli razvijati elektronske besedilne korpuse (McEnery in Wilson, 2001), ki so že postali standarden vir podatkov za izdelavo slovarjev – sprva predvsem enojezičnih, v zadnjem času pa tudi dvojezičnih (McEnery in Wilson, 2001; Krek, 2003).

Potrebe uporabnikov narekujejo oblikovanje različnih vrst korpusov, ki se razlikujejo po obsegu, zajetu zvrsti, časovnih okvirih, prenosniku, številu upoštevanih jezikov ipd. (Gorjanc, 1999). Najbolj običajni so enojezikovni referenčni korpusi, ki so zaradi uravnoteženih razmerij med vrstami besedil in zajemanja žive, sodobne jezikovne rabe nujni za slovníčne, pomenoslovne, besediloslovne, prevodoslovne in druge raziskave in s tem tudi za slovaropisce. Jezikoslovnim raziskavam sta v slovenskem prostoru namenjena Korpus slovenskega jezika *FIDA* (<http://www.fida.net> – nastaja v sodelovanju založbe DZS, podjetja Amebis, Instituta Jožef Stefan in Filozofske fakultete v Ljubljani) in Besedilni korpus *Nova beseda*

(http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda.html – nastaja v Laboratoriju za korpus slovenskega jezika v okviru Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU).

2 V Leksikološki sekciji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša so po izidu *Slovenskega pravopisa* v letu 2001 stekli novi slovarski projekti, med katerimi je tudi *Slovar novejšega besedja slovenskega knjižnega jezika* (dalje SNB).¹ Priprava geslovnika je eden od temeljev za sestavo slovarja, pri čemer je nujna uporaba sodobnih sredstev, konkretno jezikovnih korpusov (poleg tega so potrebni še konkordančniki za obdelavo korpusnih podatkov – seveda pa tudi dovolj zmogljiva računalniška oprema ter zadostno jezikoslovno in računalniško znanje za smiselno uporabo vsega naštetega). Korpusa *FIDA* in *Nova beseda* sta različno zasnovana, zato bi bilo pri sestavljanju geslovnika za SNB zelo koristno kombinirati informacije iz obeh; ker pa dogovori za uporabo korpusa *FIDA* še potekajo, je bil v tem času za pripravo geslovnika na voljo le korpus *Nova beseda*. V literaturi se pojavljajo različni kriteriji, po katerih naj bi se besede iz korpusa uvrščale v geslovnik: lahko so samo frekvenčni, npr. 15 pojavitev določene besede, lahko pa so tudi bolj kompleksni, ko poleg frekvence upoštevajo še npr. korpusni šum ter število in vrsto virov, v katerih se zadetki pojavljajo (Jakopin, 2003; Krek, 2003).

Za potrebe geslovnika SNB so bili v aprilu 2003 pripravljene spiski nelematiziranega besedja iz korpusa *Nova beseda* za črke **A–K**, in sicer ob predpostavki, da bo med nelematiziranim besedjem mogoče najti glede na *SSKJ* nove besede za vključitev v geslovnik *SNB*. Priprava spiskov je potekala v sedmih korakih:

1. zbiranje vseh enot s frekvenco od 10 do 30 na določeno začetno črko z besednim iskanjem (primer iskalnega pogoja: $be=a* \text{ in } fr>9 \text{ in } fr<31$) na internetni strani korpusa *Nova beseda*;²

2. kopiranje spiska zadetkov v urejevalnik besedila, npr. Word – zadetki so bili v tabeli, iz katere je bil najprej odstranjen stolpec z zaporednimi številkami,

¹ Avtorica prispevka je bila v projekt izdelave SNB vključena od 1. 11. 2002 do 30. 4. 2003; sprva je za objavo tehnično urejala teoretične in redakcijske prispevke sodelavk SNB (Ljudmila Bokal, mag. Alenka Gložančev, mag. Nataša Jakop, Polona Kostanjevec, Nastja Vojnovič), pozneje pa se je vključila v pripravo geslovnika.

² Že v februarju in marcu so bili narejeni prvi poskusi za uporabo korpusa *Nova beseda* kot enega od virov za geslovnik SNB (mag. N. Jakop, N. Holz). Na začetku je bila spodnja meja za število pojavitev posamezne enote pri besednem iskanju postavljena na 6+, vendar je bilo na spisku iz nelematiziranega dela črke **B** skoraj 6.000 enot. Ker zgornja meja števila zadetkov ni bila omejena, bi pregledovanje konkordanc že pri enotah z nad 30 ali 50 zadetki trajalo tako dolgo, da geslovnika ne bi bilo mogoče sestaviti v razumnem času. Zaradi (za leksikografske potrebe) neuravnotežene besedilnovrstne sestave korpusa *Nova beseda* je bil za preizkus tega korpusa kot vira za geslovnik izbran frekvenčni obseg od 10 do 30 pojavitev posamezne enote, kar naj bi tudi sestavljavkam geslovnika omogočilo pregled konkordanc za posamezen zadetek v razumnem času. Nizka zamejitev frekvenčnega obsega je bila postavljena tudi zaradi specifičnosti SNB, saj lahko domnevamo, da imajo novejšje besede sorazmerno manjše število pojavitev. – Besedilnovrstna sestava korpusa *Nova beseda* se je deloma izboljšala po razširitvi 12. 4. 2003.

nato pa je bila tabela pretvorjena v besedilo (za ločevanje med enoto in njeno frekvenco je bil uporabljen znak #);

3. kopiranje spiska, pripravljenega v 2. koraku, na internetno stran *Določevanje osnovnih besednih oblik in besednih vrst* (http://bos.zrc-sazu.si/dol_lem.html) in določitev lem;

4. kopiranje rezultatov, dobljenih v 3. koraku, v urejevalnik besedila – dvignjene pike so bile zamenjane z znaki #, oznake za ročni prelom vrstice pa nadomeščene z oznakami za odstavek;

5. spisek iz 4. koraka je bil pretvorjen v tabelo, tabela pa sortirana po stolpcu z lematizacijskimi oznakami – tako je bilo mogoče spisek ločiti na dva dela, tj. na lematiziranega in nelematiziranega;

6. oba dela spiska sta bila pretvorjena nazaj v besedilo, oštevilčena in urejena za tristolpčni (nelematizirani del) oz. dvistolpčni iztis (lematizirani del);

7. iztis nelematiziranega dela spiskov za črke **A–K** (celotne datoteke so sodelavkam SNB na voljo na strežniku v mapi *S:\SJEnozvezkovnik\Geslovnik_NB*).³

3 Spiski nelematiziranega besedja za črke **A–K** imajo skupaj 17.532 enot (**A**: 1.962, **B**: 2.677, **C**: 1.597, **Č**: 336, **D**: 1.961, **E**: 1.113, **F**: 1.128, **G**: 1.641, **H**: 1.421, **I**: 967, **J**: 1.042, **K**: 2.687), seveda pa vse enote niso primerne za uvrstitev v geslovnik. Glede na to, da gre za nelematizirani del korpusa *Nova beseda*, se ponavljajo zadetki za isto lemo v različnih sklanjatvenih oz. spregatvenih oblikah, poleg tega pa pri iskanju ni mogoče izločiti lastnoimenskih samostalnikov in iz njih izpeljanih svojilnih pridevnikov. Za okvirno oceno, kolikšen delež zadetkov predstavlja besedje, ki bi ga lahko uvrstili v geslovnik SNB, je bil zbran vzorec tako, da je bil vključen vsak stoti zadetek pri posamezni črki. Vzorec obsega 179 enot (**A**: 19, **B**: 26, **C**: 15, **Č**: 3, **D**: 19, **E**: 11, **F**: 11, **G**: 16, **H**: 14, **I**: 9, **J**: 10, **K**: 26), in sicer: *absorbicijo, adiecto, aganović, aiôna, albana, alijeva, altenmarkt, ameriško-evropski, ancien, aneta, anoreksija, anz, arantxi, aristotelovih, arsovič, astorja, atwood, aventin, azerbajdžanski, bahtirija, ballanu, baranji, bartenstein, battisti, beattyja, beit, beltinško, beranek, berner, bettiniju, bilalovič, bishop, blahotova, blum, bogosian, bonaventure, borštmarja, bowiejem, brandom, bregovičem, brika, brotherja, budanova, bulworth, businello, canade, cardin, cassinu, cebita, ceps, chambery, chicco, ciccolini, civilnodružbena, cl50, comenius, convert, coso, cresswell, cujnikova, čepikov, čilencev, črtomirom, damaske, darwinu, deanu, delilca, deprivilegirane, des-sau, dezinflacije, didmund, diorju, djukanović, dobrotka, doll, dorica, dragočajna, drk, ds1, duomo, dvojem, džomba, eevropa, eke, elektroinštitutu, emanuelom, enčev, eponih, esbjerg, etija, evert, evro@delo.si, e-100, fannie, fedjatin, ferlic, fiery, finnu, flensburgu, foo, foxy, frearsa, fromberg, fuzbalu, galino, garms, gcc, georgetown, gfk, ginsburg, glenny, goethejem, gončarenko, gosper, gradaščico, gravitte,*

³ Za pripravo spiskov nelematiziranega besedja mi je bil na voljo računalnik s 75 MHz procesorjem, 32 MB spomina in 812 MB trdega diska (od tega približno 200 MB prostega), na katerem je obdelava 4.842 zadetkov pri črki **B** trajala več kot tri ure. Pripravo spiskov za črke **A** in **C–K** (skupno 32.016 zadetkov) je bilo mogoče izvesti v 2 delovnih dneh, ko mi je kolega Janez Keber prijazno odstopil v uporabo svoj bistveno zmogljivejši računalnik, dobavljen v l. 2002.

grimščah, grünfeldova, guillemot, gvardiol, hajdošah, handheld, harper's, havlo-vega, heinzom, herbart, heye, hiroja, hoet, homepage, hotavlje, hrpelj, huj, hypoli-go, idz, ilirov, imt, init, interest, ipn, ismn, iversonu, izraelovi, jakubović, janssen, javnofinančnimi, jekaterina, jerneji, jimija, jönköping, joza, juniku, južnoafriškim, kajuhove, kamenjanjem, kapitolu, karija, kastracijski, kazahstanskega, kelmoraj-nu, keser, kieslowski, kirnu, klavoro, klotz, koblencerja, kojunkoskim, komenski, ko-nradom, kordeža, kosanovič, kotečniku, kračuna, krauthammer, krimovkam, krn-skim, kt266, kung, kuvajtsko.

Pregled konkordanc pri zadetkih iz vzorca je trajal približno en delovni dan, saj analiziranje zadetkov, izpisanih na računalniškem zaslonu, terja veliko zbranost in ga ni mogoče izvajati več ur brez premora. Po izločitvi lastnih imen (tudi kratič-nih), delov lastnih imen, izlastnoimenskih pridevnikov, elektronskih naslovov, okraj-šav in tujejezičnih zadetkov so bili kandidati za vključitev v geslovnik SNB lekse-mi *absorbcija, anoreksija, civilnodružben, delilec, deprivilegiran, dezinflacija, fuz-bal, javnofinančen, kamenjanje, kastracijski* (10 leksemov oz. 5,6 % vzorca).⁴ Ker bo kot vir za geslovnik uporabljen tudi občnoimenski fond iz *Slovenskega pravopi-sa 2001*, je smiselno pregledati, ali so ti leksemi že evidentirani:

Nova beseda	Slovenski pravopis 2001
<i>absorbcija</i>	kazalka na <i>absorpcija</i>
<i>anoreksija</i>	+
<i>civilnodružben</i>	–
<i>delilec</i>	nezaznamovana vzporednica <i>delivec</i>
<i>deprivilegiran</i>	–
<i>dezinflacija</i>	+
<i>fuzbal</i>	–
<i>javnofinančen</i>	–
<i>kamenjanje</i>	+ (<i>kamenjati</i>)
<i>kastracijski</i>	–

Obstaja še skupina zadetkov, kjer se mešajo občno- in lastnoimenske enote (frekvenca občnoimenskih enot je lahko tudi manjša od 10): *finn* 'tekmovalna kate-gorija', *huj* prislov oz. medmet, *kari* 'začimba', *krimovka* 'članica kluba' (4 leksemi oz. 2,2 % vzorca). Posebni primeri so še citatne zveze kot npr. *ancien régime, con-tradictio in adiecto, cosa nostra*, ki v SNB ne sodijo in bi svoje mesto ob dovolj pogosti rabi našle v slovarju citatno rabljenih besed. V geslovnik bi se lahko uvrstil še *elektroinštitut*, ki v korpusu *Nova beseda* sicer vedno nastopa kot del lastnega imena (*Elektroinštitut Milan Vidmar*).

4 V uvodnem delu so bile že omenjene razlike v zasnovi med korpuso-ma *Nova beseda* in *FIDA* – tako v besedilnovrstni sestavi kot v možnostih iskanja po korpusu. V korpusu *FIDA* je omogočeno neposredno iskanje po lemi (ne glede

⁴ Med nelematiziranim besedjem se je znašla tudi oblika *dvojem* za števnik *dvoj*, ki je že obdelan v *SSKJ*.

na to ali gre za občno- ali lastnoimensko besedje); iz zgornjega vzorca so npr. lematizirane enote *absorbicija, anoreksija, Aristotelov, dvoj, Goethe, Ilir, Jernej/Jerneja, Kajuhov, kamenjanje, Kirn*,⁵ že pri t. i. enovrstičnem iskanju je omogočeno iskanje po lematizacijskih oznakah ter kombiniranje pozitivnih in negativnih iskalnih pogojev, s čimer je mogoče izločiti lastnoimenske zadetke, ki v obravnavanem vzorcu iz korpusa *Nova beseda* predstavljajo več kot 80 %. Korpus *FIDA* omogoča tudi kompleksnejša iskanja oz. zamejitve iskanj, npr. po letnici izida ali po drugih podatkih v glavi besedila (zvrst, lektorirano ipd.). Različna sestava korpusov *Nova beseda* in *FIDA* se kaže pri dveh primerih iz obravnavanega vzorca, in sicer pri leksemu *džomba*, kjer *FIDA* izpričuje tudi občnoimenski pomen 'vojak pred koncem služenja vojaškega roka', in pri *huj* pomen 'riba'.

5 Končno oceno uporabnosti korpusa *Nova beseda* pri sestavljanju geslovníka SNB bodo morale podati bolj izkušene geslovníčarke in redaktorice, zaenkrat pa se zdi, da bodo spiski nelematiziranega besedja služili kot sekundarni vir, tj. za preverjanje besedja, pridobljenega iz drugih virov. Brez dvoma bi bili sestavljavkam SNB v večjo pomoč frekvenčni sezname z izločenim lastnoimenskim fondom (urejeni po posameznih črkah, morda tudi po najpogostejših lemah), ki bi jih na podlagi korpusa *Nova beseda* verjetno lahko pripravili v Laboratoriju za korpus slovenskega jezika.

Viri in literatura

- Besedilni korpus Nova beseda* (http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda.html).
- Določevanje osnovnih besednih oblik in besednih vrst* (http://bos.zrc-sazu.si/dol_lem.html).
- Gorjanc, Vojko, 1999, Korpusi v jezikoslovju in korpus slovenskega jezika *FIDA*, XXXV. seminar slovenskega jezika, *literature in kulture*, 47–59.
- Gorjanc, Vojko, 2000, Nekatere možnosti jezikoslovne izrabe enojezikovnih korpusov, XXXVI. seminar slovenskega jezika, *literature in kulture*, 335–348.
- Jakopin, Primož, 2001, Slovenski nacionalni korpus – idejni osnutek projekta, *Jezi-koslovni zapiski* 7, 411–417.
- Jakopin, Primož, 2003, Kmalu sto milijonov slovenskih besed, *Delo – Znanost*, 24. 3. 2003, 9.
- Korpus slovenskega jezika FIDA* <http://www.fida.net>.
- Krek, Simon, 2003, Sodobna dvojezična leksikografija, *Jezik in slovstvo* 48/1, 45–60.
- Landau, Sydney I., 1989, *Dictionaries: The Art and Craft of Lexicography*, Cambridge University Press.
- McEnery, Tony in Andrew Wilson, 2001, *Corpus Linguistics*, Second Edition, Edinburgh University Press.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika z Odzadnjim slovarjem slovenskega jezika in*

⁵ V korpusu *FIDA* zaenkrat ostaja še nerešen problem razdvoumljenja enakopisnih lem.

Besediščem slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki, Elektronska izdaja na plošči CD-ROM, 1998, Ljubljana, DZS.

Slovenski pravopis, 2001, Ljubljana, Založba ZRC.

Stabej, Marko, 1998, Besedilnovrstna sestava korpusa FIDA, *Uporabno jezikoslovje* 6, 96–106.

Weiss, Peter, 2001, Slovenski nacionalni korpus Maks na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, utemeljitev, *Jezikoslovni zapiski* 7, 419–428.

II. DRUGE RAZPRAVE IN ČLANKI

O analogiji in njeni rabi v slovnici *De lingua Latina* Marka Terencija Varona¹

Kozma Ahačič

IZVLEČEK: V članku je podan natančen opis Varonove teorije o analogiji kot posebni vrsti razmerja, in sicer razmerja v pravilnem razmerju z drugim razmerjem (*ratio pro portione*). Načelo rabe (*consuetudo, usus*) je prikazano kot odločujoče načelo Varonove teorije, s tem pa je orisan Varonov jezikovnopolitični nazor.

ABSTRACT: The paper brings a detailed description of Varro's theory on the analogy as a specific type of proportion, i.e. a proportion that is in regular proportion to another proportion (*ratio pro portione*). The principle of usage (*consuetudo, usus*) is shown as the governing principle of Varro's theory and thus his view on language policy is outlined.

0 UVOD

V članku je predstavljen drobec iz obsežne slovnice *De lingua Latina* rimskega slovničarja Marka Terencija Varona (116–27 pr. Kr.), ki je nastala med letoma 47 in 43 pr. Kr. V njem se želi opozoriti predvsem na aktualnost razmišljanj avtorja, katerega delo je najstarejše ohranjeno besedilo, ki opisuje spor med grškimi analogističnimi in anomalističnimi slovničarji, če je ta res obstajal. Povsem mogoče je namreč, da je Varon prvi soočil dve vzporedni jezikoslovni teoriji, ki ju lahko povzamemo takole:

Analogisti so izhajali predvsem iz pravilnih oblik, ki jih lahko dobimo z opazovanjem oblikoslovja v okviru posameznih kategorij. Opažanja analogistov so tako ustvarila predpogoj za odkritje paradigem in pisanje slovnice v današnjem pomenu besede. Hkrati pa so si analogisti prizadevali iskati pravilne oblike v jeziku in so včasih tudi preveč na silo odstranjevali iz jezika nepravilne oblike, ki pa so bile v rabi. Na to stran se je postavil tudi Varon.

Anomalisti so obenem obravnavali predvsem odstopanja v oblikoslovju in

¹ Članek je predelava dveh poglavij diplomske naloge *Opis in utemeljitev jezikovnega reda pri Varonu in Kvintilijanu*, ki je nastala leta 2000 pod mentorstvom dr. Matjaža Babiča.

besedotvorje. In če pogledamo na njihove predpostavke s tega vidika, vidimo, da so bila njihova opažanja mnogokrat tehtna. V besedotvornem pregibanju (= besedotvorju) je namreč mnogo več napačnega. Anomalisti so opozarjali na mesta, kjer je v jeziku prihajalo do odstopanj, na različen razvoj podobnih besed in celo na različne pomene iste besede v različnem okolju (npr. *acies militum* \neq *acies ferri*). Anomalistični pogled na jezik je bil manj strogo slovničarski in bolj filozofski.

Mark Terencij Varon je v osmi, deveti in deseti knjigi svoje slovnice po mojem mnenju zasnoval hierarhično razporeditev posameznih ravni opazovanja jezika, med katerimi stojita na nižjih stopničkah načelo ugotavljanja podobnosti in nepodobnosti ter načelo razmerij v jeziku, na višjih pa načelo analogije, ki je pri Varonu poseben tip razmerja, in sicer razmerje v pravilnem razmerju z drugim razmerjem (*ratio pro portione*), ter načelo rabe, ki je za Varona najvišja raven opazovanja jezikov. Taka vloga rabe je aktualna tudi v današnjih razpravah o odnosu med normiranjem in dejansko rabo jezika.²

1 ANALOGIJA

Analogija kot poseben tip razmerja je, če povzamemo Varonov opis, predstavljena takole (10, 38):³ imamo dve stvari, ki pripadata isti vrsti in sta, čeprav v določenih delih različni, v določenem razmerju (*ratio*). Ob njiju postavimo dve drugi, ki imata isti λόγος, torej isto *ratio* (sta v istem razmerju). Vsaki izmed teh štirih besed rečemo *analogon*, razmerje vseh štirih pa imenujemo analogija.

Varon poleg tega trdi, da lahko govorimo o razmerju v pravilnem razmerju z drugim razmerjem (*pro portione*), torej o analogiji samo tedaj, kadar lahko vzporedimo dve razmerji in sta ti razmerji enaki. Da lahko vzporedimo dve razmerji, pa moramo imeti vsaj štiri stvari, ki jih primerjamo: zato četverna narava.

Tako si na primer (10, 42) tožilnik *amorem* 'ljubezen' in dajalnik *amori* nista podobna, prav tako si nista podobna tožilnik *dolorem* 'bolečina' in dajalnik *dolori*, ker gre za različen spol. So si pa vse štiri besede podobne (*similis*) *pro portione* (po pravilnem razmerju z drugim razmerjem), ker je razmerje *amorem amori* podobno razmerju *dolorem dolori*.

1.1 Križna razmerja (10, 43–44)

Razmerja so lahko tudi »križna« (*rationes implicatae*), tako da eno poteka vodoravno, drugo pa navpično:

1. primer:

Pri številih:	1	2	4	←	↑	→	ratio 1 (λόγος) = x 2
	10	20	40				
	100	200	400				ratio 1 (λόγος) = x 10

² O tem in o uvrstitvi Varonove teorije v splošnejši okvir tedanjega slovničarstva gl. Babič 2000.

³ Vsi navedki iz Varonove knjige *De lingua Latina* vsebujejo navedbo knjige in poglavja.

2. primer:

Pri imenih: *albus albo albi*
 alba albae albae
 album albo albi

ratio 1 = im. : daj. : rod.

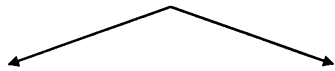
ratio 2 = m. : ž. : s.

Razmerje 1 in razmerje 2 v obeh primerih povzročita različne analogije (sisteme pravih razmerij). 1 je v enakem razmerju do 2 kakor 10 do 20; in 1 je v enakem razmerju do 10 kakor 10 do 100 itd. Prav tako tudi pri imenih: imenovalnik moškega spola *albus* 'bel' je v enakem razmerju do dajalnika moškega spola *albo* kakor imenovalnik ženskega spola *alba* do dajalnika ženskega spola *albae*, *albus* do *alba* pa v enakem razmerju kakor *albo* do *albae*.

1.2 Dve vrsti analogije (10, 45–50)

Glede na naravo členov, ki nastopajo v analogijah, Varon opiše dve vrsti analogije: povezano vrsto (*genus coniunctum*) in nepovezano vrsto (*genus deiunctum*). Ne smemo namreč ravnati enako, kadar primerjamo tri člene (in eden nastopa dvakrat), kakor ravnamo, kadar primerjamo štiri člene. Tako ločevanje je pomembno predvsem zaradi narave glagolskih oblik.

VRSTI ANALOGIJE

povezana vrsta

(en člen primerjanja se pojavi v obeh razmerjih – trojna narava)
 $1 : 2 = 2 : 4$

nepovezana vrsta

(razmerje dveh primerjanih členov ima vzporednico v razmerju drugih dveh primerjanih členov – četverna narava)
 $1 : 2 = 10 : 20$

1.2.1 Povezana vrsta analogije (10, 46–48)

Varon uvrsti v to vrsto glagole glede na tri čase, ki imajo trojno naravo (i. e. razmerje dveh primerjanih členov ima vzporednico v razmerju, katerega en člen je enak členu iz prvega razmerja).⁴ Razmerje med preteklikom *legebam* 'bral sem' in

⁴ Da bi si trojno naravo lažje predstavljali, navede Varon dva primera (10, 46): Prvi primer: kljub temu da imajo citre le sedem strun, pravijo, da imajo dve vrsti po štiri strune (*duo tetrachorda*). Kajti tako kot stoji zven prve strune v določenem razmerju z zvenom četrte strune, tako stoji zven četrte strune v enakem razmerju z zvenom sedme strune. Srednja struna je enkrat najvišja, enkrat pa najnižja. Drugi primer: Kadar zdravniki opazujejo bolnika sedem dni, sklepajo glede na razmerje med prvim in četrtem dnevom bolezn na to, kakšno bo razmerje med četrtem in sedmim dnevom bolezn.

sedanjikom *lego* 'berem' je enako kakor razmerje med sedanjikom *lego* 'berem' in prihodnjikom *legam* 'bral bom'.⁵

Glagolske oblike so lahko namreč nedovršne ali dovršne. In kadar želimo glagolske oblike primerjati med seboj, jih moramo primerjati kot povezano vrsto, primerjane oblike pa morajo imeti isti vid (dovršni ali nedovršni).⁶ Če vzamemo torej oblike glagola *lego*, lahko na primer primerjamo: nedovršni preteklik *legebam* : sedanjik *lego* = sedanjik *lego* : prihodnjik *legam*; nedovršni preteklik v trpniku *legebar* : sedanjik v trpniku *legor* = sedanjik v trpniku *legor* : prihodnjik v trpniku *legar*. Če primerjamo oblike, ki so raznovrstne, na primer *lego* in *legar*, po krivici zanikamo analogijo.

1.2.2 Nepovezana vrsta analogije (10, 47; 49–50)

Varon sem uvrsti sklone občnih imen (*casus vocabulorum*), ki imajo čtetverno naravo (tj. razmerje dveh primerjanih členov ima vzporednico v razmerju drugih dveh primerjanih členov), na primer imenovalnik *lex* 'zakon', dajalnik *legi* : imenovalnik *rex* 'kralj', dajalnik *regi*.

Nepovezana vrsta analogije ima lahko tudi več ali manj delov (kot štiri). Na primer:

$$(1 + 2) : 3 = (2 + 4) : 6$$

Pa vendar tak primer obravnavamo kot četvereni, kajti po dva elementa skupaj ($1 + 2$; $2 + 4$) se primerjata s tretjim (3 ; 6).

Tudi v jeziku naletimo na take primere (vsak od dveh podobnih imenovalnikov ima dva rodilnika, podobna dvema rodilnikoma drugega imenovalnika):

imenovalnik *Diomedes* : rodilnik *Diomedi* = imenovalnik *Hercules* : rodilnik *Herculi*
rodilnik *Diomedis* rodilnik *Herculis*

In obratno:

imenovalnik *Caelii* : dajalnik *Caeliis* = imenovalnik *Baebiei* : dajalnik *Baebieis*
imenovalnik *Caeliae* imenovalnik *Baebiae*

Iz dveh podobnih besed lahko dobimo dve nepodobni: imenovalnika ednine *nemus* 'gaj', *holus* 'zelenjava' : imenovalnika množine istih besed *nemora*, *holera*, ali pa iz dveh nepodobnih dve podobni: imenovalnika *hic* 'ta', *iste* 'ta tvoj' : obliki *hunc*, *istunc*.

1.3 Temelji analogije (10, 51–62)

Analogijo lahko opazujemo in utemeljujemo na več načinov. Načine, na katere se pojavlja analogija v jeziku, Varon imenuje temelji analogije (*fundamenta analogiae*).

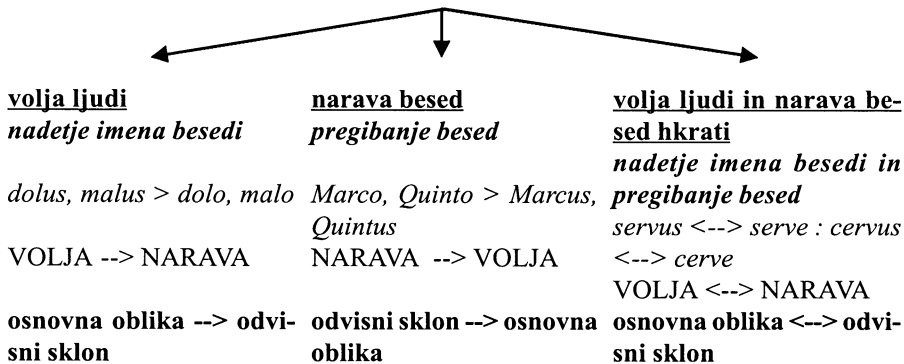
Varon meni (10, 60), da se je treba pri opazovanju jezika opreti predvsem na naravo besed (*natura verborum*) – in ne na voljo ljudi – ker veliko lažje pride do napak pri analogijah, ki so odvisne od ljudi, ki so neuki in raztreseni in ki nadevajo besedam imena po samovolji. »Narava pa je večinoma nepokvarjena in neodvisna, razen če je kdo ne pokvari z neveščo rabo (*usus*)« (10, 60).

⁵ Tu, pravi Varon, delajo napake skoraj vsi: kadar hočejo pokazati, da so si besede v *proportione*, navajajo namreč vse tri oblike.

⁶ Seveda morata biti tudi v istem načinu (tvornik ali trpnik).

Temelje analogije lahko iščemo v volji ljudi (prim. 10, 15–16), v naravi besed (prim. 10, 15–23) ali v obojem skupaj.

TEMELJI ANALOGIJE

Skupno vsem trem vrstam je, da imajo štiri primerjane oblike besede (*figurae vocis*) pregibanje v pravilnem razmerju (*pro portione*). Prva vrsta izhaja iz podobnosti v osnovni obliki (imenovalniku), druga iz podobnosti v odvisnih sklonih in tretja iz podobnosti pri prehodu iz sklona v sklon.

Pod voljo ljudi razume Varon nadetje imena besedi (*impositio vocabulorum*);⁷ ljudje namreč izhajajo, kadar nadevajo stvarim imena, predvsem iz svoje volje. Kdor izhaja pri določanju analogije iz besed, kot so nadete (*impositio vocabulorum*), torej iz imenovalnika, bo sklepal takole: če sta *dolus* 'prevara' in *malus* 'slab' podobna v imenovalniku, si bosta podobna tudi v ločilniku: *dolo* in *malo*.

V tej vrsti izhajamo iz besede, nadete po volji (*ab imposito*), in gremo proti naravi – pregibanju besede, torej proti odvisnim sklonom. Osnovni obliki moramo torej po analogiji določiti odvisne sklone.

Pod naravo besed razume Varon pregibanje besed (*declinatio vocabulorum*). Kdor izhaja pri določanju analogije iz pregibanja besed, bo sklepal takole: če sta si *Marco* 'Mark' in *Quinto* 'Kvint' podobna v odvisnih sklonih, si bosta podobna tudi v imenovalniku: *Marcus* in *Quintus*.

V tej vrsti izhajamo iz narave (torej iz pregibanja besede – iz odvisnih sklonov) ter se vračamo k osnovni obliki, nadeti po volji. Iz odvisnih sklonov moramo torej poiskati osnovno obliko.

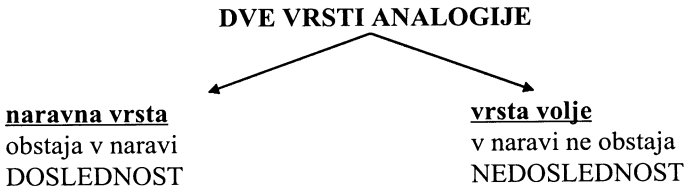
Če izhajamo iz volje ljudi in narave besed hkrati, pa bomo skleпали takole: če sta si besedi *servus* 'suženj' in *cervus* 'jelen' podobni in če se oblika *servus* pregiblje v *serve*, se bo tudi *cervus* pregibal v *cerve*.

V tretji vrsti gremo v obe smeri: iz odvisnih sklonov proti osnovni obliki in iz osnovne oblike proti odvisnim sklonom. Na podlagi sklanjatvenega vzorca podobnih besed moramo iz nekaj znanih sklonov poiskati ostale sklone določene besede.

⁷ Prevodi Varonovih terminov so zavoljo lažjega razumevanja Varonovega načina razmišljanja kar se da blizu izvirnim poimenovanjem.

Varon poudari, da stvarjem lahko nadenemo imena po svoji volji, vendar pa moramo upoštevati tudi naravo besed.

Taka delitev predstavlja odklik od čiste analogistične teorije. Napredek v razmišljanju (oziroma odklik od čiste analogistične teorije) lahko vidimo, če si pogledamo podoben primer iz devete knjige (9, 34–35). Varon tu sicer ne govori o temeljnih analogije, ampak o dveh vrstah analogije: loči naravno vrsto in vrsto volje: torej analogijo, ki ima temelj v naravi, in analogijo, ki ima temelj v volji ljudi.

Naravna (*naturale*) vrsta obstaja (*est*), na primer v premikih zvezd, vrsta v skladu z voljo pa (v naravi) ne obstaja (*non est*): vsak delavec lahko naredi dele scene za igro, kakor sam hoče. Stvari (seveda tudi besede), ki spadajo v vrsto volje (*voluntarium*), so ljudje oblikovali v skladu s svojo voljo. Tako so si deli človeškega telesa v analogiji, niso pa v analogiji imena zanje v različnih jezikih. Varon je prepričan, da obe vrsti obstajata tudi v govoru – naravna vrsta obsega tisto, čemur bi danes rekli oblikoslovno pregibanje, vrsta volje pa tisto, čemur bi danes rekli besedotvorje.

Za prvo vrsto je značilna doslednost (*constantia*), za drugo pa nedoslednost (*inconstantia*). V drugi je občutek za razmerja v jeziku seveda potisnjen ob stran (pravilna oblika se mora umakniti nepravilni, če tako govorcu narekuje volja – jezikovni občutek).

1.4 Katera oblika naj bo izhodiščna (10, 54–56)

Varon se, potem ko je določil temelje analogije, loti praktičnega vprašanja: Katera oblika naj bo izhodiščna?

Določeni samostalniki se lahko uporabljajo samo v ednini ali samo v množini. Sklanjatveni vzorec tistih besed, ki se lahko uporabljajo samo v ednini, sklanjatveni vzorec tistih besed, ki se lahko uporabljajo samo v množini, pa se mora začeti z enim od sklonov v množini.

Od kod pa naj izhaja razmerje analogije (*ratio analogiae*) pri večini drugih samostalnikov, iz edninske ali iz množinske oblike? Po naravi stvari bi bilo seveda logično izhajati iz ednine (saj je ena prej kot dve), vendar nam bo lažje razložiti ednino, če bomo izhajali iz množine (10, 55). Varon to utemelji na primeru »naravnih filozofov« (*physici*), ki so izhajali iz celotne narave, da so lahko razložili njene začetke. Tudi v jeziku je tako: čeprav je govor sestavljen iz črk (*litterae*, danes bi rekli: iz glasov), izhajajo slovničarji iz govora, da prikažejo črke (tj. glasove). Svoj dokaz zaključí (10, 56): »Ker torej raje izhajamo iz tistega dela, ki je jasnejši in razumljivejši, in ne iz tistega, ki je prvi po naravnem redu, je bolje izhajati iz množine kakor iz ednine.«

1.4.1 Izhajajmo iz (imenovalnika) množine (10, 56–58)

Sledi pojasnilo, zakaj v latinščini pri samostalnikih ni dobro izhajati iz edninske imenovalniške oblike:

- bolje je izhajati iz oblike, ki je jasnejša, kot iz oblike, ki je po naravnem redu prva;

- bolje je izhajati iz nepokvarjene izhodiščne oblike (*principium*, mišljena je imenovalniška oblika) kot iz pokvarjene (imenovalnik ednine je namreč v latinščini v veliko primerih na prvi pogled precej drugačen od ostalih oblik, torej »pokvarjen«);

- bolje je izhajati iz narave stvari (torej iz oblik, ki jih dobimo s pregibanjem v skladu z naravo – pri večini samostalnikov so to vse oblike razen imenovalnika ednine!) kakor iz samovolje (*libido*) ljudi (torej iz oblik, ki jih dobimo s pregibanjem v skladu z voljo – in stojijo večinoma v imenovalniku ednine!).

Varon zaključí, da bomo veliko lažje razlagali edninske oblike iz množinskih kakor množinske iz edninskih. Na primer: množina *trabes* da ednino *trabs* 'hlod' (ki so jo izgovarjali [traps]), množina *duces* pa da ednino *dux* 'poveljnik'. Iz množine dobimo ednino, tako da izpustimo *e* v končnici. (Tako Varon, danes vemo, da je malce drugače. Vendar lahko s sinhronega stališča reče Varon tudi tako, zlasti če si hoče izmisliti preprosto (šolsko) pravilo, ki bi izhajalo iz imenovalnika množine.) Iz edninske oblike tovrstnih samostalnikov pa je seveda množinsko obliko mnogo težje predvideti.

Če pa bi se izkazalo, da je tudi imenovalnik množine nepravilna oblika (*figura corrupta*), bomo prisiljeni vzeti iz drugih množinskih ali edninskih sklonov obliko, ki je nedvoumna.

Varon konča razmišljanje s pomenljivim odstavkom (10, 61): Če bomo torej izhajali iz sklonov, ki jih dobimo s pregibanjem v skladu z naravo, v rabi ne bo veliko nepravilnosti. Človekovo samovoljo (*libido*) bo popravila narava (*natura*). Če pa bi izhajali iz sklonov, ki jih dobimo s pregibanjem v skladu z voljo, bi naravo skvarila človekova samovolja.

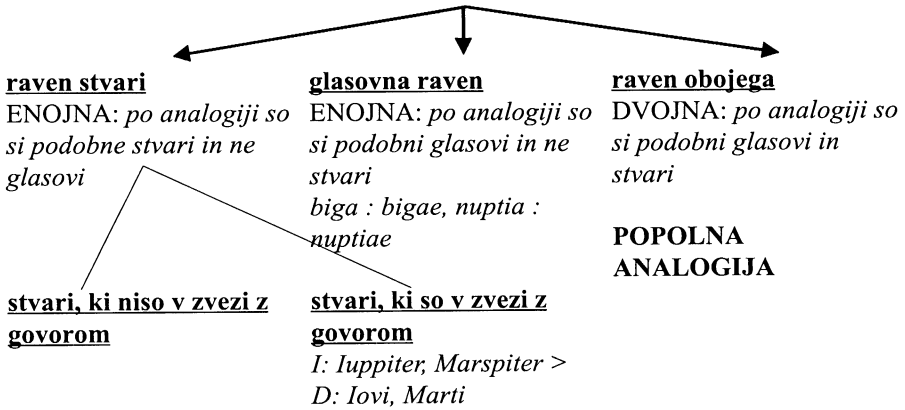
1.4.2 Izhajajmo iz ločilnika ednine (10, 62)

Če pa bi hoteli izhajati iz ednine, potem bi morali izhajati iz ločilnika (*casus sextus*), ki je sklon, značilen prav za latinščino (*proprius Latinus*). Na podlagi razlik v končnicah bomo najlažje ugotovili razlike v ostalih sklonih. Ločilniki se namreč končajo na A (*terra*), E (*lance*), I (*clavi*), O (*caelo*) in U (*versu*). To Varonovo delitev bi lahko označili za prvo razdelitev samostalnikov na sklanjatve v latinskem slovničarstvu. Varon je tako (vsaj na najbolj osnovni ravni) že razlikoval pet sklanjatvev in štiri spregatve.

1.5 Na katerih ravneh lahko iščemo analogijo (10, 63–68)

Varon se tu loti vprašanja, ki mu je bilo zelo težko dati ustrezen naslov. V sodobnem jezikoslovju bi tako poglavje verjetno poimenovali: analogija na posameznih ravneh jezikovnega znaka. Varon namreč preudarja, v kakšnem razmerju so si tri ravni, v okviru katerih lahko iščemo in opazujemo analogijo.

NA KATERIH RAVNEH LAHKO IŠČEMO ANALOGIJO

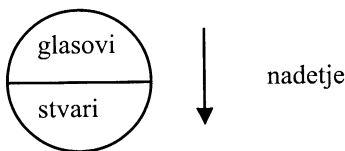
Bistvo vsake analogije je po Varonu določena podobnost (*similitudo*), ki jo lahko najdemo na treh ravneh: na ravni stvari (*in rebus*), na glasovni ravni (*in vobibus*) ali na ravni obojega (*in utroque*), čemur lahko rečemo tudi popolna analogija (*perfecta analogia*).

1.5.1 Raven stvari (*in rebus*) (10, 64–65)

Deli se na dva dela:

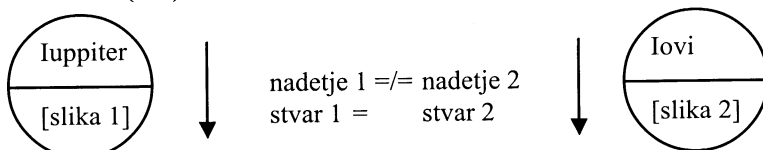
a) stvari, ki niso v zvezi z govorom: tu gre za analogije, ki jih opazujejo umetniki, arhitekti itd. pri stavbah, kipih in podobnem – enim rečejo, da so harmonične (*harmonicae*), druge pa označijo z drugimi imeni. Varon tu misli morda na splošno podobnost (ali sorazmerje) v zunanosti med (različnimi) stavbami ali bitji (ki se jih upodablja).

b) stvari, ki so v zvezi z govorom: na tej ravni iščemo analogije med stvarmi, ki so jim bila nadeta različna imena. Če si pomagamo z de Saussurjevo shemo jezikovnega znaka in jo prilagodimo Varonovi predstavi, bi imela vsaka beseda dve ravni:

Stvari (*res*) nadenemo glasovno podobo besede (*vox*) z nadetjem (*impositio*).

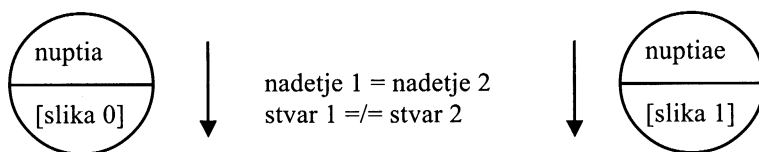
V naslednjem primeru imamo analogijo na ravni stvari (*res*), ni je pa na glasovni ravni (*vox*).

Imenovalnik *Iuppiter* se glasi v dajalniku *Iovi*, obe besedi se nanašata na isto *res*, vendar sta tej stvari nadeti (*impositio*) dve različni imeni. Mi bi rekli, da se isti pomen (*res*) izraža z dvema osnovama (*voces*), v imenovalniku *Iuppiter*-, v odvisnih sklonih pa *Iov*-. Podoben primer bi bil *Marspiter*, *Marti*.

1.5.2 Glasovna raven (*in vocibus*)

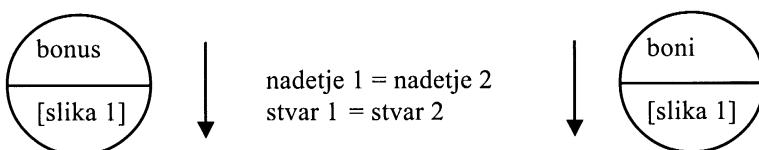
Na tej ravni iščemo analogijo med imeni, ki so bila nadeta različnim stvarem. Glasovna podoba besede (*vox*) se ne spreminja (sklanjanja tu ne štejemo kot spreminjanje), spreminja se stvar, na katero se beseda nanaša (*res*).

Različnima stvarema (eni, ki ne obstaja, in eni, ki označuje gostijo) smo naredili isto glasovno podobo, le da smo eno rabili v množini, drugo pa v ednini. Ker ne moremo reči *una nuptia*, *duae nuptiae* (*nuptiae* 'svatba' je namreč v latinščini množinski samostalnik), vemo, da gre za drugo vrsto.

1.5.3 Raven obojega (popolna analogija) (10, 68)

Tretja vrsta pa je dvojna (*duplex*). Na tej ravni iščemo analogijo med stvarmi, ki so jim bila nadeta imena, in med imeni, ki so bila nadeta stvarem.

Obliki *bonus* 'dober' in *boni* 'dobri' sta bili nadeti isti stvari (*res*), hkrati pa imata tudi isto obliko (*vox*). To raven imenuje Varon popolna analogija (*perfecta analogia*). Varon poudari, da so Aristofan in drugi obravnavali analogijo na ravni popolne analogije. Sam pa ne bo zanemaril tudi drugih dveh 'preprostih' oblik.⁸

2 KJE SE ANALOGIJA NE SME ISKATI IN KJE SE MORA

2.1 Deli govora, kjer analogije ne bi smelo biti, pa jo vseeno iščejo (10, 79–82)

Potem ko Varon definira pojem analogije, želi izključiti iz obravnave vse

⁸ Čprav o njih v ohranjenem delu besedila na spregovori več.

primere, na katere je opozarjal v osmi in deveti knjigi in ki zaradi posebnih lastnosti ne sodijo v tisti del govora, kjer lahko iščemo analogijo.

**DELI GOVORA, KJER ANALOGIJE NE BI SMELO BITI,
PA JO VSEENO IŠČEJO**

**besede, ki se ne
pregibajo**

nequam, mox

**besede, ki imajo v
glasovni podobi
en sam sklon**

npr. imena črk *A, B, D* (prim. 9, 51–52)

**vrsta besed, ki je
izjemna in se
nima s čim
primerjati**

caput, capitis
(prim. 9, 53)

**če štiri besede, ki
jih primerjamo,
nimajo takega
razmerja, kot bi
ga morale imeti**
*socer, soceros :
socrus, socrus*

**besede, ki se ne
pregibajo, vendar
imajo sklone**

*hic nequam homo,
huius nequam
hominis*

**besede, ki se ne
pregibajo in
nimajo sklonov**

SKLANJANJE
Z NIČTO
KONČNICO

1. Analogije ne smemo iskati v besedah, ki se ne pregibajo. Te besede je izločil že pri definiranju delov govora. V osmi knjigi (8, 9) jih je poimenoval nepregibne besede (*genus sterile*): npr. *mox* 'kmalu'.

1.1 Od nepregibnih besed loči besede, ki se ne pregibajo na glasovni ravni, lahko pa funkcionalno nastopajo v vseh sklonih: npr. nesklonljiva beseda *nequam* 'malopriden'.

2. Analogije ne smemo iskati v besedah, ki imajo v govoru (torej na glasovni – ne pa na funkcionalni ravni) en sam sklon. Pri tem gre za podobno vrsto kakor pri 1.1: npr. *A*.

Problem nesklonljivih imen Varon obdela neverjetno moderno⁹ – rekli bi lahko, da upošteva funkcionalni vidik. Nakaže ga že v osmi knjigi (8, 64), podrobneje pa ga obdela v deveti (9, 51–52). Na očitek iz osme knjige, da se imena črk ne pregibajo, namreč v deveti knjigi odgovori, da se ne pregibajo, saj je njihova narava (*natura*) taka, da se ne morejo pregibati. To pa ne velja samo za imena črk, ampak tudi za zloge, kot so na primer *ba* in podobni. Če pa bi kdo hotel reči, da tudi v teh primerih lahko najdemo pravilnost, bi to lahko dokazal takole: črke imajo že en sam sklon, vendar imajo več sklonov v povezavi s stvarmi. Nesklonljiva imena imajo

⁹ To problematiko v širši zgodovinski kontekst uvrsti Babič 2000: 158.

tako res eno samo obliko, vendar se ta oblika rabi v vseh pomenih posameznih sklonov. *E* namreč ne bo pomenil isto, če rečemo *hoc E* ali če rečemo *huic E*.

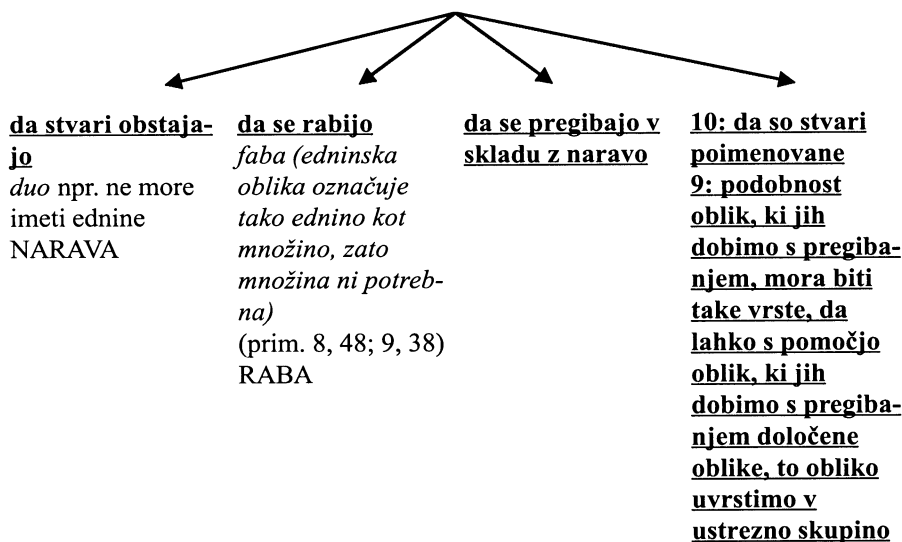
3. Analogije ne smemo iskati v vrsti besed, ki je izjemna in se nima s čim primerjati. Beseda *caput* 'glava' na primer nima nobene ustreznice, ki bi se podobno pregibala. Zato je tudi ne smemo z nobeno primerjati.

4. Analogije ne smemo iskati v besedah, pri katerih razmerje (*ratio*) ni takšno, kakor bi moralo biti. Torej pri besedah, ki jih ne primerjamo znotraj iste vrste (npr. im. *socer*, tož. *soceros* : im. *socrus*, tož. *socrus* – ni ista sklanjatev), ali pri besedah, pri katerih prvo razmerje ni v pravilnem razmerju z drugim razmerjem (*proportione*).

2.2 Deli govora, kjer moramo iskati analogijo

Hkrati pa želi Varon definirati tudi vse pogoje, ki so potrebni, da analogijo lahko iščemo. Pogoje definira že v deveti knjigi (9, 36–39), v deseti (10, 83–84) jih ponovi z drugimi besedami. Četrti pogoj je v deseti knjigi drugačen kot v deveti. Kaj več težko rečemo, ker je razlaga v deseti knjigi izgubljena.¹⁰

DELI GOVORA, KJER MORAMO ISKATI ANALOGIJO, MORAJO IZPOLNJEVATI NASLEDNJE POGOJE

1. Stvar, ki ji nadenemo ime, mora obstajati (*debet subesse res, quae designetur; ut sint res*). Nesmiselno bi bilo zahtevati besedo **terrus*, ko pa obstaja v naravi (*natura*!) samo *terra* 'zemlja'. Prav tako na primer *duo* 'dva' ne more imeti ednine.¹¹

¹⁰ O pogojih v deveti knjigi podrobno razpravlja Ax (1996: 108).

¹¹ Najprej navedem definicijo iz devete knjige, potem navedem originalno besedilo iz devete knjige; za podpičjem pa še originalno besedilo iz desete knjige.

2. Stvar mora biti v rabi (*ut sint ea res in usu; ut sint usus earum rerum*). Da bi zahtevali pregibanje glede na spol, število itd., moramo imeti določen vzrok. Ker lahko z imenom ene osebe v množini poimenujemo vrsto več oseb (*Terentius* 'Terencij' : *Terentii* 'ljudje kot Terencij'), to še ne pomeni, da lahko naredimo iz edninske oblike *faba* (fižol) množinsko obliko *fabae*, saj v rabi (*usus*) ta oblika ni potrebna, ker edninska oblika označuje tako ednino (en fižol) kot množino (več fižolov). Tu odgovori Varon na očitke, ki jih navede v 8, 48.

3. Narava glasovne podobe besede, ki označuje stvar, mora biti takšna, da jo lahko pregibamo (*ut vocis natura ea sit, quae significavit, ut declinari possit; ut habeant [voces] declinatus naturalis*). Beseda mora biti torej pregibna v skladu z naravo – oblikoslovno (kar na primer imena črk *A, B* itd. niso).

4. a) 10, 83: Stvar mora biti poimenovana (*ut hae res vocabula habeant*). Ta pogoj je glede na pogoj iz devete knjige (glej spodaj) manj logičen.

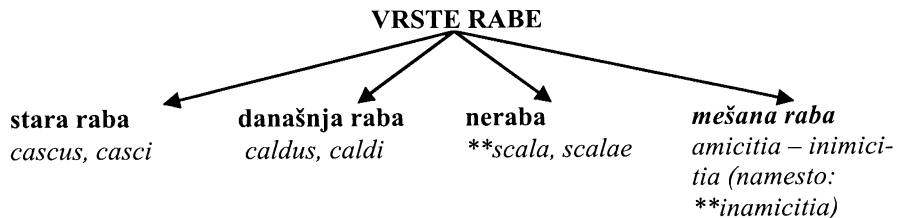
b) 9, 37: Podobnost oblik, ki jih dobimo s pregibanjem, mora biti take vrste, da lahko s pomočjo oblik, ki jih dobimo s pregibanjem določene oblike, to obliko uvrstimo v ustrezno skupino (*similitudo figurae verbi ut sit ea, quae ex se declinatu genus prodere certum possit*). Dokaz, da analogija obstaja, se mogoče da dobiti s primerjanjem drugih oblik iste besede. Primerjamo lahko na primer zvalnika dveh besed in vidimo, da si nista podobna, čeprav imata podoben imenovalnik (im. *lupus* 'volk' : *lepus* 'zajec' ≠/ = zvalnik *lupe* : *lepus*, zato bodo razlike verjetno tudi drugje, npr. v dajalniku *lupo* : *lepori*).

3 CONSUETUDO

Da bi lahko analogije kateregakoli tipa v jeziku dejansko zaživele, pa jih moramo rabiti. Pomembna okoliščina, ki na nek način omejuje in nadzira načelo analogije, je za Varona prav raba (*usus*). V trenutku, ko Varon v svojo teorijo vplete rabo (*usus*) kot odločujoče načelo, se zazdi, da je razprava o analogijah in anomalijah v jeziku dejansko odveč – večina argumentov odpade, saj jih upravičuje prav raba (*usus*). V na videz preprosti Varonovi primeri se skriva sila pomembna misel: »Način, kako narediš obliko, je namreč drugačen od načina, kako jo boš rabil« (10, 72). Vedno lahko »sešijemo« pravilno obliko, vendar te pravilne oblike v jeziku ne bo, dokler je ne bomo rabili.

3.1 Vrste rabe (10, 73)

Varon oriše štiri vrste rabe (*usus, consuetudo*):¹²

¹² Izraza *usus* in *consuetudo* očitno rabi kot sopomenki. Če ju uporablja skupaj, beseda *usus* predstavlja nadpomenko, *consuetudines* pa so posamezni tipi *usus*.

1. Stara raba (*species consuetudinis veteris*)

Besede, ki smo jih rabili včasih, danes pa jih ne rabimo več, če pa jih, nam ne zvenijo sodobno, na primer stari besedi *cascus, casci* 'star' in *surus, suri* 'kol'.

2. Današnja raba (*species consuetudinis huius*)

Besede, ki jih rabimo danes – za Varona torej besede, ki so se rabile kot nove v njegovem času, na primer *albus, albo* 'bel' ali *caldus, caldo* 'vroč' [sinkopirana sodobna oblika besede *calidus*].

3. Neraba (*neutra*)

Besede, ki bi bile po analogiji možne, a jih v navadnem govoru danes ne rabimo, niti jih niso včasih, na primer *scala, scalam* ali *phalera, phaleram*, ki bi bili sicer pravilni, a sta v rabi samo kot množinska samostalnika. Rabijo jih (lahko) pesniki.

4. Mešana raba (*mixta*)

Varon jo pospremi z besedami *ad quas accedere potest quarta mixta* in doda samo še primer *amicitia – inimicitia (amicitiam – inimicitiam)*. Drugje je ne omejnja. Lahko sklepamo, da gre za tvorjenke s prefiksi, ki lahko sodijo v prvo in drugo vrsto.¹³

Amicitia – inimicitia je torej deloma živa, ker je v rabi, deloma mrtva, ker je po obliki drugačna, kot bi bila, če bi nastala v živi rabi Varonovega časa (*amicitia : **in-amicitia*).

3.2 Analogija glede na to, ali se nanaša na naravo ali rabo (10, 74)

Varon že v osmi knjigi (8, 33) odpre problem razlikovanja med analogijo, ki je v rabi, in analogijo, ki je v rabi ni. Izpostavi mnenje analogistov, da moramo, če že sledimo analogiji, slediti tako tisti, ki je v rabi, kakor tudi tisti, ki je ni v rabi (torej tudi tistim oblikam, ki jih lahko sami skonstruiramo kot pravilne, čeprav jih nihče ne rabi). Toda: če je analogija že v rabi, pravila pravzaprav niso potrebna, če pa je ni v rabi, se moramo vprašati, ali niso umetno skonstruirane »pravilne oblike« čista neumnost. Taki analogiji torej ne bi smeli slediti.

V deveti knjigi (9, 9–20) se loti Varon istega problema malce drugače. Kot izhodišče si postavi mnenje (9, 9), da si v govoru v največji meri prizadevamo odpraviti napačne oblike in jih ne ustvarjati. Zato napačne oblike najprej definira (9, 10). Poznamo dve vrsti napačnih oblik (*peccatum*) v pregibanju:

DVE VRSTI NAPAČNIH OBLIK V PREGIBANJU

oblike, ki so bile napak sprejete v rabo
zasidrane v jeziku

oblike, ki še niso bile sprejete v rabo
in so napačne
zlahka bi se jih dalo izločiti iz jezika

Prva vrsta napačnih oblik so oblike, ki so bile napak sprejete v rabo, torej oblike, ki jih rabimo, vendar so napačne – niso v pravilnem razmerju z drugimi oblikami.

¹³ Prim. Kent 1951: 589.

Druga vrsta napačnih oblik so oblike, ki še niso bile sprejete v rabo in so napačne.

Oblik druge vrste ne bi smeli rabiti v govoru, ker jih ni v splošni rabi (*consuetudo*). Prvo vrsto pa bi morali popraviti, ker se rabi, vendar je raba napačna. Konec koncev tudi zdravnik ne grajamo, če ozdravi bolnika dolge bolezni, ki je je bil že navajen (9, 11)!

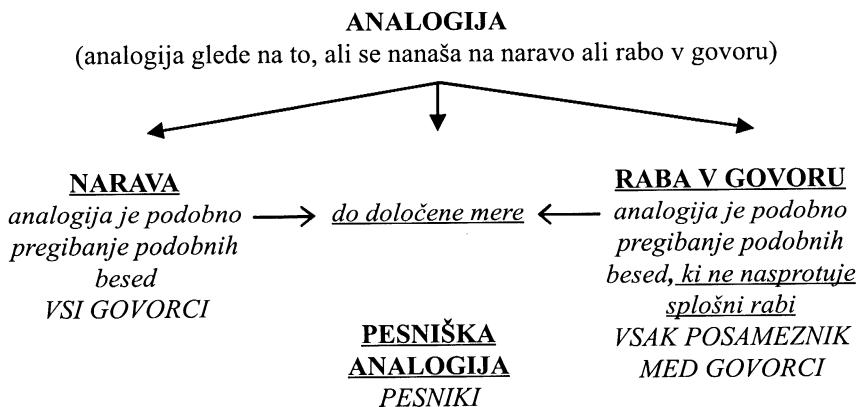
Varon meni (9, 16), da moramo napačne oblike v jeziku popraviti, vendar mora biti proces postopen. Ločevati moramo oblike, ki so zasidrane v jeziku (prva vrsta napačnih oblik), od oblik, ki jih lahko izločimo iz jezika (druga vrsta napačnih oblik). Pri tistih, ki so že zasidrane v jeziku, se moramo rabi izogibati. Če bomo namesto napačne oblike uporabljali drugo, ki bo pravilna, bomo napačno postopoma prenehali rabiti in prevladala bo pravilna.

Velik vpliv na prodor novih besed v jezik pa imajo po Varonovem mnenju (9, 17) prav dobri pesniki (*boni poetae*), še posebej dramatik (*scaenici*), ki morajo doseči, da nova, pravilna oblika preide v splošno rabo (*consuetudo*).¹⁴ Raba (*consuetudo*) se namreč vseskozi spreminja.

Nekatere besede, ki so jih včasih pregibali pravilno, danes rabimo napačno in nekatere besede, ki so jih včasih pregibali napačno, danes rabimo pravilno.

Na koncu (9, 18–20) da Varon neposreden odgovor na očitke iz osme knjige: če nas bo kdo pozval, naj sledimo rabi (*consuetudo*), ji bomo sledili, če bo ta pravilna. V tem je namreč princip analogije. Če pa nas bo kdo pozval, naj sledimo rabi, ki je napačna, ga ne bomo upoštevali, razen če ne bo res nujno (torej če nam ne bo v govoru na voljo nobena druga pravilna možnost). Nasprotno pa bomo nove besede, če bodo v skladu s pravilnimi razmerji v jeziku, z veseljem sprejeli.

V deseti knjigi (10, 74) pa Varon postavi rabo (*usus, consuetudo*) kot odločujoči princip nad analogijo. Zato je tudi potrebna nova definicija analogije. Analogijo različno definira glede na to, ali se nanaša na naravo ali na rabo. S tem se izogiba vsem nedoslednostim iz osme in devete knjige.

1. Kadar definiramo analogijo v skladu z naravo, jo definiramo kot podobno pregibanje podobnih besed. Temu naj bi sledili vsi govorniki (*populus*). (Ideal govora nam je torej analogija, kot je predstavljena v deveti knjigi.)

2. Kadar definiramo analogijo v skladu z rabo v govoru, jo definiramo kot podobno pregibanje podobnih besed, ki ne nasprotuje splošni rabi. Temu naj bi sledil vsak posameznik med govorniki. (V dejanski rabi pa lahko prihaja do odstopanj.)

3. Kadar obema definicijama dodamo 'do določene mere', govorimo o pesniški analogiji. Sledili naj bi ji pesniki. (Pesniki imajo torej največjo svobodo).

Analogija torej Varonu ni (več) enovito načelo, ampak le ena od komponent govora posameznega govorca.

Literatura

- Ahačič, Kozma, 2000, Prevajanje termina *ratio* pri Varonu in Kvintilijan, *Keria* 2 (II), str. 57–63.
- AX, W., 1996, Pragmatic arguments in *De Lingua Latina IX, Ancient Grammar: Content and Context*, Leuven – Paris, Peeters.
- Babič, Matjaž, 2000, Razmerje med jezikovno normo in rabo v Varonovem delu *De lingua Latina, Razprave II. razreda SAZU*, XVII, str. 155–162.
- Kent, R. G. (ur.), 1951², *Varro: On the Latin Language: I–II*, The Loeb Classical Library, London – Cambridge – Massachusetts, William Heinemann Ltd. – Harvard University Press.
- Varro, M. Terentius, 1910, *De Lingua Latina*, M. Terenti Varronis *De Linguae Latinae Quae Supersunt*, ed. G. Goetz; F. Schoell.
- Varro, M. Terentius, 2002, O podobnosti in nepodobnosti, *Keria* 1 (IV), str. 109–137.
- Varro, M. Terentius, 1951², *Varro: On the Latin Language: II.*, The Loeb Classical Library, London – Cambridge – Massachusetts, William Heinemann Ltd. – Harvard University Press.

On the Analogy in its Usage in Marcus Terentius Varro's Grammar *De lingua Latina*

Summary

The principles of analogy and usage are given the highest rank on the scale of hierarchical distribution for individual language observation levels in Varro's grammar De lingua Latina. The analogy is described as a specific type of proportion, i.e. a proportion that is in regular proportion to another proportion (ratio pro

portione). *This proportion can be either standard or cross-linked. According to the component parts of analogy Varro describes a linked and a non-linked type of analogy (genus coniunctum and genus deiunctum). To Varro the foundations for an analogy are represented by the will of people, who give names to words, the nature of the words, which are inflected and thus appear in various forms, and the will of people and the nature of words joined together, combining the first two foundations. He offers two forms from which one could begin to observe a language, i.e. the plural nominative and the singular ablative. He is looking for the analogy on the level of the object and on the level of phonetics, as well as on both levels simultaneously. Varro determines in which parts of utterance there should be no analogy, but it is nevertheless sought for, and sets the conditions which should be satisfied for those parts of utterance where we should seek for an analogy. Interesting is his very modern treatment of indeclinable names where he considers the functional aspect.*

To Varro an important factor which in some way limits and controls the principle of analogy is actually the usage (consuetudo, usus) itself. He distinguishes between the forms which were wrongly accepted in usage but have become anchored in the language and the forms which have not yet been accepted in usage and are wrong. The later category could, in Varro's opinion, easily be excluded from the language. At the end of Book X of his grammar Varro provides a re-definition of analogy with regard to the specific usage of individual words and forms. All the speakers should follow the ideal of a perfect analogy in the language. Every individual speaker should follow the ideal of an analogy in the language when this is not in opposition with common usage. The greatest freedom is given to poets, which should also follow the analogy, but only within certain limits.

Fonološki opis šentviškega govora

Tjaša Jakop

IZVLEČEK: Krajevni govor Šentvida pri Grobelnem¹ spada v štajersko narečno skupino, natančneje v srednještajersko narečje. Zaradi podaljšanja kratkih naglašanih samoglasnikov v zadnjem ali edinem zlogu so kolikostna nasprotja odpravljena in nadomeščena s kakovostnimi; vsi naglašeni samoglasniki so torej dolgi, kratki so le nena-glašeni.

ABSTRACT: The local speech of Šentvid near Grobelno belongs to the Štajersko dialect group, or, more exactly, to the central Štajersko dialect. Because the short stressed vowels in the final or the only syllable have lengthened the quantitative opposition no longer exists and is replaced by the qualitative opposition; therefore all stressed vowels are long, short are only the unstressed ones.

0 UVOD

0.1 Vas Šentvid pri Grobelnem leži v gričevnati pokrajini v vzhodnem delu Voglajnskega gričevja, v dolini Šentviškega potoka, po kateri sta speljani železniška proga in cesta Celje–Rogaška Slatina. Skozi vas je bila v srednjem veku speljana rimska cesta na Ponikvo in dalje na vzhod proti Ptuju in Krapini. Kasneje je vas z okolico slovela po konjskih mešetarjih, pa tudi po fantovskih pretepih. Še danes lahko slišimo rek *č're:īve na p'lo:ūt, 'ri:t pa v 'zè:mló*. Ker se tukajšnji ljudje pogosto ukvarjajo z vinogradništvom in radi pijejo vino, pravijo: *p'jâ:nc se preo'ba:rne, kô se ū 'ja:mó z'va:rne* in *pqr s've:tim 'ró:k so 'go:urce* (namesto *kapelice*) *'sè:m pa 'ta:j*.

0.2 Srednještajerski govori so na splošno že precej raziskani, zapisi in literatura o njih se iz leta v leto večja. Fonološki opis za srednještajerski govor Šmarja pri Jelšah, ki je točka v Slovanskem lingvističnem atlasu (OLA 18), je predstavila M. Orožen,² v

¹ Tega kraja v Ramovševi mreži za SLA sicer ni, so pa v mreži naslednji bližnji kraji: Šentjur (SLA 329), Zadrže (SLA 333) in Zibika (SLA 334).

² Orožen (1981: 157–163).

magistrskem delu pa I. Povše,³ ki je kasneje podrobneje obdelala še njegovo oblikoslovje.⁴

Šentviški govor je zahodni sosed šmarskega. Oba govora ohranjata skupini *črě-*, *žrě-* (npr. šmarsko *č'ra:šja*, šentviško *č're:šja*, *ž're:be*), skupina *šč* se je asimilirala v *š* (šmarsko *'je:šše*, šentviško *'ji:šše*), *l* je otrdel v *l* (šmarsko *k'ra:l*, šentviško *k'râ:l*), poleg srednjega *l* pred sprednjimi samoglasniki in *u* se pred zadnjimi samoglasniki govori tudi trdi *l* (šmarsko *'la:nski*, šentviško *'lâ:nsk*), *ń* je za samoglasniki in soglasniki izgubil nazalnost in sovpadel z etimološkim *j* (šmarsko *'lo:ukja*, šentviško *'lu:ukja*). Skupna jima je tudi izguba izglasnega *-u* (< *-iŕ*, *-ěŕ*, *-eŕ*, *-əŕ*) v del. -l m. sp. ed. (*p'ri:š* 'prišel') in nedoločniška pripona *-na-* pri glagolih na *-(n)iti* *-(n)em* (*z'ma:rznat*).

V primerjavi s šmarskim ima šentviški več redukcij in različice z ožjimi dvoglasniki – npr. šmarsko *'la:nski*, *m'la:jku*, *'vø:knu*, v *'vi:si*, *'že:itu*, *ži'va:ili* je v šentviškem govoru *'lâ:nsk*, *m'la:jk*, *'(v)ô:kŕ*, na *'ve:s*, *'že:it* 'žito', *ži've:il* itd. Sekundarni skupini *tl*, *dl* sta v šentviškem govoru večinoma ohranjeni tudi v deležnikih (*'pâ:dla*), v šmarskem govoru pa ne (*'pâ:le* 'padle').

1 INVENTAR

1.1 SAMOGLASNIKI

1.1.1 Dolgi naglašeni samoglasniki

i:		u:
i:i/ɛ:i		u:u/ø:u
è:		ò:
e:		
	e:i/a:i	o:u/a:u
	a:/â:	

1.1.2 Kratki nenaglašeni samoglasniki

i	u
e [ɛ/è]	o [ø/ò]
a [ǣ]	

1.1.3 Silabemi so tudi /l/, /ŕ/, /ŕ/ in [ŕ].

³ Povše (1980).

⁴ Povše (1988: 177–189).

1.2 SOGLASNIKI

1.2.1 Zvočniki

v/ɤ		m
[ħ]		
l	r	n
j		[ŋ]

1.2.2 Nezvočniki

p	b	f
t	d	
c	s	z
č	š	ž
k	g	x

1.3 NAGLAS

- 1.3.1 Naglas ni vezan na določeno mesto v besedi.
- 1.3.2 Naglašeni samoglasniki so samo dolgi, nenaglašeni samoglasniki samo kratki.
- 1.3.3 Govor ne pozna tonemskega naglaševanja. Naglas je jakosten, kolikostna nasprotja so odpravljena in v nekaterih primerih nadomeščena s kakovostnimi.
- 1.3.4 Naglašeni samoglasniki so fonetično dolgi.
- 1.3.5 Terciarnega premika naglasa v tipu *zlatô* ni (npr. *le'pa:ɤ, me'sa:ɤ, ne'ba:ɤ, u'xa:ɤ, zla'ta:ɤ*).
- 1.3.6 Mlajši narečni premik je umik naglasa s končnega kratkega zloga – '*bô:gat, 'dê:bu, g'lô:bók, p'rê:cej, p'ri:š 'prišel', 'sa:ršen, 'ši:rók, 'tê:pen, 'vi:sók, 'zê:len*.

2 DISTRIBUCIJA

2.1 SAMOGLASNIKI

2.1.1 Dolgi naglašeni samoglasniki

- 2.1.1.1 Dolgi samoglasniki lahko nastopajo le pod naglasom, in sicer v vseh besednih zlogih.
- 2.1.1.2 Različica *ɛ:ɨ* je redkejša kot *i:ɨ* ('*ti:ɨst* ali '*tɛ:ɨst*). V položaju pred /r/ ali pred istozložnim [ɤ] imata *i:ɨ/ɛ:ɨ* različico [i:] (*pas'ti:r, se'ki:ra; rɔ'di:ɤ, 'ži:ɤci*).
- 2.1.1.3 Različica *o:ɤ* je redkejša kot *u:ɤ* ('*tu:ɤt* ali '*tɔ:ɤt*). V položaju pred /r/ ali pred istozložnim /j/ imata *u:ɤ/o:ɤ* različico [u:] (*'fu:rɛš 'koline, 'ku:rjék, 'tu:ršca 'koruza, 'vu:ržux 'vzrok, razlog'; 'fu:jtrat, 'ku:jxja 'kuhinja*).

- 2.1.1.4 Samoglasnika /ò:/ in /u:/ v vzglasju večinoma nista mogoča, ker se pred njima pojavi protetični v ('vò:jgŋ 'ogenj', 'vò:kp 'okno', 'vò:jstŋr 'oster', 'vu:ra, 'vu:uste 'usta', 'vu:uzda 'uzda').
- 2.1.1.5 Dvoglasnika /e:i/ in /a:i/ sta prosti različici ('me:ít in 'ma:ít 'imeti').
- 2.1.1.6 Prosti različici sta tudi dvoglasnika /o:u/ in /a:u/ ('jo:učem in 'ja:učem).
- 2.1.1.7 /â:/ se po kakovosti približuje širokemu o ('bâ:ba, d'fâ:ka, dô'mâ:, fâ:nsk, 'mâ:t, mož'gâ:ni). Pred istozložnim /j/ ali [u] ima različico [a:] ('ba:jta, z'da:j; ro'ka:u, zd'ra:uje).
- 2.1.2 Nenaglašeni samoglasniki
- 2.1.2.1 /e/ ima v ponaglasnih zaprtih zlogih in v izglasju položajno različico [e] ali [ê], v redkih primerih tudi [i] (č'ló:vik, 'mè:xèk, 'o:uŋe, š'pâ:mpêt, 've:ídit 'vedeti', 'za:čnem).
- 2.1.2.2 Tudi /o/ ima pred naglasom, v ponaglasnih zaprtih zlogih in v izglasju položajno različico [o], [ô] ali celo [u] (člu've:ka (R ed.), 'de:ítamò, g'lò:bòk, kò'le:jn, 'le:ítus).
- 2.1.2.3 [a] se pojavi samo pred zvočnikom /r/ (gr'ja:u, 've:tar).
- 2.1.2.4 Predvsem v položaju za zobniki ima /ŋ/ položajno različico [ŋ] ('ni:isŋ, 'a:uspdeset).
- 2.2 SOGLASNIKI
- 2.2.1 Zvočniki
- 2.2.1.1 /v/ se govori pred sprednjimi in zadnjimi samoglasniki (d'vâ:, k'râ:va, 've:s) ter pred zvočniki (v'le:št, v'nu:uk, v'râ:te). V izglasju ima /v/ različico [u] ('ka:u 'kakšen', p'ra:u), pred nezvenečimi soglasniki pa ima [u] redkejšo različico /f/ (f'ca:jtax, f'xi:íšò, f'sâ:xnala 'usahnila', f'sé:).
- 2.2.1.2 /f/ je možen pred nekaterimi zadnjimi samoglasniki ('de:ítat, g'o'fo:up, fâ:mal, fâ:s, post'fâ:t), vendar pa velarni izgovor včasih ni več zaznaven (npr. b'la:, dŋr'zâ:la, kla'bu:uk, ob'la:jčen). Ni možen pred u:u/ò:u (k'lu:uka).
- 2.2.1.3 /l/ se v položaju za samoglasnikom in pred preporom premenjuje z [u] ('bi:u, 'jè:u 'jedel', 'ša:u), enako pred soglasnikom (pu'pa:ugŋ).
- 2.2.1.4 n ima pred mehkonobniki /k, g, x/ položajno različico [ŋ, ŋ] ('fa:íŋŋk, š'ta:íŋge, ž'gâ:ŋki).
- 2.2.1.5 /j/ je redek glas, nazalnost je šibka (ji:jva, 'kò:j).
- 2.2.2 Nezvočniki
- 2.2.2.1 V izglasju so mogoči samo nezveneči nezvočniki ('cu:uk, 'dè:t, g'lâ:š 'kozarec', g'rò:p, 'zi:ít, že'le:ís).
- 2.2.2.2 Po zvenečnosti se nezvočniki prilagajajo sledečemu nezvočniku (g'ne:íst 'gnezdo', 'o:upčina, o'p're:ít, 'pe:deset, 'vi:íta 'vidita).
- 2.2.2.3 V položaju pred /n/ se /d/ lahko izgovarja kot [g] (g'na:r, k'je:igŋ 'teden', pu'pa:ugŋ).

2.3 NAGLAS

- 2.3.1 Omejitev naglasnega mesta ni; dolgi naglašeni samoglasniki so možni v vseh besednih zlogih.
- 2.3.2 Kratkim naglašeni in nenaglašeni dolgi samoglasnikov govor ne pozna.
- 2.3.3 Možne so zložene in sestavljene besede z več naglasi ('*dā:x'ci:ĩmqr* 'podstrešna soba', '*na:rte've:či*', '*pa:y'no:uč*', '*pó:rma'si:ĩna*', '*ro:užpk'râ:nc*', '*š'na:jc'te:xj* 'robček', '*š'pa:r'xe:t*', '*tó:tq'ká:mra*).
- 2.3.4 Govor ne pozna končniškega naglasnega tipa; ta je prešel v nepremičnega (*s'té:bqr s'té:bra*).

3 IZVOR

3.1 SAMOGLASNIKI

3.1.1 Dolgi samoglasniki

- i:**
- ← kratki naglašeni *i* v zadnjem besednem zlogu – '*mi:š*', '*ni:č*', '*ni:t*', '*p'ti:č*', '*ri:t*', '*si:t*;
 - ← včasih *i*, ki je prišel pod naglas po mlajšem naglasnem umiku s končnega kratkega zloga – '*p'ri:š* 'prišel', '*ši:rók*', '*vi:sók*;
 - ← stalno dolgi in staroakutirani *i* v položaju pred /r/ – '*kram'pi:r*', '*pas'ti:r*', '*se'ki:ra*', '*si:r*', '*š'ti:r*;
 - ← stalno dolgi in staroakutirani *i* v položaju pred istozložnim [u] – '*bi:u*', '*dó'bi:u*', '*kó'si:u*', '*na'pi:u*', '*ró'di:u*', '*si:u*', '*su'si:u*', '*ži:uci*;
 - ← v prevzetih besedah – '*fi:rma* 'birma', '*fi:rgki*', '*fi:rtux*', '*pi:r* 'pivo';
 - ← v knjižnih besedah – '*štu'di:rat*;
- u:**
- ← kratki naglašeni *u* v zadnjem besednem zlogu – '*k'ru:x*', '*lu:ft*', '*fku:p*', '*tu:*;
 - ← stalno dolgi in staroakutirani *u* v nezadnjem besednem zlogu v položaju pred /r/ in pred istozložnim /j/ – '*fu:reš* 'koline', '*ku:ra*', '*ku:rt* (nedol.)', '*ku:rjék*', '*tu:ršca* 'koruza', '*vu:ra*', '*vu:ržux* 'vzrok, razlog'; '*fu:jtrat*', '*ku:jxja* 'kuhinja';
- i:i/ę:i**
- ← stalno dolgi in staroakutirani *i* – '*b'ri:ĩtva*', '*či:ĩnka* 'majhna, drobna', '*gospó'de:ĩja*', '*xi:ĩša*', '*ki:ĩsla*', '*kme'ti:ĩja*', '*le:ĩpa*', '*p'le:ĩtu* 'plitev', '*ri:ĩba*', '*vi:ĩdit* (nedol.)', '*za'di:ĩxan*', '*ž'vi:ĩna*'; '*d'ni:ĩ* (R, T mn.)', '*b'li:ĩ*', '*nó'či:ĩ*', '*sne'ži:ĩ*', '*š'li:ĩ*', '*ti:ĩ*', '*t'ri:ĩ*', '*vi:ĩ*;
 - ← *i* po mlajšem naglasnem umiku (lahko tudi po naglasni analogiji) – '*pi:ĩsaŋka*', '*ši:ĩvaŋka*', '*k'le:ĩcala*', '*pi:ĩsala* (del. -l);
 - ← v prevzetih besedah – '*b'ri:ĩtuf*', '*ci:ĩgu*', '*f'le:ĩknala*', '*ošta'ri:ĩja*,

'pi:jskq̄r, 'ri:jnčkal'ri:ɪngʃc 'uhan', z're:ixtat;
 ← v knjižnih besedah – k'ni:ž̄pca, pɔ'li:itka;

u:ɔ/ɔ:u ← stalno dolgi in staroakutirani u – 'bu:ɔkva, 'du:ɔša, 'ju:ɔžna, k'lu:ɔka, k'ru:ɔxa (R ed.), 'mɔ:ɔxa, p'lu:ɔče, 'ru:ɔse 'brki', 'su:ɔša; k'lu:ɔč, kɔšt'ru:ɔn 'oven', 'lu:ɔč;

← u po mlajšem naglasnem umiku (lahko tudi po naglasni analogiji) – s'mu:ɔče, 'su:ɔx 'suhó';

← v prevzetih besedah – 'cu:ɔkq̄r, 'nu:ɔcat 'potrebovati', p'lu:ɔžna, 'pu:ɔcat; 'pu:ɔšʃc, š'tu:ɔnfe, 'šu:ɔxi, 'u:ɔntarča 'spodnje krilo', žɔ:ɔpa;

← v knjižnih besedah – ra'ču:ɔn, s'lu:ɔžba;

é: ← e, ki je prišel pod naglas po umiku naglasa s končnega kratkega zloga – 'čé:l, 'né:sla, 'sé:stra, 'tè:le, 'tè:ta, 'žè:na;

← ě, ki je prišel pod naglas po zapoznelem umiku naglasa s končnega kratkega zloga – v'rè:me, ž'rè:be;

← ə, ki je prišel pod naglas po poznem umiku naglasa s končnega kratkega zloga – 'dè:ska, 'mè:gla, pè:čka, s'tè:bq̄r, tè:mɔ, 'tè:nèk;

← včasih ɛ po zapoznelem umiku naglasa s končnega kratkega zloga – g'rè:da, 'jè:čmen, 'jè:zik, 'mè:xèk, 'tè:ška;

← redko novoakutirani e v nezadnjem besednem zlogu – 'cè:rkva, k'mè:ta;

← kratki naglašeni ə v zadnjem besednem zlogu – 'dè:š, 'pè:s, 'tè:š 'tešč';

← naglašeni ě, e, ɛ v zadnjem besednem zlogu – 'dè:t, x'mè:ɔ, x'rè:n, k'mè:t, 'nè:st, 'sé:m, 'vé:č (prisł.), 'zè:t;

← e, ki je prišel pod naglas po mlajšem naglasnem umiku s končne kračine – 'dè:bu, '(j)é:mu (del. -l), p'rè:cej, 'sé:dat (nedol.), 'tè:pen, 'zè:len;

← v prevzetih besedah – c'vé:k, d'rè:k, 'pè:p 1. 'deček', 2. 'najmlajši sin', š'tè:pux;

ò: ← o, ki je prišel pod naglas po umiku naglasa s končnega kratkega zloga – č'lò:vik, 'gò:ra, 'kò:za, 'nò:ga, 'nò:su, 'ò:rɛx, 'ò:sa, 'rò:jen, š'rò:ka, 'vò:da;

← o, ki je prišel pod naglas po mlajšem naglasnem umiku s končne kračine – 'bò:gat, g'lò:bòk, 'kò:zuc, 'ò:trɛm, 'ò:tròk, 'pò:tplat;

← naglašena o, ɔ v edinem besednem zlogu – 'kò:ʃ, 'kò:š, k'rò:p, st'rò:k, st'rò:p, š'kò:f;

← zgodaj podaljšani novoakutirani o v položaju pred /j/ – 'kò:jlk, 'tò:jlk;

← v prevzetih besedah – k'nò:f, 'kò:lɔ;

- e:**
- ← stalno dolgi in staroakutirani *ɛ* – *dek'le:t* (R mn.), *'de:tela*, *de've:t*, *g'le:dam*, *g're:m*, *i'me:*, *'je:tre*, *na're:dit* (nedol.), *'pe:st*, *'pe:ték*, *pók'le:kmat*, *s're:ča*, *te'le:ti* (I mn.), *t're:səm*, *v're:di*, *'ze:be*;
 - ← staroakutirani *ě* v nezadnjem besednem zlogu v položaju ob /r/ – *b're:za*, *d're:uje*, *'me:ra*, *'ve:ra*;
 - ← novoakutirani *e* v nezadnjem besednem zlogu v položaju ob /r/ – *'pe:rje*;
 - ← včasih dolgi cirkumfektirani *ə* in novoakutirani *ə* v nezadnjem besednem zlogu – *'de:n*, *'me:xp* 'mah', *'ve:s*; *'me:ša*, *'pe:sji*;
 - ← včasih kratki naglašeni *a* v zadnjem besednem zlogu – *'je:s*;
 - ← v prevzetih besedah – *beš'te:k*, *cek're:t*, *'de:kna* 'odeja', *fgr'de:rbat* 'pokvariti, uničiti', *'fe:xtat*, *'fe:rtik*, *'fe:st*, *'ke:tna* 'veriga', *k're:ncj*, *'re:kjč*, *'te:gjč*, *zap're:mzat*;
 - ← v knjižnih besedah – *fri'ze:rka*, *mɔ'de:rɔp*, *'pe:nzija*;
- e:i/a:i**
- ← stalno dolgi in staroakutirani *ě* v nezadnjem besednem zlogu – *b're:jk*, *'ce:ista*, *'de:ikla*, *kó'le:in*, *'ta:ip*, *'ta:is*, *'me:isɔc*, *m'ta:jk*, *'re:izat*, *s'ne:jk*, *st'ra:ixa*, *s've:iča*;
 - ← dolgi cirkumfektirani *e* in novoakutirani *e* v nezadnjem besednem zlogu – *dre've:isa* (R ed.), *lud'ja:i*, *'ma:it*, *'pa:ič*, *'še:ist*; *'me:iləm*, *'re:jk* 'rekel', *'se:jdɔ*, *t're:jk* (vrstil. štev.), *u'se:isa* (R ed., I dv.), *'ze:ile*, *'ža:inin*, *'že:inska*;
 - ← v prevzetih besedah – *'le:jdqr*, *'le:jdičɔ* 'neporočen', *'pe:inɔl*, *š'pe:igu*, *š'te:ijge*;
 - ← v knjižnih besedah – *Slɔ'va:inc*, *slɔ'va:insk* (prid./prisl.);
- o:u/a:u**
- ← stalno dolgi in staroakutirani *o* – *'go:uba*, *'go:uša* 'gozd', *k'ro:uk*, *'mo:uš*, *'zo:up*;
 - ← dolgi cirkumfektirani *o* in novoakutirani *o* v nezadnjem besednem zlogu – *'bo:uk*, *me'sa:u*, *'na:uč*, *'no:us*, *se'na:u*, *'ša:ula*, *'vo:us*; *'ba:utra*, *'da:ubqr* (prid.), *'xa:udim*, *'ka:uža*, *'na:usim*, *'o:ule*, *'o:usɔ*, *š'ko:urja*, *'vo:ula*, *'vo:uzim*;
 - ← *o*, ki je prišel pod naglas po umiku naglasa s končnega zloga – *'vo:ugu*;
 - ← stalno dolgi ter staroakutirani *ɔ* v vseh besednih zlogih – *'čo:un*, *'do:uk* (prid.), *'do:užɔ*, *'sa:uze*, *'so:unce*, *'so:unčpca*, *'va:una*;
 - ← *o* različnega izvora v položaju pred istozložnim [u] (< u, ɔ) – *dɔ'ma:u*, *kɔ'ma:uc*, *'o:uca*, *s kɔst'jo:u* (O ed.), *'so:u*;
 - ← v prevzetih besedah – *f'ra:uštik*, *'pa:unčke* 'nizki čevlji', *'šo:uštar*;
 - ← v knjižnih besedah – *'go:uleš*, *'o:upčina*, *pla'fo:un*;
- a:/â:**
- ← stalno dolgi in staroakutirani *a* v nezadnjem besednem zlogu –

'a:te, 'ba:jta, b'râ:da, b'râ:ta (R ed.), ci'gâ:n, d'lâ:ka, d'ô'mâ:, d'vâ:, 'jâ:pka, 'kâ:va 'kakšna', k'râ:l, k'râ:va, lâ:ta, 'mâ:čka, 'ma:ma, 'pâ:ša, t'râ:va, z'râ:m 'zraven';

- ← včasih dolgi cirkumflektirani *ə* in novoakutirani *ə* v nezadnjem besednem zlogu – 'čâ:st, 'lâ:n, 'lâ:š, 'sa:je 'sanje', 'va:šk 'vaški';
- ← naglašeni *a* v zadnjem besednem zlogu – b'la:, b'ra:t (toda b'râ:ta), 'ga:t 'gad', g'ra:t, m'la:t (toda m'lâ:da), 'pa:s, s'ta:r, v'ra:t; zaimki: 'na:š, 'va:š; pqr 'na:m, z 'na:m, pqr 'va:m, z 'va:m;
- ← naglašeni *ə* v zadnjem besednem zlogu v položaju pred [y] – 'ša:y;
- ← *a*, ki je prišel pod naglas po mlajšem naglasnem umiku – k'lâ:dvo, 'za:čnem;
- ← *r* skupaj z /ə/ po umiku naglasa s končnega kratkega zloga in pod analgičnim naglasom – o'ba:rve, 'sa:rce, 'sa:ršen;
- ← *r*: in *r* skupaj z /ə/ – 'ba:rva 'brv', 'da:r 'drl', č'e'ta:rték, č'ma:ru, 'ča:ru, 'da:rve, 'ga:rŕ, 'xa:rbeŕ, 'ka:rst, 'ma:rzla, 'pa:rse, 'pa:rst, 'a:rš, s'ma:rt, 'pa:ru, 'ta:rta, u'ma:r 'umrl', 'va:rsta, 'ža:r 'žrl';
- ← *e* različnega izvora v položaju pred /j/ – 'ma:jat, na'pa:ja, o'b'la:jčen, o'ža:jen, sta'ra:jša, 'va:ja 'veja', z'da:j;
- ← včasih namesto *o:y/a:y* – 'ma:g 'mogel/moral' (del. -l), te'ka: 'takó';
- ← v prevzetih besedah – 'â:xtat, 'a:jmar, 'â:ntvela 'brisača', 'â:ftre, 'a:xtat, 'ca:jt, 'fa:rbast, 'fa:plast 'len', f'ra:j, g'lâ:š, g'va:nt, 'kâ:ncŕ 'prižnica', 'mâ:ntŕ, 'ša:jba, š'pâ:mpêt 'postelja', 'tâ:tar, ž'nâ:bŕ;

3.1.2

Nenaglašeni samoglasniki

- i**
 - ← prednaglasni, ponaglasni in izglasni *i* – i'me:, ži've:ŕl (del. -l); 'jê:zik, 'lu:upim, 'na:usim; g'râ:di (I mn.), 'lâ:si (I mn.), 'pê:bi, ž'gâ:ŕki;
 - ← včasih izglasni -ji – 'le:ži, 've:či;
 - ← izglasni *u* (v D, M ed. m. sp.) – b'râ:ti, 'kô:jŕi, na g'rô:bi, na st'rô:pi, v raz're:di, pqr 'vô:jgji;
 - ← včasih ponaglasni ě – č'lô:vik, 've:ŕdit, 'vi:ŕdit (nedol.);
 - ← v priponi -ěga in -ěm(u) – č'a:rniga, oŕ 'či:ŕnkiga 'od malega', k'o'ru:uzniga, 'tâ:kiga; pqr 'ti:ŕxim 'vô:jgji;
- u**
 - ← prednaglasni in ponaglasni *u* – du'ši:t, lud'ja:ŕ, u'xa:y, t're:ŕbux;
 - ← včasih *o* po sporadičnem ukanju v vzglasju ter v ponaglasnih zaprtih zlogih – bu'gâ: (R ed.), člu've:ka (R ed.), u'če:ta (R ed.), u'ka:y, ut'ra:uk (R mn.), pu'pa:ugŕ; 'le:ŕtus;
 - ← izglasni -iŕ, -ěŕ, -eŕ, -əŕ in -aŕ v del. -l, pa tudi v nekaterih sam. in prid. m. sp. – 'ji:sku (del. -l), 'lê:tu, 'nô:su, 'pâ:xnu,

- pop'ra:ɥlu, s'li:ɟʃu, 'vi:ɟdu, 'ci:ɟgu, 'dɛ:bu* (prid.), *ʃ'pe:ɟgu* 'ogledalo', *'vo:ɥgu, ʒ'rɛ:bu*;
- ← izglasni *-ev* – *'pe:ɟkɫarju* (R mn.), *p'lɛ:ɟtu* (prid.), *'rɛ:tku*;
- ← izglasni *-ov* – *k'mɛ:tuɥ, 'ʒa:ɟninuɥ* (R mn.), *sm're:ɟkuɥ* (prid.);
- ← včasih *-vi-* in *-vi* – *'Pa:ɥɟkuca, 'pa:ru*;
- ← *-v* za /r/ – *'ča:ru*;
- e**
- ← prednaglasni *ě* – *čre'pi:ɟje, de'ɫa:ɥci, dre'va:ɥ, le'pa:ɥ, le'se:ɟn, ple'ni:ɟca, res'ni:ɟca, tes'ta:ɥ*;
- ← prednaglasni in izglasni *e* – *be'se:ɟda, dek'le:t* (R mn.), *ne'ba:ɥ, ne'va:ɟsta, te'le:ti* (I mn.), *že'le:ɟs, 'ma:ɥrje* 'morje', *'nɛ:se, 'rɛ:če, 'so:ɥnce, 'tɛ:če*;
- ← prednaglasni in izglasni *ɛ* – *je'zi:ɟka* (R ed.), *me'sa:ɥ; b'râ:te* (T mn.), *'ko:ɥče, 'žɛ:ne* (R ed./I mn.);
- ← naglašeni *e* po umiku naglasa s končnega zloga – *p'rɛ:cej, 'rô:jen* (del. *-n*), *'sa:rce, 'sa:ršen, 'tɛ:pen* (del. *-n*);
- ← včasih izglasni *i* v prislovih – *d're:ɟve, 'ju:ɥtre*;
- ɛ/ě**
- ← ponaglasni *ě* – *'ò:rɛx, 'so:ɥsɛt*;
- ← ponaglasni *e* – *'nɛ:sɛm, ʃ'pâ:mpɛt*;
- ← ponaglasni *ɛ* – *'pa:ɟɛk; 'pâ:mɛt*;
- ← *ə* v priponi *-ək* in *-əc* – *'A:nzɛk, če'ta:rtɛk, 'či:ɟnɛk* 'majhen, droben', *'ja:bučɛk, 'ku:rjɛk, mar'ti:ɟnčɛk, 'ni:ɟzɛk, 'pe:tɛk, pɔn'de:ɟlɛk, 'vò:sɛk, x'ɫâ:pɛc*;
- o/ɔ/ò**
- ← ponaglasna in izglasna *o* in *q* – *'ja:goda, k'ɫa:dvo, na 'pâ:šo* (O ed.), *'žâ:losna, žɛ:lot, ʒ'vi:ɟnò* (T ed.);
- ← v glagolskih končnicah *-mɔ, -jɔ* – *'če:ɟmɔ, 'dâ:mɔ, 'ku:ɥpmɔ, 'nɛ:sɛmɔ; 'da:jɔ, na're:djɔ, 'rɛ:čeɟɔ, ʒ'vi:ɟjɔ*;
- ← prednaglasna *o* in *q* – *dò'mâ:; gɔ'ɫo:ɥp, kò'le:ɟn, ɔ'ba:rve, pɔ'le:ɟn, pò'mɛ:tit* (nedol.), *sɔ'bo:ɥta*;
- a**
- ← prednaglasni, ponaglasni in izglasni *a* – *ma'li:ɟna, na're:dit* (nedol.); *'de:ɟɫat, za'di:ɟxan* (del. *-n*), *'žâ:gat; 'cɛ:rkva, g'ru:ɥška, 'ka:ɥma* 'komaj', *k'râ:va, 'ne:ɟka* 'nekaj', *pò:tkva, ɥ'če:ra* 'včera', *z'go:ɥda* 'zgodaj';
- ← prednaglasnega *o* v redkih primerih akanja – *kla'bu:ɥk, kram'pi:r, mar'bi:ɟt* (< morebiti);
- ← ponaglasnega *e, ɛ* v redkih primerih akanja – *'sɛ:dat* (nedol.), *'ve:ɟvarca*;
- ← po analogiji v končnici *-om* (D mn., dv. in O ed. sam. m. in sr. sp.) – *k'mɛ:tam, te'le:tam; z b'râ:tam, s 'cu:ɥgam, s 'kò:ɟam, z 'vo:ɥzam*;
- ← po analogiji v končnici M mn. in dv. sam. m. in sr. sp. – *f 'ca:ɟtax, na 'ɫâ:sax, na 'pa:rsax, na v'râ:tax*;
- ← v nedoločniški glagolski priponi *-na-* – *f'li:ɟknat, 'pâ:xnat, 'pi:ɟknat, pɔk'le:kmat, s'pa:ɥnat, s'tɛ:gmat, uz'di:ɟgnat, 'va:rnat, z'ma:rznat*;
- ← v glagolskih končnicah *-ma, -ta* – *'bò:ma, 'bò:ta, 'dâ:ma,*

- ǣ** ← 'dā:ta, g're:ma, g're:ta, 'na:ȳsma, 'na:ȳsta, 'vi:ȳdma, 'vi:ȳtta;
 ← nenaglašeni ə pred r – 'dó:bǣr (prisl.), 'je:tǣr (R mn.), 'mo:ȳkǣr,
 'nó:tǣr (prisl.), 'pi:ȳskǣr, s'té:bǣr, 've:tǣr;
 ← ʃ skupaj z /r/ – bǣr'zi:na, dǣr'žā:la (del. -l), kǣr'vi:ȳ, ǣr'de:č,
 ǣr'ja:ȳ;

3.1.3 Zlogotvorni zvočniki

- l** ← l in l̄, če se je ob njiju reduciral samoglasnik – 'dè:bl̄, 'ga:r̄l̄,
 'kā:š̄l̄, s'té:k̄l̄, 'je:ȳd̄l̄, 'ma:ḡl̄, na're:d̄l̄, 'nè:s̄l̄, 'pā:s̄l̄, u'ma:r̄l̄,
 'va:ȳd̄l̄;
 ← v prevzetih besedah – k̄ā:bl̄, 'k̄ā:nc̄l̄, k're:nc̄l̄, 'mā:nt̄l̄, 'pa:rk̄l̄,
 'pu:ȳš̄lc̄, 're:k̄lc̄, 'ri:ȳnḡlc̄, 'te:ḡlc̄, ž'nā:bl̄;
ŋ ← m, če se je ob njem reduciral samoglasnik – 'pe:ȳsŋ (R mn.), ŋ
 'ka:rŋ (M ed.);
 ← v prevzetih besedah – 'fī:rŋska, reȳma'ti:ȳŋ;
n ← n in n̄, če se je ob njiju reduciral samoglasnik – bŋ'ta:ȳŋ, 'čè:sŋ,
 dŋ'pa:ȳŋ, g'rā:bŋ, 'è:dŋ, 'jè:sŋ, k'je:ȳŋ 'teden', 'ta:ȳšŋk,
 lu'ba:ȳŋ, 'me:ȳŋc̄, ŋ'cò:j (prisl.), ŋ'kò:l (prisl.), ŋ'ma:k 'nič',⁵
 ŋ'ma:l (prisl.), ŋb'lā:čŋ (prisl.), p'rā:zŋki, pǣr'ti:ȳŋ (vel.), 'pò:zŋ
 (prisl.), 'so:ȳnc̄ŋca, st'rā:šŋ (prisl.), š'ma:rŋce, tè:mŋ (prisl.),
 'zā:dŋ (prid.), 'žè:ȳŋ;
 ← redko iz -ŋ (predvsem v položaju za zobniki) – 'ni:ȳŋ, 'o:ȳŋ,
 'a:ȳŋd̄es̄et, 'se:ȳdŋ;
 ← v prevzetih besedah – 'ca:jŋge, 'fī:rŋki, f'ri:ȳŋ, 'kò:lŋ, 'le:ȳd̄ičŋ,
 'žè:gŋ.

3.2 SOGLASNIKI

Soglasniki so nastali iz enakih glasov kot v izhodiščnem sistemu (Logar 1981: 32) ali v prevzetih besedah, poleg tega pa še:

3.2.1 Zvočniki

- v** ← w pred sprednjimi in zadnjimi samoglasniki – 've:s 'vas', 'vé:č
 (prisl.), 'vi:sók (prid.), 'vó:da, 'vo:ȳs;
 ← včasih w pred r in l v vzglasju – v'le:št 'leč', v'rā:t, v'rè:me;
 ← v posameznih primerih kot proteza pred zadnjimi samoglasni-
 ki – 'vó:jgŋ 'ogenj', 'vó:kŋ 'okno', 'vó:jstǣr 'oster', 'vu:ȳste
 'usta', 'vu:ȳzda 'uzda';
ȳ ← izglasni l v del. -l m. sp. ed. – 'bi:ȳ, 'da:ȳ, 'jè:ȳ 'jedel', 'ša:ȳ,
 za'čè:ȳ;
 ← včasih w v vzglasju, izglasju in pred soglasniki – m'ra:ȳla,
 'o:ȳca, pop'ra:ȳlu, ǣr'ja:ȳ, ro'ka:ȳ, ŋ'ča:s, zd'ra:ȳje;

⁵ Primer: F'sé: ŋ'ku:p je ŋ'ma:k v're:ȳdŋ. 'Vse skupaj ni nič vredno.'

- j/ĵ** ← *n* na začetku besede, v položaju za soglasnikom in med dvema samoglasnikoma – *čebel'jâ:k, čre'pi:ĵje, č're:ĵšja, gošpo'de:ĵja, (ž) 'ji:m, 'ĵi:ĵva* 'njiva', 'kô:ĵ, 'kô:staj, 'ku:jxja 'kuhinja', *lô'ba:ja, 'lu:ĵkja, 'ma:ĵat* 'menjati', *vôg'ĵi:ĵše* 'ognjišče', *o'ža:jen, s'pa:ĵdja, s'vi:ĵja, š'kô:rĵi, 'že:gnaje*;
- ← v posameznih primerih kot prehodni (drugotni) /j/ – *'fu:jtrat, 'kô:ĵlk* 'koliko', 'ku:jxja 'kuhinja', 'mô:ĵdarc, 'tô:ĵlk 'toliko', 'vô:ĵlka 'velika', 'vô:ĵst 'voziti', *za'dô:ĵst* 'dovolj';
- ← včasih kot proteza pred sprednjimi samoglasniki – '(j)é:mu (del. -l), 'ĵi:ĵše 'išče', 'ĵi:t 'iti';
- l** ← *l* – 'bô:l, 'Cé:le, 'de:tela, g'râ:ble, k'lu:ĵč, k'râ:l, lud'ja:ĵ, m'ra:ĵla, 'o:ĵgle, p'lu:ĵče, 'va:ĵla, 'ze:ĵle, zè:mila;
- ← primarne skupine *tl, dl* – 'ši:ĵl, 'vi:ĵle, vi:ĵlce;
- l** *l* pred zadnjimi samoglasniki (razen *u*) – g'ĵâ:va, g'o'fo:ĵp, 'ĵâ:nsk, 'ĵâ:s, p'fo:ĵt;
- n** ← kot drugotni glas v prevzetih besedah – š'te:ĵnge;
- r** ← *r* skupaj z /a:/ oz. [a] – 'ča:rniga, 'ga:rm, 'xa:rbèt, 'pa:rse, 'sa:ršen, 'va:rĵl (del. -l), 'va:rsta, 'va:rt, dqr'žâ:la (del. -l), kqr'vi:ĵ, qr'de:č;

3.2.2 Nezvočniki

- k** ← včasih *t* pred *j* – k'ĵe:ĵgn 'teden', t're:ĵk (vrstil. štev.);
- ← *t* pred *l* – 'pe:ĵktar, 'pô:kĵ 'potlej', na k'ĵa:ĵx;
- ← *t* pred *n* – k'nâ:l 'tnalo';
- g** ← včasih *d* pred *n* – g'na:r, k'ĵe:ĵgn 'teden', o'pa:ĵgn;
- x** ← včasih *k* pred *t* ali *m* – 'do:ĵxtar, x'mâ:l 'kmalu';
- f** ← včasih *v* pred nezvenečimi nezvočniki – f'sâ:k, f'ša:ĵlo;
- š** ← šč – 'go:ĵša 'gozd', 'ĵi:ĵše 'išče', k'ĵa:ĵše, 'ku:ĵšar, mraĵ'li:ĵše, pe'ši:ĵca, 'pi:ĵše, 'pi:ĵšola 'piščal', 'té:š 'tešč', vôg'ĵi:ĵše 'ognjišče';
- ← včasih *s* pred *k* – š'ko:ĵrja 'skorja';
- ž** ← včasih *č* v položaju pred zvonečim soglasnikom – do'ma:žga, qr'de:žga.

Zveneči nezvočniki *b, d, g, z, ž* so nastali tudi iz nezvenečih po asimilaciji na sledeče zvoneče nezvočnike, nezveneči pa iz zvonečih z asimilacijo na sledeče nezveneče nezvočnike in v izglasju; to velja tudi za nezvočnike, ki so prišli v omenjene položaje po onemitvi samoglasnikov.

3.3 NAGLAS

- 3.3.1 Naglasno mesto v besedi je podobno kot v izhodiščnem sistemu, le da so zlogi, ki so bili tam pred naglašeni kratkimi zadnjimi zlogi, naglašeni ('žè:na, 'kô:sa, 'mè:gla). Naglasni umik s cirkumflektirane zadnje dolži-

ne ni izvršen (*me'sa:u, u'ka:u, zla'ta:u*), pač pa je pogosta morfologizacija naglasa (npr. *'pi:jsala, 'sa:rce*).

- 3.3.2 Kolikostnih nasprotij ni, saj so se nekdanji kratki naglašeni samoglasniki v zadnjih ali edinih besednih zlogih podaljšali (npr. *'dè:š, k'mè:t, 'kò:š, 'pè:s*).

4 IZGUBA GLASOV

4.1 SAMOGLASNIKI

- i** – v prednaglasnih zlogih ob zvočnikih (*b'la:, p'ja:n, s'ro:utka, š'ró:ka, ž've:jt, ž'vi:jna*); v predponi *pri-* se iz *ə* pred *r* razvije *q* (*pqr'já:tj, pqr'pè:lu*);
- v ponaglasnih notranjih zlogih v priponah *-ina* (*gø've:dna, 'ju:užna*), *-ica* (*'gó:sanca, 'pá:lca, 'tu:ršca, 've:jvarca*), *-ice* (*'vi:jilce*) – pri tem za soglasniki nastaneta zlogotvorna *ʃ, ŋ* (*'lâ:jŋca, š'ma:rŋce*), *-ika* (*'je:tka*); v glagolski priponi *-i-* v sed. mn. in dv. vseh oseb (*m'lâ:tma, m'lâ:tta, m'lâ:tmø, m'lâ:tte, m'lâ:tjo; 'vi:jdma, 'vi:jtta* itd.); v nedoločniški priponi *-i-* (*'mi:jsjt, 'nò:st, ø'žè:nt se, 'pâ:st, p'rò:st*); včasih v del. *-l ž. sp. ed.* (*c'vi:lla, 'ku:upla*);
- v izglasju v D, M ed. večine sam. in prid. ž. sp. (*pø 'ce:jist, pqr 'ju:užp, x 'me:š, na 'mi:js, na 've:s*); v D, M ed. os. zaim. za 1. in 2. os. in povratnoos. zaim. (*pqr 'mè:n, x 'tè:p, k 'sè:p*); v O mn. sam. in prid. m., ž., sr. sp. (*z be'se:jdam, z b'ra:tam, s te'le:tam*); v prislovih in ostalih nepregibnih besedah (*mar'bi:jt, 'nò:tar* (prisl.), *ø'ko:ul, pø'nò:č, s'no:uč, 'tu:ut, za'dò:jst*); v I ed. in mn. prid. m. sp. (*kø'ru:užp, 'lâ:nsk, slo'va:jnsk*); v vrstil. štev. (*t're:jk*); v nedoločniku (*'de:jfat, 'je:jst, kø'si:jt, 'ma:jt, pø'mè:tit, post'lâ:t, 're:jzat, s'kâ:kat*); v velelniški končnici *-i* (*'nè:s, 'pâ:xŋ*); v del. *-l m. sp. mn.* (*'de:jfal, 'je:jdl, 'ma:gj, 'me:jil, na're:dj, 'pâ:sj, pøz'nâ:l, s'kâ:kal, ži've:jil*);
- u** – redko v prednaglasnih zlogih (*gø'l'fa:t, ps'ti:jla*);
- včasih izglasni *-u* v M ed. sam. m. in sr. sp., kadar ne preide v *-i* (*u 'ka:rŋ, pø 'me:jst*); v R, T dv. os. zaim. za 1. in 2. os. (*'na:j, 'va:j*); v prislovih (*x'mâ:l*);
- včasih izglasni *u* (< *-it, -ět, -et, -əf*) v del. *-l m. sp. ed.* – *je 'xó:t 'hodil, 'ma:g 'mogel/moral, na're:t 'naredil, 'na:š 'našel, 'na:js 'nesel, p'ri:š 'prišel, 're:jk 'rekel, 'va:rk 'vrgel*;
- ě** – v prednaglasnih zlogih ob zvočnikih (*s'jâ:t 'sejati*); v pridevniški končnici *-ěga* (*'è:ŋga, 'fa:jŋga, 'ná:žga, nø'be:ŋga, 'a:uŋga*); kot glagolska pripona v del. *-l* (*'ve:jidla, 've:jdl, 'vi:jdl, 'vi:jdl*);
- e** – redko v prednaglasnih zlogih ob zvočnikih (*g'na:r, kuš'vâ:la*);
- o** – v prednaglasnih zlogih – v glagolski medponi *-ovâ-* (*izdel'vâ:t*,

- kup'vâ:t, stan'vâ:t*);
- v izglasju v I ed. sam. sr. sp. ('čē:l, 'me:jst, m'la:jk, '(v)ô:kɤ, 'žē:ij); v prislovih ('čē:js 'čisto', 'dô:bq̄r, 'xi:ijq̄r, 'lē:xk, q̄b'lâ:čɤ, st'râ:šɤ, ve'li:jk); v del. -l (*je 'tē:kɤ, sɤ 'rē:kɤ*);
 - ə - večinoma v ponaglasnih zlogih za zvočniki v priponah -əc, -ək (*brat'râ:nc, ga'si:ijc, 'kô:nc, q̄'vi:ijɤ, p'jâ:nc, 'ro:užɤk'râ:nc, Slq̄'va:ijnc, 'tô:rk, 'za:jc, z'vô:nc*); v nekaterih primerih za nezvočnikom pa je nenaglašeni ə ohranjen kot é (*'či:ijnék, x'lâ:péc, 'pe:ték*);

4.2 SOGLASNIKI

4.2.1 Onemlitve zaradi asimilacije:

bt	→	t	-	<i>xqr'ti:jšuuna,</i>
xtn	→	xn	-	<i>fajx'nô:ba</i> 'vlaga',
mn	→	n	-	<i>sed'na:jst, q̄s'na:jst,</i>
st	→	s	-	<i>'čē:js</i> 'čisto', <i>šes'na:jst, 'žâ:losna,</i>
td	→	d	-	<i>'pe:dęset, de've:dęset,</i>
vn	→	m	-	<i>z'râ:m</i> 'zraven',
vn	→	n	-	<i>t'râ:nik,</i>
stk/zdg	→	sk/zg	→	s/z - <i>'pa:jska, 'pe:tɤd'va:jzga.</i>

5 OSTALI POJAVI

5.1 Disimilacija:

db	→	dv	-	<i>pod'vo:ujje</i> 'podboj',
k-t	→	(g)-d	-	(g)'de:r 'kateri',
mn	→	ɤn	-	<i>s'pa:ɤnɤm, za'pa:ɤnla,</i>
m-n	→	m-l	-	<i>ra'mu:lke</i> 'harmonika' (< *ramonike),
r-r	→	q̄-r	-	<i>ma'si:ra</i> (toda <i>'ma:rtrat, z'ma:rtran</i>),
r-r	→	j-r	-	<i>fa:jmuštar.</i>

6 PRIMER NAREČNEGA BESEDILA

Spomini na mladost

Dq̄'mâ: sɤ b'la: na 'vô:jlki kme'ti:ij. B'lô: nas je de've:t utra:ɤk - t'rô:j 'pê:bi pa 'še:ist dek'le:t. Žē q̄t 'či:ijnkiga smq̄ 'ma:gɤ 'de:ijlat, še p're:ijt ko smq̄ š'li: f 'ša:ɤlq̄. P're:ijt ko si 'ša:ɤ f 'ša:ɤlq̄ si 'ma:g s'pâ:mpêt pöst'lâ:t, pò'mè:tit; ko je 'bi:ɤ 'ca:jt za 'pâ:šô, si 'ma:g ž'vi:inô na'pâ:st, pul si pa 'ša:ɤ. 'Ša:ɤ si 'bô:l 'zâ:dɤ 'ca:jt, za'to:ɤ si 'ce:ijlq̄ 'pô:t 'lê:tu, pa si p'ri:š f 'ša:ɤlq̄ 'čē:js za'di:ixan.

Dq̄'mâ:, ko smo p'ri:šl is 'ša:ɤle, smq̄ 'ma:gɤ s'pe:t 'de:ijlat. Če je b'lô: t're:ijba g'nâ:t ž'vi:inô na 'pâ:šô, 'pô:kɤ smo d'râ:čje 'lâ:mal, smo 'me:ijl 'bu:ɤtare za pqt'ku:rt

za k'mé:čko 'pa:ič. Dār'gā:č smo 'me:il pa z'me:ram 'ka:ve de'la:uce, s'kò:r u'sa:k 'de:n, pa si jim 'ma:g 'nè:st 'pi:it na 'ji:iṽo pa na t'rā:nik.

F 'ti:istix 'ca:jtax je b'lò: 'tò:yt ve'li:jk 'pe:iklarju. 'Nò:, z'da:j če si 'è:mu 'vè:č 'zè:mle pa 'ta:u, si 'ma:g 'ti:ste 'pe:iklarje 'ma:it tut po 'ka:u k'je:ign. 'Ti:ist ko so 'me:il pa 'ko:uče, so ga pa 'me:il pa po 'ka:u 'de:n al pa 'ni:č. 'Nò:, 'tè:ist 'pe:iklar p'ra:uzap'ra:u ni 'ni:č 'de:ilu, 'jè:u je 'bò:l, al pa u'ča:s, če je 'bi:u g'de:r 'ka:ve g'rā:ble pop'ra:ulu al ka 'ta:k, če je 'bi:u 'bò:l še, de je 'lè:xk 'ka:j na're:t.

(Pripovedovala Milka Senica (rojena 1923), Šmarje pri Jelšah, april 1997)

Literatura

- Jakop, Tjaša, Fonološki opis govora Ložnice pri Žalcu (SLA 324), *Jezikoslovni zapiski* 7, Ljubljana 2001, 365–380.
- Jakop, Tjaša, *Fonološki opis šentviškega govora*, *Seminarsko delo*, Ljubljana 1997.
- Logar, Tine, Izhodiščni splošnoslovenski fonološki sistem, *Fonološki opisi srpsko-hrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih opšteslovenskim lingvističkim atlasom*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1981 (Posebna izdanja LV, Odjeljenje društvenih nauka 9), str. 29–33.
- Orožen, Martina, Fonološki opis za kraj Šmarje pri Jelšah (OLA 18), *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih opšteslovenskim lingvističkim atlasom*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1981 (Posebna izdanja LV, Odjeljenje društvenih nauka 9), str. 157–163.
- Povše, Ivana, *Govor Šmarja pri Jelšah in okolice*, *Magistrsko delo* (tipkopis), Ljubljana, 1980.
- Orožen, Martina, *Oblikoslovje v govoru Šmarja pri Jelšah*. *Slavistična revija* 36 (1988), 177–189.
- Škorjanc, Nataša, *Vinogradniška terminologija v Strtenici na Kozjanskem*, *Diplomska naloga*, Ljubljana 2002.

Phonological Description of the Local Speech of Šentvid

Summary

The local speech of Šentvid near Grobelno belongs to the Štajersko dialect group. Like all Štajersko speeches, it has lost the tonemic opposition. The quantitative opposition is not preserved either: because the short stressed vowels in the final or the only syllable have lengthened and the former quantitative opposition has been partly replaced by the qualitative opposition (e.g. b'ra:t b'rā:ta, k'ru:x k'ru:uxa; m'la:t m'lā:da). In the past there was a strong tendency towards the diph-

hongization of the stressed vowels and because of this the diphthongs prevail in the stressed vowels system. Short are only the unstressed vowels.

The system of long stressed vowels is monophthongal-diphthongal and consists of 10 phonemes: i:, i:ĩ/ę:i, è:, e:, e:i/a:i, a:/ã:, o:u/a:u, ô:, u:u/õ:u, u:, and the system of short unstressed vowels consists of 5 phonemes: i, e [e/è], a, o [o/ô], u. Besides the general Slovenian stress-shifts also the shift-back to the pre-stress e and o ('gò:ra, 'tè:ta) and the shift-back to the pre-stress schwa ('mè:glà) have occurred. The vowel reduction is of medium degree. In most cases the unstressed high vowels i, ě and ə become muted in combination with the sonorants and in word-final position (especially in the participle in -l). In this speech there is no umlaut after the consonants j (< ĭ, ñ), l (< Ĺ) and č, ž, š functioning as palatals. Some of the unstressed vowels have become silent in combination with the sonorants /l/, /m/, /n/ and [ŋ] which has resulted in the emergence of the syllabic sonorants /l̩/, /m̩/, /n̩/, [ŋ̩].

The consonant system is a result of individual specific developments: Ĺ has lost its palatal component and has become l (p'lu:uče); besides the medial l before the front vowels and u the velar ɫ (g'fã:va) is also pronounced before the back vowels; in position after vowels ñ has lost its nasal character and has merged with the etymological j (s'vi:ija), although it has preserved some nasality in individual instances – ĵ ('kò:ĵ, 'ji:iva). The groups črě-, žrě- are preserved (č're:i've, ž'rè:be); the group šč has assimilated into š (k'fã:iše). The primary groups tl, dl have assimilated into l ('vi:ilce), while the secondary groups tl, dl are, in most cases, preserved even in the participles (pã:dla).

Jezikovne podobe žalosti v frazemih slovenskega jezika¹

Elena Savelieva

IZVLEČEK: V članku je na podlagi frazemov s skupnim pomenom 'žalost' prikazana pomembna vloga primerjalne, metonimične in metaforične podobe v notranji zgradbi frazema pri določanju njegovega pomena in funkcioniranja v govoru. Na kratko je predstavljeno, kako se žalost izraža v slovenskem jeziku.

ABSTRACT: On the basis of phrasemes with the common meaning 'sadness' the article shows the very important role of the comparative, metonymical and metaphorical imagery in the phraseme's inner structure which serves for the determination of its meaning and function in speech. The ways of expressing sadness in Slovenian phraseology are briefly discussed.

0 Uvod

Frazeologija je postala zadnji dve desetletji eno najpomembnejših in najpri-
vlačnejših raziskovalnih področij v slovenistiki. Intenzivno zbiranje frazemov po-
teka tako v knjižnem jeziku kot tudi v narečjih, poleg zbiranja pa tudi njihova po-
menska in oblikovna razvrstitev. To je povezano s spoznanjem, da so frazemi neloč-
ljivi del določenega jezika in kulture. Frazemi namreč izražajo določena dogajanja,
občutke, situacije, ki so tesno povezane s samim človekom, z ravnanjem ljudi v
družbi ali odnosi med njimi. Frazeologija torej odraža kognitivno dejavnost članov
jezikovne skupine, ki temelji na njihovih naivnih predstavah o svetu (Čerdanceva
1996: 65).

Prispevek izhaja iz teze D. Dobrovol'skega, če v jeziku obstaja niz fraze-
mov, ki na različen način izražajo isti koncept (npr. take pojme kot »strah«, »jeza«,
»veselje«, »smrt«), lahko predvidevamo, da imamo opraviti z različnimi koncep-
tualnimi variantami, iz česar sledijo različne pomenske oblike. Številni frazemi s
skupnim pomenom 'žalost' niso identični, razlikujejo se po asociaciji oz. podobi

¹ Članek se navezuje na diplomsko nalogo *Jezikovne podobe žalosti v frazemih slovenskega jezika*, Oddelek za slovanske jezike in književnosti Pedagoške fakultete Univerze v Mariboru, 2002, mentorica izr. prof. dr. Irena Stramljič Breznik.

(npr. žalost, pri kateri *sklonimo glavo*, se razlikuje od žalosti, v kateri *si lomimo roke* ali od katere *je komu mraz pri duši*). Večina frazemov ima razvidno notranjo zgradbo, zato je pri opisu njihovega pomena treba upoštevati podobo, ki je metonimične in/ali metaforične narave. Eden izmed načinov opisa le-te je konceptualna metafora, ki podaja možnost vpogleda, kako razni narodi dojemajo posamezna čustva, v tem primeru Slovenci čustvo žalosti. Za lažjo obravnavo gradiva na kratko opredeljujem pomen frazema in predstavljam temeljna spoznanja kognitivne teorije.

1 Pomen frazema

O pomenu frazemov, kakor meni E. Kržišnik (1994: 138), je mogoče govoriti z dveh vidikov. Pri prvem gre za razmerje med pomenom frazema kot celote in pomenu njegovih sestavin (stopnja in način udeležnosti pomena sestavin v pomenu frazeološke enote). Pri tem je najpomembnejše merilo predvidljivosti (motiviranosti) pomena iz pomenov sestavin. Drugi vidik upošteva pomen frazema kot celovite enote (zlasti razmerje med denotativnim in konotativnim delom pomena enote).

V frazeologiji se je uveljavila delitev frazeoloških enot na *zrasleke* (popolnoma nemotivirane), *sklope* (motivirane preko metaforičnih in metonimičnih prenosov), *skupe* (popolnoma motivirane + delno/nič motivirane sestavine z dobesednim in frazeološkim pomenom) in *sestave* s popolnoma predvidljivim pomenom (Kržišnik 1994: 140–141). Motiviranost je povezana s podobo v notranji pomenski zgradbi frazema. Pri zraslekih asociacija ni več živa ali jo je treba vzpostaviti etimološko. V sklopih in skupih igra pomembno vlogo »prenesenost« pomena, ki je lahko izražena s primero (npr. *držati se/sedeti kot kup nesreče*), metaforo (npr. *koga je zazebló v dušo/srce/ pri duši/srcu*), metonimijo (npr. *žalost komu stiska/tišči grlo*), simbolom (npr. *žalost komu tesni srce*, kjer je *srce* »organ čustvovanja«). Asociacije so večinoma predvidljive za določeno jezikovno-kulturno skupnost, ker odražajo zanjo značilen pogled na svet in razumevanje le-tega. Na podlagi tega lahko govorimo o kulturno-nacionalni specifikki frazeološkega sestava jezika, ki se izraža bolj slikovito kot v besedju, v tem primeru frazeološki fond jezika dopolnjuje slovarskega (Telia 1996: 83). Ista avtorica meni, da pri opisu pomena določenega frazema ni tako pomemben denotativni pomen, ampak asociacijske konotacije, ki so v notranji pomenski zgradbi frazema in se pojavljajo pri njegovem »dobesednem prebiranju«. Le-te so pomembne ne samo v izhodiščnem pomenu frazeološkega poimenovanja, ampak tudi pri njegovem funkcioniranju v govoru.

Glede na to, da je med obravnavanimi frazemi žalosti tudi precej skupov, velja na kratko prikazati njihove lastnosti. Skupi se od sklopov in zraslekov razlikujejo po tem, da poimenujejo analitično, tj. da ima ena izmed poimenovanj vedno samostojen denotativni pomen, druga pa kaže na svoj denotat preko tega poimenovanja. Skupe v angloameriški teoriji imenujejo leksikalne kolokacije, v rusistiki se je uveljavil pojem leksikalne kolokacije z analitičnim pomenom. V nadaljevanju bo uporabljen pojem kolokacija, ker se je uveljavil tudi v slovenistiki, in sicer Erika Kržišnik (2001: 8) govori o kolokacijah kot o stalnih besednih zvezah »s sestavinami, ki imajo delno omejeno kolokabilnost in t. i. »oslabljen pomen«.

Za kolokacije je značilno, da ena izmed sestavin ohrani svoj izhodiščni (slovarski) pomen, v večini je to jedrna beseda, druga sestavina dobi prenesen pomen. Realizacija le-tega je vedno povezana z jedrno besedo (ali nizom besed), npr.: *hrepnenje, nemir, jeza, otožnost, strah se koga loteva*, toda ne **veselje se koga loteva; strah, jeza je koga obšla*, toda ne **sram je občel koga* ipd.² Jedrna beseda torej vnaprej določa razumevanje druge besede, npr.: *globoka žalost* 'močna žalost', *grenka žalost* 'ki vzbuja duševno bolečino', *toniti v žalost* 'postajati žalosten'. Pomensko odvisne besede imajo določeno pomensko razlago, ki je možna pri kombinaciji z dano pomensko jedrno besedo. Prihaja lahko do homonimije, ko ista pomensko odvisna beseda ob različnih jedrih dobi različen pomen, npr. *globoka žalost* 'močna žalost', *globoka misel* 'ki odkriva bistvo stvari', *globok mir* 'popoln mir'.

2 Kognitivna teorija

2.1 Kognitivno jezikoslovje se je v sedemdesetih letih 20. stoletja pojavilo kot posebna smer, danes pa se je razvilo v samostojno vedo. Ena izmed najpomembnejših teoretičnih smeri kognitivnega jezikoslovja je kognitivno pomenoslovje. Znanstveniki v zadnjem času posvečajo veliko pozornosti kognitivnim vidikom jezika, mehanizmom oblikovanja pomena, ki so povezani s spoznavnim dojemanjem človeka. Pomembno vlogo pri tem ima preučevanje, kako človek sprejema in konceptualizira resničnost in kateri objektivni in subjektivni dejavniki imajo odločilen pomen v oblikovanju slik sveta določenega naroda (Kravčenko 2001: 4). K najbolj znanim kognitivnim kategorijam spadajo koncept, izhodiščno, ciljno področje, konceptualizacija idr. Konceptualizacija je način posplošitve človeške izkušnje, ki jo govorec uresničuje v trenutnem izražanju. O isti situaciji lahko človek govori na različne načine, odvisno od tega, kako si jo predstavlja v določenem trenutku (Rahilina 2000: 7). Središčno mesto v kognitivni teoriji ima koncept. Koncepte pripisujemo najrazličnejšim jezikovnim enotam: oznakam naravnega razreda, oznakam situacij in oseb. Vsak koncept se nahaja na področjih (*domains*), ki oblikujejo pomensko ozadje, iz katerega izločamo koncept.³ V pomenu koncepta se združujejo denotacija in konotacija ter znanja o svetu in o subjektu, ki ta svet zaznava. Koncept vključuje naslednje informacije: predmetno (pojmovno), psihološko (slikovno in vrednostno) ter komunikativno (znotrajsistemsko, pragmatično in etimološko), torej pomeni enoto skupinskega znanja/spoznanja, ki zajema jezikovno izražanje in je označen z narodno kulturno specifikom (Vorkačev 2001: 48).

V okviru kognitivnega pomenoslovja sta utemeljena dva pristopa pri opisu pomena: pomenski (prototipski) in metaforični (prim. Apresjan 1993: 27–29; Vorkačev 2001: 54). Pozornost bo posvečena predvsem drugemu.

Metaforični pristop predstavlja Lakoff-Johnsonova teorija metafore, ki se je razvila v začetku osemdesetih let (G. Lakoff, M. Johnson 1980). Lakoff in drugi menijo, da je cilj jezikoslovja opis metaforike naravnega jezika, in ugotavljajo, da

² Primeri E. Savelieva.

³ Bolj podrobno o tem Rahilina (2000).

je naš konceptualni sistem po svojem bistvu metaforičen, metaforo pa dojemajo »kot sredstvo, ki nam omogoča, da razumemo in doživljamo eno izkušnjsko področje s pomočjo drugega izkušnjskega področja« (Žic Fuchs, 1992/93: 586). Lakoff in Johnson podelita metafori lastnost univerzalnega mehanizma, ki razlaga številne fenomene pomenoslovja in slovnice. V razpravi *Sodobna teorija metafore* (1995) je Lakoff povzel temeljne rezultate o metafori. Z metaforo dojamemo abstraktne pojme in opravljamo abstraktna sklepanja, po svoji naravi je metafora pojmovna, ne pa jezikovna. Pomemben del našega pojmovnega sistema je nemetaforičen, le na tem temelji metaforično razumevanje. Metafora je preslikava preko pojmovnih področij. Vsaka preslikava je trdna množica ontoloških ustreznaj med bitnostmi na izhodiščnem področju (*source domain*) in bitnostmi na ciljnim področju (*target domain*).⁴ Ko so ta trdna ustreznaja dejavna, lahko preslikave prenesejo sklepalne vzorce izhodiščnega področja na sklepalne vzorce ciljnega področja. Preslikave temeljijo na telesu in na vsakdanjem izkustvu in vednosti (Lakoff 1998: 320).⁵ Jezikovna uresničitev konceptualnih metafor so konvencionalni metaforični izrazi, zato je predmet sodobnih jezikoslovnih raziskav postala konvencionalna metafora (v tem primeru tudi frazeologija kot zbir konvencionalnih metafor) in njena funkcija v pojmovnem sistemu.

2.2 Teorijo konceptualne metafore je pri opisu frazemskih pomenov po zgledu G. Lakoffa uporabil R. Gibbs s svojimi kolegi. V ruski frazeologiji se je temu vprašanju posvetil Dobrovol'skij, ki je v razpravi *Obraznaja sostavljajuščaja v semantike idiom* (1996) pri določanju pomena frazemov primerjal kognitivno-psihološko perspektivo z jezikoslovno.⁶ Tega se je lotil v okviru oblikovanja frazeološkega tezavra.⁷

Dobrovol'skij na primerih ugotavlja, da Gibbsova koncepcija ne daje možnosti opisati nekaterih pomenskih razlik med frazemi s podobnim pomenom, ki jih lahko čutimo intuitivno. Kot primer navaja angleška frazema *spill the beans* in *blow the lid off*. Frazema nista popolna sinonima, ker se uporabljata v različnih okoliščinah, razlike pa temeljijo na podobi v njunem pomenu. *Blow the lid off* aktivira v zavesti podobo o vrelem kotlu z zaprtim pokrovom. Odpiranje pokrova ustreza po logiki medsebojnega vplivanja izhodiščnega področja in ciljnega področja ideji namerne prepustitve dostopa do zaupne informacije. Tisti, ki se mu posreči pogledati v kotel, dobi informacijo o procesih in dogodkih, ki jih v navadnih okoliščinah ne

⁴ M. Jemec uporablja pojma 'izhodiščna domena' in 'ciljna domena' (1998/99: 231). Pri E. Kržišnik pa zasledimo 'izhodiščno področje' in 'ciljno področje' (1999: 65).

⁵ O kritiki Lakoff-Johnsonove teorije gl. Čeh, J., 2001, *Metaforika v Cankarjevi kratki pripovedni prozi*, Maribor, Slavistično društvo, 14–34.

⁶ Ruski frazeologi ločijo pojma frazem in idiom. »Idiomatika je del frazeologije, kjer se pogosto kaže popolno odtujevanje leksemskih sestavin od njihovega prvotnega (slovarskega) pomena« (Čerdanceva 1996: 58). Dobrovol'ski uporablja termin idiom kot »frazem v ožjem pomenu«. Torej med idiome spadajo sklopi in zrasleki.

⁷ Frazeološki tezaver z dvojno členitvijo (od »koncepta k podobi« in »od podobe h konceptu«) daje možnost prikazati ne samo primere, ko se koncept izraža s pomočjo različnih podob, ampak tudi primere, ko frazemi na prvi pogled različnih semantičnih polj kažejo na skupno notranjo zgradbo (Dobrovol'skij 1996: 91).

moremo opazovati. *Spill the beans* sproži v zavesti predstavo o raztresenem fižolu, s tem ustreza ideji, da kdo naključno, nenamerno izblebeta skrivnost.

Dobrovol'skij prihaja do podobnih ugotovitev kot Telia, in sicer da v frazemu z živo notranjo zgradbo podoba vpliva na uporabo le-tega v govoru. Pri tem so bistvene operacije govorca z relevantnimi znanji, ki so vezana na dobesedno »branje« frazema. V jezikovni intuiciji je v ozadju vsakega motiviranega frazema znanje, ki ga izpeljujemo iz izhodiščne konceptualne strukture in ga ponavadi ne registriramo. Tako frazem *nositi vodo s sitom* ne pomeni samo 'delati nekaj vedoma zaman, brez rezultata', ampak tudi 'ukvarjati se z neko usmerjeno dejavnostjo, pri tem pa uporabljati popolnoma neustrezna sredstva za doseganje teh ciljev, kar nujno privede do neuspeha', saj vsak ve, da sito ni primerno sredstvo za prenašanje vode (Dobrovol'skij 1996: 72–74).

Upoštevanje podobe daje možnost razdeliti številne frazeme enega pomenskega polja na podskupine, ki so blizu (kvazi)sinonimnemu nizu, kar omogoča bolj dosledno določanje pomenskih podobnosti in razlik med frazemi pri njihovi razlagi (Dobrovol'skij 1996: 91). Pri tem avtor poudarja, da je za različne vrste frazemov treba iskati različne načine opisa pomena, konceptualna metafora je lahko le eden izmed načinov. Za ponazoritev vzame pomensko polje »strahu«, saj se čustva nikoli ne izražajo neposredno, temveč v prisposodobah, in jih lahko ontologiziramo, če najdemo način, kako jih prevesti iz »nevidnega« in neoprijemljivega sveta duha v »vidni« in objektivirani svet fizičnih reakcij (Dobrovol'skij 1996: 91). Metafora je najprimernejši način njihovega opisovanja. Pri analizi konceptualnih metafor *strahu* (pri Lakoffu in Kövecsesu je strah pojmovan kot »zaboj«, »stihija«, »zloben sovražnik«, »mučitelj«, »nadnaravno bitje«, »nasprotnik«). Dobrovol'skij meni, da odvečna podrobnost v izločevanju različnih podob ovira posplošitve, nujne za tezavrske predstave. Pri nekaterih primerih razlike med določenimi »metaforami in metonimijami strahu« zgledata kot umetne in jih ni mogoče eksperimentalno preveriti (1996: 83). Avtor poudarja, da je bolj primerno uporabljati konceptualne metafore, ki niso preveč abstraktne in so orientirane na osnovno raven kategorizacije.

Na pomanjkljivost metaforične koncepcije sta opozorila že Valentina in Jurij Apresjan, ki pravita, da imata Lakoff in Johnson metaforo za končni produkt jezikovne analize. Pomenska motivacija tega, zaradi česar ta ali druga metafora asociira določeno čustvo, manjka. Med fizično motivacijo in metaforo samo manjka jezikovni, pomenski člen. Poleg tega specifične metafore, ki se nanašajo prav na določena čustva, niso pojasnjene. Nekatero metafore namreč dajejo občutek, da ne temeljijo na jezikovni praksi, temveč na posameznikovi rabi. Kot primer navajata metaforo LJUBEZEN JE POTOVANJE in ugotavljata, da lahko potovanje označuje številne druge človeške dejavnosti (npr. prepir, debato, pogajanje, kritiko, pohvalo itd.), tako da se vrednost te metafore pri opisu ljubezni zmanjšuje. Metafora vzbuja dvom tudi zaradi tega, ker podobi ljubezni in potovanja spadata v različni področji narave in dejavnosti človeka.⁸

⁸ V. Apresjan in J. Apresjan (1993) predlagata razlaganje čustev preko telesnih analogij (npr. *strah je mraz*, *gnus je neprijeten okus*, *usmiljenje je fizična bolečina*, *strast je vročina*). Seveda je ta način uporaben samo takrat, kadar učinki čustvenega in fizičnega stanja dobijo v jeziku isti izraz. Obstaja veliko čustev, za katera na področju fizičnih pojavov

2.3 V slovenskem jezikoslovju sta o kognitivni teoriji in o konceptualnih metaforah leta 1999 spregovorili Erika Kržišnik in Marija Smolić. V obsežni razpravi *Metafore, v katerih živimo tukaj in zdaj* sta razložili novo pojmovanje konceptualne metafore na podlagi del G. Lakoffa in M. Johnsona. Pri tem sta poudarili, da v slovenski tradiciji pojmovanje metafore kot dela »vsakdanjega« jezika in kot dela našega konceptualnega sistema ni povsem novo. Tu sta omenili razpravi A. Vidovič Muhe (1986) in F. Levstika (1858).⁹ Pomembno se zdi omeniti v tem kontekstu še prispevek J. Debeveca iz leta 1905 *Podoba (metafora) v slovenskem jeziku in slovstvu*.¹⁰ V poglavju o »dušeslovju metaforek«, naslanjajoč se na razprave J. Jurkovića, I. Prijatelja, Wundta in J. Müllerja, je J. Debevec navedel štiri zakone nastanka metafore, in sicer (1) pri tvorjenju metafor je človek prenašal izraze za poimenovanje zunanjega sveta na svoj notranji svet; (2) poosebljal naravo; (3) pri sprejetju novih vtisov se je naslanjal na že znane; (4) v stvareh je videl prej podobnosti kot razlike. Pri prvem zakonu je avtor poudaril, da je človekovo dojetje stvari navezano na njegovo telo, tj. človek vse sprejema po čutilih. Ko je človek poimenoval pojave zunanjega sveta, je z istimi izrazi zaradi varčnosti poskusil poimenovati pojave svoje notranjosti. Slednje pa je storil na podlagi podobnosti. Po Jurkoviću je navedel metafore, ki izražajo »delovanje človeškega uma«, npr. metaforo *tkanja: snovati hudobne naklepe, osnutek*. Podal je tudi primere metafor, ki izražajo duševna stanja in notranja čustva: *zatopiti se (v misli), vneti se, napihniti se, izkopati se (iz dolgov)* itd. Debevec je ugotovil, da se človek prenesenega metaforičnega pomena pogosto ne zaveda. Pri tem se avtor strinja s trditvijo Jeana Paula, da je vsak jezik »slovar obledelih metafor«. Pri drugem zakonu je Debevec po I. Prijatelju spregovoril o naravi personifikacije. Človek se je zavedal svojega življenja, ki se najbolj javlja v gibanju, in ker je v naravi okrog sebe tudi videl gibanje, je začel prenašati pojave svojega življenja na predmete v naravi in jim dajati človeške atribute.¹¹ Pri tretjem zakonu je avtor po Wundtu in Müllerju primerjal razvoj »otrokove duše« z razvojem »duše celega naroda tedaj, ko je ustvarjal jezik«. Ko otrok, ki je videl leteti ptiča, zagleda letečega metulja, bo rekel, da je tudi ta ptič. Torej človek vsak nov vtis poveže s predstavami in težnjami, ki jih ima že od prej, in ga subjektivno obarva. Debevec je v razpravi večkrat poudaril, da »metafore ustvarja živa domišljija« in obratno, »metafore bogatijo človekovo domišljijo« (Debevec 1905: 7–9).

Istočasno z razpravo Kržišnikove in Smolićeve je nastal prispevek Mateje Jemec¹² in Blanke Pajič, v katerem sta na podlagi kognitivnega pristopa zbrali in

(npr. *začudenje* in njemu sorodna čustva) ni analogij. Na splošno se določeni telesni sistemi po J. Apresjanu približujejo določenim duševnim sistemom (skupaj jih je osem), torej se vsak telesni sistem odraža v njemu parnem duševnem sistemu: zaznavi so podobna intelektualna stanja in dejavnost (npr. mentalni pomeni glagolov *videti* in *slišati* – 'predstavljati', 'razumeti', 'vedeti'), fiziološkim stanjem (nujnostim) so podobne želje (npr. *imeti jejo po resnici, znanju* itd.), fiziološkim reakcijam so blizu čustva, fizičnim dejavnostim pa govor (Apresjan 1995: 42–43, 49–51).

⁹ Podrobneje o tem E. Kržišnik in Marija Smolić (1999: 63–64).

¹⁰ Na razpravo me je opozorila dr. I. Stramljič Breznik.

¹¹ O pomembnosti koncepta gibanja prim. Kržišnik, Smolić (1999: 77).

¹² Leta 2001 je Mateja Jemec napisala diplomsko nalogo z naslovom *Izražanje negativnih*

obdelali izražanje jeze v slovenskem jeziku. Avtorici sta se pri analizi izrazja naslanjali na delo Z. Kövecsesa.¹³

3 Čustvo žalosti v slovenskih frazemih

3.1 Nesporno je, da so čustva neločljivi del človekovega življenja, saj spremljajo vsako njegovo delovanje. Bogat svet čustev se kaže predvsem v jeziku, o čemer pričajo številna sredstva, s katerimi se izražajo.

Psihologi (Goleman 1997: 339) menijo, da je žalost najpogostejše negativno čustvo in da je običajen odziv na marsikatero izgubo (npr. mladosti, staršev, prijateljev, službe, možnosti, ljubezni, tudi življenja).

Po SSKJ-ju *žalost* pomeni: čustvo, ki ga povzroča doživljanje česa duševno bolečega, smrt, izguba koga // duševno stanje, ki je posledica tega čustva // kar izraža, kaže to čustvo, stanje; lastnost, značilnost žalostnega; žalovanje; *ekspr.* žalosten dogodek.

3.2 Izmed frazeoloških enot, izpisanih iz SSKJ, ki vsebujejo sestavino žalost ali pomenijo žalostno stanje, so bile izbrane tiste, ki pomenijo 'biti žalosten' z možno varianto: 'postajati žalosten', ne pa 'nehati biti žalosten'. Pri tem sem izhajala iz vzorčne študije strahu v nemškem jeziku avtorja Dobrovol'skega (1997). Avtor je obdelal samo tiste frazeme, ki izražajo »čisti strah«, ni pa upošteval pomena intenzivnosti ali možnih posledic strahu. Glede na obsežno gradivo v obravnavo niso bili vključeni naslednji frazemi: ki izražajo stanje, ko je žalost opazna (npr. v *pogledu koga leži žalost, na obrazu se je komu zrcalila žalost, čez čigav obraz se razlije žalost ali obraz se komu razpotegne, narediti dolg obraz* 'z mimiko na obrazu izražati razočaranje, žalost', *mrak na obrazu* itd.); s pomenom 'povzročiti žalost, spravljati v žalost', npr. *komu kaj otežuje/teži/oteži srce* (*ekspr.*), *komu kaj prebada srce* (*ekspr.*), *kaj koga pogreza v žalost* (*nav. eksp.*), *kaj koga pritiska ob tla/tlači k tlom* (*ekspr.*); ki pomenijo nehanje žalostnega stanja, npr. *huda žalost se s časom uteče* (*ekspr.*), *izkopati se iz žalosti* (*ekspr.*), *prebuditi se iz žalosti* (*ekspr.*), *žalost izgine (iz srca)*, *preganjati//pregnati/odganjati/odgnati/odpoditi/razgnati žalost (iz srca)* (*nav. eksp.*), *premagati//premagovati žalost* (*nav. eksp.*), *krotiti žalost, zadrževati žalost, otresati se//otresti se žalosti* (*ekspr.*); primeri, ki kažejo posledice stanja žalosti (ponavadi je to jokanje); kolokacije, ki prikazujejo »vrsto« žalosti, npr. *težka, grenka, globoka žalost* itd.

3.3 Določanje konceptualne metafore je potekalo v smeri od ciljnega področja (v tem primeru čustvo žalosti) k izhodiščnim področjem. Treba je omeniti Lakoffovo tezo o strukturi konceptualne metafore, in sicer »vsaka preslikava je trdna množica ontoloških ustreznaj med bitnostmi na izhodiščnem področju in bitnostmi na ciljnem področju«. Iz tega sledi, da na podlagi enega obstoječega primera ne moremo določati konceptualne metafore. Na primer *pestovati žalost* ali *pasti*

čustev v SSKJ, kjer je obravnavala predvsem dve čustvi: jezo in žalost. Naloga je zgrajena na istem principu obravnave konceptualnih metafor kot v članku.

¹³ Z. Kövecses (1986). *Methaphors of Anger, Pride and Love*. Amsterdam/Philadelphia.

žalost ne omogočajo, da bi žalost razumeli kot otroka oz. čredo. Besedi se vežeta s številnimi drugimi besedami, npr. *pestovati bolečino, jezo, lenobo; pasti dolgčas, jezo; pasti oči, poglede na kom*, pri tem pomen frazema določa jedrna beseda. Podobni primeri bodo obravnavani posebej.

Lakoff¹⁴ loči naslednje konceptualne metafore za čustva: ČUSTVO JE GIBANJE, ČUSTVO JE TEKOČINA, ČUSTVO JE PROSTOR, ČUSTVA SO SILE, ČUSTVA SO ENTITETE ZNOTRAJ OSEBE. Izhajajoč iz tega, lahko za žalost predvidevamo iste metafore. Zadnja metafora nima posebne skupine frazemov, pojavi se skupaj z vodilnimi metaforami. Tako tudi temeljna orientacijska metafora ŽALOSTEN JE DOL.

Določene konceptualne metafore lahko nastopajo v kombinacijah ena z drugo. Dobrovol'skij je poudaril, da je to logično, ker so frazemi sestavine več kot ene podmnožice. Križanje določenih podmnožic potrjuje tezo o možnosti sorazmerja metafor v okviru enega jezikovnega izraza (Dobrovol'skij 1996: 85).

Nekatere konvencionalne izraze, ki se pojavljajo v zvezi s čustvom žalosti, se da razložiti s psihološkega in filozofskega vidika. Zdenka Šadl (1999) je navedla konstrukte (mite) o čustvih, ki so se oblikovali v mišljenju zahodnega človeka. Metafori ŽALOST JE NEOBVLADLJIVA SILA in ŽALOST JE ENTITETA ZNOTRAJ OSEBE se najbrž navezujeta na te konstrukte. Metafora ŽALOST JE NEOBVLADLJIVA SILA je povezana s konstruktom čustev kot neobvladljivih strasti, ki je prevladoval od starih Grkov do sredine 18. stoletja. »Strast« se izvorno nanaša na trpljenje, torej posameznik prestaja ali trpi neke spremembe, pri tem ostaja pasiven, ker čustev ne more obvladovati. Strasti predstavljajo mračno podobo razpetosti na križ. Iz tega izhaja prepričanje, značilno za stare Grke, da se je proti strastem treba boriti, preprečiti njihovo pojavljanje, in sicer jih premagati, obvladati, zadušiti itd. (Šadl 1999: 24–29). Metafora ŽALOST JE ENTITETA ZNOTRAJ OSEBE temelji na konstruktu o čustvih kot individualnih in notranjih pojavih. Osrednja ideja individualističnega razumevanja je, »da so čustva »stvari«, ki so posamezniku in njegovi biološki konstrukciji notranje in se šele pozneje izrazijo ob nekem primernem (ali) neprimernem trenutku« (Šadl 1999: 58). To metaforo potrjuje tudi zveza *dati duška (svoji žalosti)* s pomenom 'sproščeno izraziti žalost' (zato ni bil obravnavan skupaj z drugimi primeri). Frazem *dati duška* (svoji žalosti, jezi, veselju) asociira odprtino, luknjo za zračenje, kar se da sklepati na podlagi tretjega pomena besede *dušek* v SSKJ. Torej subjekt »skozi odprtino spravi ven« svojo žalost, pri tem to naredi z lahkoto.

Poleg skupnih metafor za vsa čustva lahko za žalost določimo še naslednje: ŽALOST JE OGRINJALO, ŽALOST JE BREME, ŽALOST JE MRAZ, ŽALOST JE FIZIČNA BOLEČINA, ŽALOST JE FIZIČNA UTESNJENOST. Pomembno je tudi upoštevati koncept svetlobe pri čustvih, na kar je opozoril že Apresjan, zato je bila določena še metafora ŽALOST JE ODSOTNOST SVETLOBE. Frazeimi imajo slovarske kvalifikatorje. Nekateri primeri nimajo oznak zaradi odsotnosti le-teh v slovarju. V okroglih oklepajih so fakultativne variante, enojna poševnica loči sestavinske variante, dvojna poševnica loči vidske oblike glagolov. Navedene so variante in pretvorbe frazemov.

3.3.1 ŽALOST JE GIBANJE

Populiti/puliti/ruvati si lase (iz obupa/od žalosti) (ekspr.), viti roke/lomiti si roke/lomiti z rokami, zgristi se od žalosti (ekspr.).

3.3.2 ŽALOST JE TEKOČINA

Dušo/srce je komu polnila//je napolnila žalost (ekspr.), žalost je komu preplula srce (zastar.), žalost zaliva srce komu (ekspr.), žalost burka komu v srcu (pren.), pri duši je komu, kot bi žvečil pelin (ekspr.), komu je grenko pri duši.

V frazemu *pri duši je komu, kot bi žvečil pelin* je pelin kvazisimbol nečesa neprijetnega in neugodnega, kar potrjujejo tudi konvencionalni izrazi: *v življenju je okusil veliko pelina, ne bi vlival pelina v njegovo veselje, njegove besede so pelin*. Pri tem je bil določen izrazito grenek okus, ki ga ima ta rastlina. Prvotni pomen besede grenek je 'neprijetnega okusa kot pelin', v zgornjih frazemih pa asociira za človeka nekaj neprijetnega in težkega (prim. frazeme *njegov kruh je bil grenek* 'preživljal se je s težkim, neprijetnim delom', *požreti grenko pilulo* 'sprijazniti se z neprijetno stvarjo, z neprijetnim dejstvom'). Frazema sta uvrščena v to skupino, ker je pelin grenek zaradi tekočine v njem.¹⁵

3.4.3 ŽALOST JE PROSTOR

V tem primeru je mišljen prostor, napolnjen z neko snovjo (npr. prst, tekočina). Skupna metafora za na prvi pogled tako različne frazeme daje možnost izogniti se odvečni podrobnosti pri iskanju izhodišnega področja, kar bi spet vodilo v nedoslednosti in skupna slika bi bila nejasna. Frazemi, ki vsebujejo sestavine *utapljati se, zatopiti se, potopiti se*, še aktivirajo metaforo ŽALOST JE TEKOČINA. Primeri: *pogrezniti se v žalost (ekspr), zakopati se v žalost (ekspr.), utapljati se v žalosti (ekspr.), zatapljati se/potapljati se v žalost (ekspr.), zatopiti se/utopiti se/toniti//zatoniti v žalost (ekspr.)*.

3.4.4 ŽALOST JE OGRINJALO

Zavijati se/zaviti se v žalost (ekspr.), srce se komu ovije v žalost (ekspr.), žalost zagrne kaj (npr. mesto) (ekspr.), srce komu pregrinja žalost (pren., ekspr.).

3.4.5 ŽALOST JE NEOBVLADLJIVA SILA

Predajati se/prepustiti se žalosti (ekspr.), vdati se obupu in žalosti (ekspr.), žalost koga tare (ekspr.), žalost koga premaguje (nav. ekspr.), žalost obsede/opaja/popade/se loteva/prezame/obide koga (ekspr.), žalost koga obdaja (knjiž.), žalost koga preveva (knjiž.), žalost koga preganja (ekspr.), žalost je vdrla v razpoloženje koga (ekspr.), žalost pretresa koga/čigavo srce (ekspr.), žalost je legla na kaj (npr. na dušo/srce komu), srce je komu obvevala žalost (knjiž., ekspr.), žalost se je zavila komu v dušo (ekspr.), žalost se je zarila komu v dušo (pren.), žalost je komu objela srce (ekspr.), v srcu komu vstane žalost (nav. ekspr.), v srcu komu se zgane žalost (knjiž.).

3.4.6 ŽALOST JE BREME

Nositi žalost v sebi (ekspr.), prenašati žalost (ekspr.), nagniti/skloniti/povesiti//povešati glavo/ramena, lesti na kup/vase, združniti se sam vase (star.), žalost

¹⁵ V diplomski nalogi je določena posebna metafora ŽALOST JE GRENKOBA. Avtorica članka je upoštevala nasvet, ki ga je dobila pri zagovoru diplomske naloge in je frazema uvrstila skladno z osnovno ravnjo kategorizacije.

koga pripogiba (eksp.), *biti strt od žalosti* (nav. eksp.), *komu se je stežilo pri srcu*, *žalost je komu obtežila srce* (pren.), *žalost koga teži* (eksp.).

Frazema *nositi žalost v sebi* in *prenašati žalost* aktivirata še metaforo ŽALOST JE ENTITETA ZNOTRAJ OSEBE, ostali (*nagniti/skloniti/povesiti/povešati glavo/ramena, lesti na kup/vase, združniti se sam vase, žalost koga pripogiba, biti strt od žalosti*) pa orientacijsko metaforo ŽALOSTEN JE DOL, ki temelji v človekovi telesni drži. V frazemih *komu kaj otežuje srce, žalost komu teži//je obtežila srce, žalost koga teži, komu se je stežilo pri srcu* se pojavi beseda *težiti* v pomenu 'povzročati komu duševno neugodje, trpljenje' in asociira nekaj težkega, obremenjujočega.

3.4.7 ŽALOST JE MRAZ

Srce/duša komu drhti od žalosti (knjiž.), *koga je zazebló v dušo/srce/pri duši/srču* (knjiž.), *mraz je komu v duši/pri duši* (knjiž.).

3.4.8 ŽALOST JE FIZIČNA BOLEČINA

Žalost se zarezuje v koga (eksp.), *žalost je komu prebodla srce* (eksp.), *srce se komu krči od žalosti* (knjiž., eksp.), *srce komu krvavi//zakrvavi* (knjiž.), *duša je komu mrla od žalosti* (eksp.), *žalost komu ujeda srce* (star.), *žalost žre koga* (eksp.).

Konceptualno metaforo potrjuje tudi etimološka razlaga. V Etimološkem slovarju (Snoj 1997: 756–757) družino besede žalost najdemo pod geslom žal, kar pomeni 'žalost'. Pslovan. *žalъ 'bolečina, obžalovanje' je nastalo iz ide. korena *gučl-'bosti, zbadati'. Zanimivo je, da so v drugih jezikih iz istega korena nastale besede s pomeni 'bolečina, bosti, zbadati, želo, ysmrt, konec, ubiti, muka, mučiti, konica, igla'. Frazema *žalost komu ujeda srce* in *žalost žre koga* sta vključena v to skupino iz razloga, ker asociirajo bolečino s pomeni besed *ujedati* (star.) 'gristi, boleti', *žreti* (eksp.) 'z grizenjem uničevati'.

3.4.9 ŽALOST JE FIZIČNA UTESNJENOST

Žalost komu stiska srce kot obroč (eksp.), *srce se komu stiska//se je stisnilo (od česa)* (knjiž.), *komu je (postalo) tesno pri srcu/pri duši* (eksp.), *žalost komu tesni srce* (knjiž.), *žalost komu stiska/tišči grlo* (eksp.), *žalost je komu zadrgnila grlo/glas* (eksp.).

Frazem *žalost je komu zadrgnila grlo/glas* je vključen v to skupino, ker je prvi pomen besede zadržniti 's potegovanjem, vlečenjem povzročiti, da se kaj trdno namesti okoli česa', torej se kot pri ostalih frazemih asociira utesnjenost.

3.4.10 ŽALOST JE ODSOTNOST SVETLOBE

Pomemben vidik konceptualizacije čustev je njihov odnos do koncepta svetlobe. Pozitivna čustva se konceptualizirajo kot svetla (npr. *lica plamtijo od veselja*), negativna pa kot temna (npr. *mračna/črna/temna žalost*). Črna barva je v bogoslužju simbol žalosti in smrti. V jezikovni simboliki pa pomeni nekaj, kar je 'za človeka zelo neprijetno' (*črni dnevi, črna usoda, črni misli*) in 'ki vsebuje, izraža hudobijo, zlobo' (*črn naklep, črni pogledi, črna duša*). V barvni metafori že majhna količina temne ne omogoča označiti pozitivnega čustva, npr. *lica komu žarijo, sijati kot polna luna, biti zaripel od jeze, ripiti se od jeze, toda ne *ripiti se od veselja, *lica komu žarijo v jezi* (Apresjan 1995: 55–56). Čustvo žalosti se konceptualizira s temno barvo. Sem spadajo naslednji frazemi: *žalost komu zasenčuje//zasenči duha* (eksp.), *v dušo se komu zgrinja somrak* (knjiž.), *na koga je legla senca* (knjiž.),

mračna/črna/temna žalost (ekspr.). Asociacija s temno barvo se pojavi tudi v frazemih, ki izražajo fizične posledice, npr.: *oči so komu potemnele/se zatemnile od žalosti, od žalosti zasenčen obraz*, v primerih, ki izražajo stanje, ko je žalost opazna, npr. *žalost komu zasenčuje/zasenči obraz* (ekspr.), *žalost komu osenčuje/je zamračevala obraz* (knjiž.) in v frazemu *somračje v dušah* 'žalost, potrnost'. Pojavita se torej tudi besedi *senca*, kar pomeni 'razmeroma temno ploskev za osvetljenim neprosojnim telesom', in *mrak*.

3.5 Metafora je samo eden izmed načinov opisa podobe, kot je že bilo omejneno. Nekaj frazemov s pomenom 'žalosti' potrebuje drugačno analizo: *pasti žalost* (ekspr.), *popestovati/pestovati (svojo) žalost* (ekspr.), *skusiti//skušati žalost* (ekspr.), *jokati na dnu srca* (ekspr.). Frazem *pasti žalost* asociira dolgotrajno dejanje, pri katerem je subjekt obenem agens in sam določa čas trajanja stanja. Nastal je po analogiji *pasti dolgčas/jezo/mulo, pasti duše/oči* itd. Frazem *pestovati svojo žalost* je nastal po analogiji *pestovati bolečino, jezo, lenobo*, kjer glagol 'izraža stanje, kot ga določa samostalnik'. Zanimivo je, da slovar nima primera v ilustrativnem in frazeološkem gradivu gesla *pestovati*. *Skušati žalost* skupaj z drugimi frazeološkimi enotami (*užiti dovolj bridkosti, okusiti kruh bridkosti, do dna okusiti gorest, izpiti kupo bridkosti do dna, izpiti grenko kupo do dna*) pri tistih, ki dobro poznajo evangelij, asociira molitev Jezusa na Oljski gori, pri ostalih pa hudo trpljenje. V obeh primerih ne gre za »dobesedno« interpretacijo odlomka iz besedila. Frazem je povezan s to epizodo kot okvirom, ki strukturira znanje o največjem trpljenju (Telia 1996: 244). Frazem *jokati na dnu srca* asociira jok, kot navaden način izražanja žalosti ali bolečine.

4 Sklep

Čustvo žalosti je v slovenskem jeziku predstavljeno s številnimi izrazi, kar ni presenetljivo, saj so najboljše skupine v frazeologiji tiste, ki tematizirajo negativno vrednoteno pojavnost, dejavnost in lastnost. Treba je tudi upoštevati dejstvo, da so čustva kulturni pojav, posamezni narodi lahko konceptualizirajo čustva na podoben ali različen način. Pri analizi čustva strahu v nemškem in ruskem jeziku je Dobrovol'skij ugotovil, da se strah dojema kot *hlad, izločanje, fizična slabost* in *sovražno bitje* tudi v frazeologiji drugih jezikov. Univerzalnost metafor, kakor meni Dobrovol'skij, je pogojena z biološko motivacijo.

Različna čustva lahko imajo iste metafore (npr. podobe *tekočine, neobvladljive sile* itd.), z druge strani ima vsako čustvo zase značilne podobe, saj se od drugega razlikuje po vzroku, posledicah in preživljanju čustvenega stanja (npr. *strast je ogenj, jeza je vročina* itd.) Tako imajo frazemi s pomenom 'žalost' v slovenskem jeziku precej skupnih pa tudi specifičnih metafor.

Frazemi, ki asociirajo *gibanje*, izražajo čustveno stanje, ki je skoraj obupno, torej močno čustvo človeka, ki ne vidi možnosti za rešitev iz težkega položaja. Frazemi s podobo *tekočine* izražajo dejstvo, da subjekt ne more storiti nič proti nenadzorovanemu čustvu in ga pasivno sprejema »od zunaj«. Enote, ki imajo izhodiščno področje *prostor*, pomenijo nasprotno, in sicer se subjekt sam prostovoljno

prepusti procesu čustvovanja. Frazezi s podobo *ogrinjala* in *neobvladljive sile* vsebujejo obe možnosti: (1) subjekt pasivno sprejema težko obvladljivo čustvo (npr. *žalost koga tare, obsede, premaguje, obide* itd.), ki prihaja »od zunaj«, (2) sam se prepusti žalovanju (npr. *zaviti se v žalost; predajati se, vdati se žalosti*). Podoba čustva kot *entitete znotraj osebe* je povezana s predstavo, da je čustvo že znotraj subjekta, ki ga »nosi, prenaša, zadržuje«. Pri pregledovanju gradiva sem zasledila, da se podoba *ogrinjala* razen z žalostjo največkrat povezuje tudi z molkom in tišino (*zapresti se v molk, zaviti se v molk/v tišino, vas se je odela v molk*). Čustvo žalosti s podobo *bremena* govori o neprijetnem, težkem, obremenjujočem čustvu, ki ga subjekt želi odstraniti, pogojeno je z okoliščinami, ki niso tragične, torej ga ne povzročajo smrt ali izguba koga. Žalost, ki ima podobo *mraza*, vzbuja tudi občutek strahu. To je mogoče razložiti s tem, da se subjekt boji izgubiti koga/kaj in ko predstavi situacijo, v kateri se to zgodi, občuti hkrati strah in žalost. S psihološkega vidika je žalost vedno odziv na izgubo. Žalost, ki se asociira s *fizično bolečino*, govori o intenzivnem in bolečem čustvu, pogojenem z okoliščinami, ki se dotikajo osebnih interesov subjekta, je reakcija na večjo izgubo ali zelo slab dogodek. Frazezi s podobo *fizične utesnjenosti* poimenujejo neprijetno, stiskajoče čustvo, ki je odziv na samoto, razočaranje itd.

Navedenke

- Apresjan, J., 1995, *Obraz človeka po dannym jazyka*, popytka semantičeskogo opisanija, *Voprosy jazykoznanija* 1, Moskva, 37–67.
- Apresjan, V., Apresjan, J., 1993, *Metafora v semantičeskem predstavljeni emocij*, *Voprosy jazykoznanija* 3, Moskva, 27–36.
- Čerdanceva, T., 1996, *Idiomatika i kul'tura*, *Voprosy jazykoznanija* 1, Moskva, 58–70.
- Dobrovol'skij, D., 1996, *Obraznaja sostavljajuščaja v semantike idiom*, *Voprosy jazykoznanija* 1, Moskva., 71–93.
- Dobrovol'skij, D., 1997, *Idiome im mentalen Lexikon, Ziele und Methoden der kognitivbasierten Phraseologieforschung*, Trier, Wissenschaftlicher Verlag, 171–203.
- Domača stran konceptualnih metafor*: <http://www.cogsi.berkeley.edu>.
- Goleman, D., 1997, *Čustvena inteligenca*, Ljubljana, Mladinska knjiga, 339–340.
- Jemec, M., 1998/99, *Človeku dobro dene, če se izrobanti*, *Jezik in slovstvo* 44, 229–236.
- Keber, J., 2000, *Raziskovanje slovenske frazeologije – sedanje stanje in zasnova frazeološkega slovarja*, *Jezikoslovni zapiski* 6, Ljubljana, 81–116.
- Kravčenko, A., 2001, *Kognitivnaja lingvistika i novaja epistemologija*, *Izvestija AN, Serija literatury i jazyka* 60, 5, Moskva, 3–13.
- Kržišnik, E., 1994, *Slovenski glagolski frazezi (ob primeru frazemov govorenja)*, Doktorska disertacija, Ljubljana, Filozofska fakulteta.
- Kržišnik, E., 2001, *Vsebina (slovenskega) frazeološkega slovarja za tujce – določil-*

- tev in preizkus meril, *Skripta 5, zbornik za učitelje slovenščine kot drugega/tujega jezika*, Ljubljana, 7–21.
- Kržišnik, E., Smolić, M., 1999, Metafore, v katerih živimo tukaj in zdaj, *35. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, Zbornik predavanj, Ljubljana, Filozofska fakulteta, 61–80.
- Lakoff, G., 1998, Sodobna teorija metafore, *Kaj je metafora*, Ljubljana, Krtina, 271–330.
- Rahilina, E., 2000, O tendencijah v razviti kognitivnoj semantiki, *Izvestija AN, Serija literatury i jazyka* 59, 3, 3–15.
- Šadl, Z., 1999, *Usoda čustev v zahodni civilizaciji*, Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče.
- Telia, V., 1996, *Russkaja frazeologija, Semantičeskij, pragmatičeskij i lingvokul'turološki aspekti*, Moskva, Škola »Jazyki ruskoj kultury«.
- Vorkačev, S., 2001, Koncept sčastja: pon'atijnyj i obraznyj komponenty, *Izvestija AN, Serija literatury i jazyka* 60, 6, 47–58.
- Žic Fuchs, M., 1992–1993, Konvencionalne i pjesničke metafore, *Filologija* 20/21, Zagreb, 585–593.

Slovarji

- Slovenski pravopis 2001*, Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika z odzadnjim slovarjem slovenskega jezika in Besediščem slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki* 1998, Elektronska izdaja na plošči CD-ROM, Ljubljana.
- Snoj, Marko, 1997, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana, Mladinska knjiga.

Linguistic Imagery of Sadness in Slovenian Phrasemes

Summary

The article consists of the introductory part and the following chapters: 1 Meaning of a phraseme, 2 Cognitive theory, 3 Feelings of sadness in Slovenian phrasemes and 4 Conclusion. It is based on a corpus of phrasemes with the common meaning 'sadness' and shows the very important role of the comparative, metonymical and metaphorical imagery in the inner structure of a phraseme which serves for the determination of its meaning and function in speech. The ways of expressing sadness in Slovenian phraseology are briefly discussed.

In the Slovenian language sadness is expressed as a spontaneous, unguided, chaotic feeling coming from the outside and leaving the person passive (associations with uncontrollable forces, a liquid substance, or a cloak) or yielding to it (associations with space). It is also considered to be an inner, unpleasant feeling (the relation of sadness with the subject's entity) or an annoying, suffering, painful

feeling (associations with a burden, physical pain, coldness and physical constraint).

The specific imagery of the feeling of sadness is related to the origin of feelings and their consequent intensity. The associations with a burden or a physical constraint are typical of that type of sadness which is basically the reaction to loneliness, solitude, and therefore this feeling is less intensive. The phrasemes related to the association with "physical pain" express an intensive feeling, evoked by the circumstances which directly affect the individual's personal interests. One of such feelings is the reaction to the loss of someone close or to a terrifying experience. The phrasemes associated with "coldness" originate from situations in which a person senses two feelings simultaneously, i.e. fear and sadness or sadness and fear, depending on whether something bad has already happened or it is still to happen.

III. GRADIVO, OCENE, POROČILA

Željka Fink-Arsovski, Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra (Zagreb 2002)

Irena Stramljič Breznik

IZVLEČEK: V prispevku je predstavitev knjige Željke Fink-Arsovski, ki z mnogih vidikov izčrpno obdela bogato gradivo primerjalnih frazemov hrvaškega jezika, za katere navaja še strukturne in pomenske ustreznike v ruščini ter tako opozarja na stične točke in posebnosti obeh slovanskih jezikov.

Željka Fink-Arsovski, Comparative Phraseology: The View from the Outside and from the Inside (Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra)

ABSTRACT: The article presents a book by Željka Fink-Arsovski which brings an exhaustive discussion on the rich corpus of the comparative phrasemes in the Croatian language from several viewpoints. The author also provides Russian structural and semantic equivalents of these phrasemes and so she draws attention to what is common and what is different in these two Slavic languages.

0 V začetku jeseni 2002 je na Filozofski fakulteti v Zagrebu izšla zanimiva knjiga doc. dr. Željke Fink-Arsovski, predavateljice na Oddelku za rusistiko, ki je trenutno tudi prodekanka za študijsko dejavnost.

Kdor se zanima za frazeologijo, se je z njenim imenom že gotovo srečal, saj ob Antici Menac postaja vse eminentnejše ime Zagrebške frazeološke šole, ki s svojimi prispevki sodeluje na vseh pomembnejših hrvaških in evropskih frazeoloških znanstvenih srečanjih.

Knjiga z naslovom *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra* obsega 128 strani. Vsebinsko je členljiva na štiri dele, pri tem je najobsežnejši prvi (57 str.), ki tudi predstavlja vsebinsko jedro knjige, sledi mu priročni slovar 600 obdelanih hrvaških primerjalnih frazemov (27 str.), nato še 13 strani obsegajoč slovar ruskih primerjalnih frazemov, ki so ekvivalentni hrvaškimi. Knjiga se končuje z osmimi stranmi obsegajočo ločeno sestavljeno hrvaško in rusko literaturo, izčrpnim popisom ustreznih slovarjev in priročnikov za obe jezikovni področji ter navedbo novejših hrvaških literarnih del, izdanih med leti 1983–2001, s pomočjo katerih so bili aktualizirani posamezni zgledi frazemov.

1 V Uvodu avtorica pojasni termin *frazeologija*, ki ga je mogoče razumeti kot jezikoslovno disciplino in kot zbir frazemov, skupinjenih po različnih kriterijih.

Med njimi izpostavlja zlasti tiste, ki so v raziskovanju pogostejši ali opaznejši, npr. po skupnih sestavinah z živalskega ali rastlinskega pomenskega polja sta opazni zoonimska in somatska frazeologija, po izvoru in razširjenosti je mogoče govoriti o internacionalni in nacionalni, po časovnem kriteriju o sinhroni ali diahroni, po področni razslojenosti o narečni ali regionalni frazeologiji, posebno raziskovalno področje pa predstavlja avtorska frazeologija posameznih književnikov. Ob široko predstavljeni paleti možnosti se je avtorica odločila, da bo z različnih vidikov predstavila najprej primerjalne frazeme hrvaškega jezika, slednjič pa jih primerjalno soočila še z istimi tipi frazemov v ruskem jeziku.

S širokega polja frazeologije se v nadaljevanju usmeri na termin *frazem*, za katerega izpostavlja splošno znane definicijske lastnosti, kot so: (1) najmanj dvočlenskost, (2) ustaljenost oz. reproduktivnost, (3) desemantizacija globinske slike prvotno nefrazeološke zveze, (4) skladišna vloga v stavku oz. samostojna stavčna enota, (5) močna ekspresivnost in konotativnost. Glede na to, ali frazemi v celoti ali le delno izpolnjujejo vseh pet kriterijev, loči frazeologijo v ožjem in širšem smislu. V območje frazeologije v širšem smislu tako sodijo terminološke zveze (*poljski miš*, *morski pas*) in glagolski skupi, pogosti v publicistiki (*doči/dolaziti do zaključka* 'zaključiti/zaključivati', *donjeti/donositi odluku* 'odlučiti/odlučivati').

2 Med frazemi predstavljajo posebno skupino primerjalni, ki jih določa prepoznavana struktura, v kateri sta običajno s primerjalnim veznikom povezani primerjalna in primerjana beseda, njuno smiselnost povezave pa upravičuje najmanj en skupni sem. Obdelani so z več vidikov.

2.1 Pri *strukturnem vidiku* primerjalnih frazemov je najprej izpostavljeno merilo števila sestavin, na podlagi katerih so frazemi sistemizirani v skupino tro- (A + B + C) in dvodelnih (B + C), slednji so namreč brez primerjalne sestavine. Znotraj prve skupine, ki predstavlja 93 odstotkov vseh primerov, so predstavljeni glagolski s podrobnejšo razdelitvijo v devetnajst skupin glede na strukturno zaporedje obglagolskih delov, npr. *pjevati kao slavulj*, *vrtjeti se kao na žeravici*, *živjeti kao mali bog*, ... Sledi jim osem pridevniških podskupin (*dobar kao anđeo*, *ružan kao smrtni grijeh*, *točan kao <švicarski> sat*), nato manjša skupina prislovnih (*tiho kao u crkvi*), samostalniških (*vručina kao u paklu*) in zaimenskih (*sam kao čuk*). Ta razdelek končujejo trodelni frazemi, ki imajo stavčno strukturo, razvrščeni pa so v dvodelne (*<to je> kao gluhumu dobro jutro*), krnjene (*leži kao na pladnju*) in brezosebne (*ima koga kao mrava*). Med primerjalnimi frazemi z dvodelno strukturo, ki predstavljajo le sedemodstotni delež, nikoli ne nastopajo glagolski, marveč le samostalniški (*kao bog*, *kao u priči*) ali pridevniški (*kao isprebijan*, *kao preporođen*). Ker imajo strukturo ene predmetnopomenske in najmanj ene nepredmetnopomenske besede, jih avtorica poimenuje fonetske riječi. Pogostejši so primeri frazemov, ki v svojo sestavo vključujejo najmanj dve predmetnopomenski besedi – gre za t. i. skup riječi –, med katerimi znova prevladujejo različni tipi samostalniških (*kao otvorena knjiga*, *kao kec na lancu*, *kao grom iz vedra neba*), pred le enim prislovnim (*kao dvaput dva <četiri>*) in števnim frazemom (*kao dva i dva četiri*).

2.2 Pod *paradigmatičnostjo* primerjalnih frazemov avtorica razume spremenljivost frazemov, ki pa ni prekrivna s pojmom variantnosti. Paradigmatičnost

pomeni spremembo oblike posamezne sestavine v odvisnosti od konteksta, medtem ko variantnost razume kot spremembo frazema neodvisno od konteksta. Glede na stopnjo spremenljivosti govori o: (a) ničti, kamor sodijo dvodelni samostalniški s strukturo fonetske riječi (*kao na iglama*), del dvodelnih s strukturo skupa riječi (*kao munja iz vedra neba*), dvodelni prislovni (*kao dvaput dva <četiri>* ter števnški (*kao dva i dva četiri*); med trodelnimi jo poznajo prislovni (*tiho kao u crkvi*) in samostalniški (*tišina kao u grobu*); (b) delni, kamor znova sodijo dvodelni s spremembo v C-delu (*Danas smo se u školi smijali kao ljudi. Danas smo se u školi smijale kao lude.*), med trodelnimi pa se pri glagolskih lahko spremeni A-del glede na vid, čas, način, število, osebo, spol; pri pridevniških frazemih pa v A-delu spol, sklon, število, vendar ne brez omejitev.

2.3 Pri skladenjskem vidiku so primerjalni frazemi razvrščeni glede na skladenjsko vlogo, ki jo lahko imajo v stavku. Tako glagolski frazemi opravljajo vlogo povedka (*Prvi smioniji potez koji sam bio povukao, već mi se vratio kao bumerang.*), pridevniški vlogo prilastka (*.../ umno čelo i kao katran crna kosa*) ali dela povedka (*Lice mu je bilo bijelo kao kreda*). Samostalniški nastopajo kot osebek, predmet ali imenski del povedka, zaimenski so navadno del povedka (*Cjeli sam dan provela sama kao prst*).

Večje razlike med strukturo in kategorialnim pomenom po avtoričini oceni nastajajo pri dvodelnih frazemih, saj je njih večina strukturno samostalniških, pomensko pa so prislovni (*kao stara baba /odjevati se, ponašati se/*), pridevniški (*kao otvorena knjiga*), celo prislovni ali pridevniški, kar je odvisno od umestitve v diskurz.

2.4 Po semantičnem merilu so primerjalni frazemi obravnavani glede na stopnjo desemantizacije in pomenske povezave med A- in C-delom. Avtorica ugotavlja, da je pri večini primerjalnih frazemov prvi del nedesemantiziran, C-del pa opravlja vlogo potenciranja pomena prvega dela, saj frazem, npr. *nervozan kao pas*, ne pomeni samo 'nervozen', ampak 'zelo nervozen'. Primerjalni frazemi torej temeljijo na govorčevem znanju o pojavih, predmetih, običajih in tradiciji. To misel avtorica potrdi na podlagi niza primerov hrvaških in ruskih frazemov, kjer ekvivalentnost ni popolna, saj jezika po svoje izbirata tipične lastnosti predmeta v C-delu. Za oba jezika je npr. tipičen frazem *bijel kao sneg*, pri čemer je kot temeljna lastnost snovi izbrana barva, vendar se v hrvaščini takšna belina nanaša le na predmete, v ruščini pa se poleg na predmete nanaša še na belino megle, pare, dima, sivih las, bledice lic ipd.

Redkeje se pojavljajo frazemi, ko je prvi del desemantiziran (*gol kao crkveni miš*), kjer *gol* pomeni 'siromašen'. Obstaja pa tudi primeri, kjer med delom A in C ni nikakršne logične povezave (*glup kao čuskija, glup kao duduk, glup kao guzica, glup kao klada, glup kao konj, glup kao panj, glup kao ponoć, glup kao stup*).

Večina primerjalnih frazemov je tudi spolsko vezana, tako npr. velja za moškega (*lep kao Apolon, crn kao Cigo*) ali le za žensko (*ravna kao daska, tanka kao jasika, vitka (vita) kao jela*), obstaja pa možna raba za oba spola (*kao furija, držati se kao mila Gera*).

2.5 Avtorica primerjalne frazeme nazadnje predstavi še z danes v frazeološkem raziskovanju zelo aktualnega pristopa, tj. z vidika kognitivne semantike, ki se

usmerja na raziskovanje konceptov. Po tem vidiku primerjalni frazemi pripadajo dvema skupinama: nanašajo se lahko na človeka in predmetnost, nekateri med njimi so večpomenski in lahko pokrivajo obe področji. Frazemi, povezani s človekom, se najpogosteje nanašajo na njegovo zunanost (najopaznejše lastnosti so: debelost oz. suhost, razvitost telesa, velikost, drža telesa, barva oči, las, brkov, zob, grdost proti lepoti, način oblačenja), lastnosti (starost, dobrota ali hudobija, hrabrost, umska omejenost, obnašanje), stanje (zdravje, bledica, rdečica, utrujenost, spanje, jeza, pijanost), odnos do dela, življenje v obilju in pomankanju, medosebni odnosi, odnos do hrane, način gibanja ter količinskost.

Frazemi, povezani s predmetnostjo, so manj številni, družijo pa se v koncepte količine, barve, teže, trdnosti, velikosti, ostrine, lepote, čistosti oz. bistrine, topline in starosti predmeta.

Frazemi, ki opisujejo človekove značilnosti, kažejo, da je njihovo največje število povezano z zunanostjo, hkrati pa so številnejši zgledi negativnega vrednotenja, kar potrjuje splošno znano dejstvo. Vrednost tega najzanimivejšega pa tudi najaktualnejšega poglavja veča še primerjalni vidik, ki vključuje ustrezne ruske frazeološke ekvivalente, zlasti pa avtoričina bistra in lucidna opažanja o stičnih in različnih točkah v obeh jezikih, ki na mestih preraščajo že v zanimivo področje frazeološke etimologije.

Knjiga Željke Fink-Arsovski predstavlja celovito in z vseh možnih vidikov obravnavano množico primerjalnih frazemov, ki se glede na svoje lastnosti spogledujejo z ožjo in širšo frazeologijo. Pohvaliti velja prav avtoričino odločitev, da ob dela skupino strukturno najprepoznavnejših in bogato zastopanih frazemov vsakega jezika in tako odkrije njihovo pestro pomenskost. V naslovu izpostavljena primerjalna frazeologija se tako uresničuje v dveh pomenih, najprej kot zbir primerjalnih frazemov hrvaškega jezika in slednjič kot vzporejanje z ustrezniki ruskega jezika. Zaradi sistematične in pregledne obdelave, dodanih slovarjev hrvaških in ruskih primerjalnih frazemov, bogatega izbora literature je predstavljeno delo vzorna in vzorčna študija, ki bi lahko postala spodbudna tudi za slovensko frazeologijo.

Navodila avtorjem

Jezikoslovni zapiski so periodično glasilo *Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU* in slovenska znanstvena jezikoslovna revija, ki izhaja dvakrat na leto. Uredništvo sprejema prispevke do konca marca za prvo in do konca junija za drugo številko v tekočem letu, glasilo pa izide predvidoma v juniju in novembru. Razen delavcev *Inštituta* so k sodelovanju vabljeni tudi drugi domači in tuji raziskovalci slovenskega jezika. Uredništvo bo za pisanje posebej vzpodbujalo mlade raziskovalce in raziskovalke, kar je tudi priporočilo *Ministrstva za šolstvo, znanost in šport*.

Predviden okvirni obseg člankov je ena avtorska pola, tj. 16 strani s po 30 vrsticami, za razprave po dogovoru z uredništvom tudi več. Poročila naj bi obsegala do pet, recenzije, predstavitve ali kritike jezikoslovnih del do 10 strani. Tekste, ki morajo biti izvorni in še ne objavljeni, je treba oddati uredništvu na disketi 3,5 in vnesene v oknih v programu *Word 6* ali *7 (95)* ter v pisavi *Times New Roman CE* (velikost 10). Če avtor uporablja *Word 97* ali novejšo verzijo (te niso kompatibilne s programom za postavljanje knjig), **morajo biti vsi posebni in naglašeni znaki** vzeti iz Wordovih naborov Brane 1, 12, 3, 4. Pri tabelah, grafih ipd. je treba upoštevati format **Jezikoslovnih zapiskov**. Pri pisanju naj avtorji ne uporabljajo slogov. Oblikovanje prispevka naj prepustijo *Založništvu ZRC*, označene so lahko pisave **krepko**, *ležeče*, podčrtano. Za številko opombe na dnu strani je treba vstaviti en tabulator. Disketi naj bo priložen iztis na formatu A 4 v dveh izvodih. Razprave in članki morajo imeti na začetku slovenski izvleček. Temu bo sledil angleški prevod izvlečka. Na koncu bo angleški povzetek (avtorji naj slovenski izvleček in povzetek odtisnejo posebej za prevajalko). Povzetek naj ima največ 15 vrstic. Pred njim mora biti pri člankih in razpravah seznam virov in literature, ki se nanaša na obravnavano tematiko. Pri tem naj se avtorji ravnaajo po zadnji številki **Jezikoslovnih zapiskov**. Pri navajanju virov in literature je zaželeno, da se ime, ki je zapostavljeno priimku z vejico, (po možnosti) navede neokrajšano.

Vse prispevke preberejo člani uredniškega odbora, ki članke in razprave praviloma tudi recenzirajo. Priporočila in popravki članov uredniškega odbora oziroma recenzentov so posredovani avtorjem, da jih upoštevajo in jih pred oddajo v tisk vnesejo na disketo.

Uredniški odbor **Jezikoslovnih zapiskov** si pri pripravljanju glasila želi čim širšega sodelovanja. Zato poziva sodelavce in bralce glasila ter vse zainteresirane, da pošiljajo svoje predloge in mnenja v zvezi z obliko in vsebino glasila ter delom uredniškega odbora. Objavljeni bodo v razdelku ODMEVI.

Naslov uredniškega odbora Jezikoslovnih zapiskov:
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana, Slovenija
telefon: 01 4706 160, faks: 01425 77 96, e-pošta: ISJ@zrc-sazu.si
Glavni urednik: telefon: 01 4706 177; e-pošta: keber@zrc-sazu.si.

ISSN 0354-0448

9 770354 044012